

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE GÜMRÜK
BİRLİĞİNİN GELECEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Veysel KOYUNCU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Murat ERCAN

Bilecik, 2019

10126542

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE GÜMRÜK
BİRLİĞİNİN GELECEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Veysel KOYUNCU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Murat ERCAN

Bilecik, 2019

10126542

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAVI
JÜRİ ONAY FORMU

BŞEÜ-KAYSİS Belge No	DFR-172
İlk Yayın Tarihi/Sayısı	03.01.2017 / 28
Revizyon Tarihi	
Revizyon No'su	00
Toplam Sayfa	1

Öğrencinin Adı Soyadı: Veysel KOYUNCU

Anabilim Dalı :Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Programı :Kamu Yönetimi

Tez Danışmanı :Doç. Dr. Murat ERCAN

Tezin Özgün Adı Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Gümrük Birliğinin Geleceği

..

Tezin İngilizce Adı : The Future of Customs Union and the EU-Turkey Relations

..

Tez Savunma Sınavı Tarihi: 29 / 08 / 2019

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışması ilgili EYK kararıyla oluşturulan jüri tarafından OY BİRLİĞİ /OY ÇOKLUĞU ile Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat ERCAN

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Ali YURDAKUL

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Yavuz CANKARA

Üye : .....

Üye : .....

İmza

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... / ..... / 20..... tarih ve ...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

BEYAN

Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinde Gümrük Birliğinin Geleceği adlı yüksek lisans/doktora tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmını Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Veysel KOYUNCU

ÖNSÖZ

Türkiye'nin 1957 yılında Avrupa Birliği'ne yaptığı başvuru ile başlayan ve günümüzde devam eden tam üyelik süreci hala tamamlanmamıştır. Ankara Anlaşması ile üyelik için belirlenen geçiş aşaması uygulaması olan Gümrük Birliği'ne üyeliğin Türkiye'ye neler kazandırdığı ve neler kaybettirdiği hep tartışma konusu olmuştur. Özellikle Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak kabul edilmeden GB'ye alınmasının ve en çok ihracat-ithalat yaptığı ülkelerin birçoğunun birlik üyesi ülkelere dönüşmesi, Türkiye ile AB ilişkilerinde Gümrük Birliği'nin nasıl olması gerektiğini, mevcut uygulamadaki eksiklikleri daha da önemli bir konu haline getirmektedir.

Bu tezin yazılması aşamasında bana yol gösteren, desteğini esirgemeyen ve bu çalışma esnasındaki diğer birçok konuda yardımcı olan tez danışmanım Doç. Dr. Murat ERCAN'a, yüksek lisans eğitimine başlayıp, tezin yazılmasına kadar olan süreçte motivasyon ve zaman planlaması konularında yanımda olan değerli eşim Özlem KOYUNCU'ya ve tezin yazım aşamasında bana moral kaynağı olan biricik oğlum Ali KOYUNCU'ya, sevgi ve saygılarımı sunarım.

Veysel KOYUNCU

ÖZET

Küreselleşmeyle birlikte dünyadaki birçok ülke, ekonomi olarak büyümeyi ve kalkınmayı hedeflerken, ayrıca piyasadaki mevcut rekabetlerden korunmak ve dünyadaki diğer ülkelerle ekonomik birleşmelere girip ülkelerinin ticaretini geliştirmeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla bir araya gelen birçok ülke ekonomik bütünleşme ile iktisadi bölgeler oluşturarak yeni bir kavram oluşturmuşlardır. Ekonomik bütünleşme, ülkeler arasındaki malların serbest dolaşımını kısıtlayan engellerin ortadan kaldırılması için oluşturulan geniş pazarları ifade etmektedir.

Ekonomik bütünleşme şekillerinden olan gümrük birliği, Türkiye'nin AB'ye üyelik müracaatı ile günümüzde daha önemli hale gelmiş ve ekonomi üzerindeki olumlu ve olumsuz yönleri tartışılıp güncellenmesinin gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Türkiye'yi Avrupa Birliği'nde gümrük birliğine ulaştıran süreç, Türkiye'nin 1959 yılında Avrupa Topluluğuna başvurusu ile başlamış, 1964 tarihinde yapılan Ankara Anlaşması ile resmi nitelik kazanmış, 1996 yılında da Gümrük Birliği'nin imzalanması ile ekonomik bütünleşme aşamasına geçilmiştir. Bu çalışma ile ekonomik bütünleşmenin tanımı ve bütünleşme türlerinden biri olan gümrük birliğinin tanımı yapılarak, gümrük birliği teorisinin ekonomiler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Daha sonra gümrük birliği temel alınarak Türkiye-AB ilişkileri ile Gümrük Birliğinin gerçekleşme süreci anlatılmıştır. En son bölümde ise, Türkiye-AB ilişkileri bağlamında Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri detaylı olarak incelenmiş, olumlu, olumsuz etkileri ile kayıp ve kazançları karşılaştırılarak revize edilmesi ile geleceği ve öngörülerine değinilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik Entegrasyon, Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, Türkiye, Ekonomik Etkiler, Kalkınma

ABSTRACT

With the globalization, many countries in the world have aimed to grow and develop economically, they also aimed to protect themselves from the existing competition in the market and develop their trade with the collaboration with the other countries in the world. Many countries that came together for this purpose created a new concept by creating economic zones through economic integration. Economic integration refers to the broad markets created to eliminate the barriers that restrict the free movement of goods between countries.

The customs union, which is one form of economic integration, thanks to Turkey's application for full membership of the European Union has become more important today. In addition, it has emerged that its positive and negative aspects on economy should be discussed and updated.

The process leading Turkey to European Union began with Turkey's application in 1959 for the European Community. It became official with the Ankara Agreement, which entered into force in 1964. After the signing of the Customs Union in 1996, the economic integration phase was initiated. In this study, economic integration and customs union, which is one of the integration types are defined and the effects of customs union theory on economies are examined. Then, on the basis of the customs union it has described the realization process of the Customs Union with Turkey-EU relations. In the final section, the impacts of Customs Union on Turkish economy are examined in the context of Turkey EU relations; it is mentioned that the positive-negative impacts of the Customs Union, its losses and gains and its future and predictions.

Keywords: Economic Integration, European Union, Customs Union, Turkey, Economic Impacts, Development

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR.....	VII
TABLolar LİSTESİ	IX
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER KURAMI VE GÜMRÜK BİRLİĞİ

1.1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERİN KAVRAMSAL TANIMI VE ŞEKİLLERİ	3
1.1.1. Ekonomik Bütünleşmenin Tanımı.....	3
1.1.2.Ekonomik Bütünleşme Şekilleri.....	5
1.1.2.1. Serbest Ticaret Bölgeleri	7
1.1.2.2 Gümrük Birliği	8
1.1.2.3 Ortak Pazarlar.....	11
1.1.2.4 Ekonomik Birlik.....	12
1.1.2.5 Tam Bütünleşme (Ekonomik ve Parasal Entegrasyon).....	13
1.2.EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN TARİHSEL PERSPEKTİFİ VE EKONOMİK BÜTÜNLEŞME TEORİSİ	16
1.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ VE EKONOMİLER ÜZERİNE ETKİLERİ	17
1.3.1. Gümrük Birliklerinin Statik Etkileri.....	19
1.3.2. Gümrük Birliklerinin Dinamik Etkileri.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE YÖNELME NEDENLERİ VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TEPKİSİ	29
2.2. ANKARA ANTLAŞMASININ AMACI -İLKELERİ VE ANLAŞMANIN İŞLEYİŞİ	32
2.2.1. Ankara Antlaşması Çerçevesinde Oluşturulan Organlar.....	37
2.2.1.1. Ortaklık Konseyi.....	38
2.2.1.2. Ortaklık Komitesi	39
2.2.1.3. Ortaklık Parlamento Komisyonu	40
2.2.1.4. Gümrük İş Birliği Komitesi	41
2.2.1.5. Gümrük Birliği Ortak Komitesi.....	41
2.3..KATMA PROTOKOL VE KATMA PROTOKOLÜN KAPSAMI VE NİTELİĞİ	42
2.4.TARAFLARIN KATMA PROTOKOL'DEN KAYNAKLANAN YÜKÜMLÜLÜKLERİ	44
2.5.TÜRKİYE'NİN TAM ÜYELİK BAŞVURUSU.....	48
2.6. GÜMRÜK BİRLİĞİNE GEÇİŞ VE 1/95 SAYILI ORTAKLIK KONSEYİ KARARLARI	51
2.7. GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE YAŞANAN YASAL VE KURUMSAL DEĞİŞİKLİKLER.....	54
2.7.1 Ortak Ticaret ve Tercihli Gümrük Rejim Düzenlemeleri	54
2.7.2 Gümrük Vergileri, Eş Etkili Vergiler ve Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması.....	55
2.7.3.Teknik Mevzuat Uyumu ve Ticarete Teknik Engellerin Kaldırılması	57
2.7.4. Gümrükler İle İlgili Hükümler	58

2.7.5. Vergi, Kamu Alımları, Rekabet ile Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları	59
2.8.1996–1999 AB ZİRVELERİ VE ALINAN KARARLARIN GB VE İLİŞKİLERE ETKİLERİ	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ; GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE GELECEĞİ

3.1. HELSINKİ ZİRVESİ İLE GELEN ADAYLIK STATÜSÜ	64
3.2. 2004–2005 BRÜKSEL ZİRVELERİ İLE GELEN KATILIM MÜZAKERELERİ	67
3.2.1. Müzakerelerdeki Son Durum	70
3.2.2. Gümrük Birliği Faslı	73
3.3.GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ SONUÇLARI	73
3.3.1. Gümrük Birliğinin Ekonomik Etkileri	73
3.3.1.1. Statik Etkiler	75
3.3.1.2. Dinamik Etkiler	89
3.3.2. Gümrük Birliğinin Siyasi Etkileri	94
3.4. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GELECEĞİ VE AMACI.....	95
3.4.1. Gümrük Birliğinin Türkiye ve AB açısından Amacı	95
3.4.2.Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar	96
3.4.3. Gümrük Birliğinin Kazanç ve Kayıpları	99
3.4.4. Gümrük Birliğinin Geleceği ve Öngörüler.....	101
SONUÇ	104
KAYNAKÇA.....	108
ÖZGEÇMİŞ	117

KISALTMALAR

- AAET:** Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB: Avrupa Birliği
ABAD: Avrupa Birliği Adalet Divanı
AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu
APEC: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AT: Avrupa Topluluğu
BM: Birleşmiş Milletler
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü
EAEC: Doğu Afrika Ekonomik Topluluğu
ECB: Avrupa Merkez Bankası
ECOWAS: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
ECU: Avrupa Para Birimi
GATT: Gümrük tarifeleri ve Ticaret Genel anlaşması
GB: Gümrük Birliği
GCI: Küresel Rekabet Endeksi
GKRY: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
İİT: İslam İşbirliği Teşkilatı
ITO: Uluslararası Ticaret Örgütü
KDV: Katma Değer Vergisi
KEİ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KHK: Kanun Hükmünde Kararname
KİK: Kamu İhale Kurumu
KOBİ: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
NAFTA: Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması
NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
ODT: Ortak Dış Tarifesi
OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

OGT: Ortak Gümrük Tarifesi
OKK: Ortaklık Konseyi Kararı
TV: Özel Tüketim Vergisi
STA: Serbest Ticaret Anlaşmaları
STB: Serbest Ticaret Bölgeleri
TSE: Türk Standartları Enstitüsü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Ekonomik Bütünleşme Aşamaları ve Özellikleri.....	15
Tablo 2: Katma Protokol'ün Kapsamı	44
Tablo 3: Katma Protokol Uyarınca Hedeflenen Gümrük İndirimleri Takvimi	46
Tablo 4: Müzakerelerde Son Durum	72
Tablo 5: Dış Ticaret ve Ekonomik Göstergeler	78
Tablo 6: Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Rakamları	80
Tablo 7: Ülke Gruplarına Göre Dış ticaret Rakamları.....	80
Tablo 8: Avrupa Birliği İle Dış Ticaret	80
Tablo 9: Ekonomik Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret (İhracat).....	83
Tablo 10: Ekonomik Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret (İthalat).....	83
Tablo 11: İhracatın Mal Gruplarına Dağılımı.....	85
Tablo 12: İthalatın Mal Gruplarına Dağılımı.....	85
Tablo 13 : Türkiye- AB İhracatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı (\$).....	85
Tablo 14: Türkiye- AB İthalatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı (\$)	87
Tablo 15: Dış Ticaret Endeksleri	88

GİRİŞ

Türkiye'nin 1957 yılında üyelik başvurusu ile başlayan AB üyeliği süreci yaklaşık olarak altmış yıldır devam etmektedir. Üyelik sürecinin uzamasında yaşanan siyasi ve sosyal sorunlar, darbeler, ekonomik krizler vb. farklı bir çok neden etkili olmuştur. Ancak Türkiye bu süre zarfında, Helsinki zirvesi ile başlayan aday ülke pozisyonu ve 2005 tarihinde müzakerelerin başlaması kararı sonucu aday ülke olarak AB tarafından kabulü ile ekonomik, siyasi, demokrasi ve hukuk gibi bir çok alanda yasal ve kurumsal düzenlemeler yapmıştır. Şüphesiz bu düzenlemelerin içerisindeki en önemli başlık, GB üyeliğidir. GB'nin detaylı olarak ele alındığı "Türkiye-AB ilişkilerinde Gümrük Birliğinin Geleceği" adlı bu çalışmayla, Türkiye ile AB arasında devam eden ilişkilerde gümrük birliğinin geleceğinin ne olacağı sorusuna cevap aranmış ve gümrük birliği artı, eksi yönleriyle kapsamlı olarak ele alınarak analiz edilmiştir. Ayrıca çalışmayla, Türkiye'nin mevcut gümrük birliği üyeliğindeki olumlu ve olumsuz yönler ortaya konularak incelenmiş, daha faydalı ve kazançlı bir gümrük birliği'nin oluşturulması için nelerin yapılması gerektiği sorusuna cevap aranılmıştır. Yapılan çalışmada, gümrük birliğinin özellikle ekonomi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri sayısal olarak analiz edilmiş, bilimsel olarak tümdengelim metodu yardımıyla konu detaylı olarak işlenmeye çalışılmıştır.

"Türkiye-AB ilişkilerinde Gümrük Birliğinin Geleceği" başlıklı bu çalışma üç bölümden meydana gelmektedir. Ekonomik bütünleşme şekli olan gümrük birliklerinin ilk nasıl oluştuğu, temeli, oluşma nedenlerinin açıklanması amacıyla çalışmanın birinci bölümünde, uluslararası ekonomik bütünleşme ve ekonomik entegrasyonun kavramsal tanımı ile şekillerinden bahsedilmiştir. Daha sonra da ekonomik bütünleşmenin tarihsel gelişimi ve bütünleşme teorisine değinilmiştir. Birinci bölümün sonunda da gümrük birliklerinin genel olarak ekonomiler üzerindeki etkileri incelenmiş ve olumlu, olumsuz yönlerinin neler olduğu teorik olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Türkiye ile AB ilişkileri ve gümrük birliğinin imzalanmasına kadar olan tarihi süreç işlenmiştir. Bu bölümde Türkiye'nin birliğe üye olma nedenleri, Ankara Anlaşması ile Katma Protokol'ün imzalanması ve tarafların yükümlülükleri, tam üyelik başvurusu ve 1995 tarihinde GB'nin imzalanması ve

beraberinde yapılan yasal, kurumsal değişiklerin neler olduğu konularının tarihsel gelişiminden bahsedilmiştir.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde ise, GB'nin imzalanmasından sonraki dönem açıklanmaya çalışılmıştır. Genel olarak bu bölümde TR-AB ilişkilerinde devam eden müzakereler, 1999 Helsinki Zirvesi, 2004-2005 Brüksel Zirvesi ile gelen katılım müzakereleri ve açılan fasılların güncel bilgilerine değinilmiştir. Daha sonra GB'nin Türkiye ekonomisine etkilerinin neler olduğunu, ilgili bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşlarından temin edilen güncel tablolar ile istatistiki verilerle analiz edilerek açıklanmaya çalışılmış, bu bilgiler ışığında da GB amacı, kazanç ve kayıpları ve geleceğinin ne olduğu konusuna açıklık getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER KURAMI VE GÜMRÜK BİRLİĞİ

1.1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELERİN KAVRAMSAL TANIMI VE ŞEKİLLERİ

1.1.1. Ekonomik Bütünleşmenin Tanımı

Küreselleşmeyle birlikte dünyadaki ülkeler ekonomik olarak büyümeyi, kalkınmayı hedeflerken diğer ülkelerin ekonomik rekabetlerinden korunmak diğer bir taraftan da dünyadaki diğer ülkelerle ekonomik birleşmelere girip ülkelerinin ekonomik yönden geliştirmeyi amaçlamışlardır. Böylece aynı bölgelerde ya da aynı coğrafyalarda bulunan ülkeler genellikle ekonomilerini geliştirmek veya serbest ticaret yapabilmek için bir bütünleşme hareketi içerisine girmişlerdir. Böylece ülkeler ekonomik bütünleşme ile iktisadi bölgeler oluşturarak yeni bir kavram oluşturmuşlar. Ekonomik bütünleşme kavramı, birleştirme anlamında 1620 yılında İngilizce sözlükte kullanılmıştır. Daha sonra 1949 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECE) toplantısında Paul G. Hoffman tarafından kullanılmıştır (Karluk, 2009: 258).

Ekonomik bütünleşme kavramı geniş bir kavram olduğundan birden çok tanımlamaya gidilmiştir. Ancak günümüzde birçok tanımlamaya ulaşmak mümkündür. Karluk, birleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmet akımlarına serbesti sağlayıp, mal ve ticarete engel olan kısıtlamaların ortadan kaldırılarak bir ortak pazarın oluşturulmasıdır” şeklinde tanımlamıştır (Karluk, 2009: 258). P. G. Hoffman ise ekonomik bütünleşmeyi daha kapsamlı şekilde, “malların ülkeler arasındaki serbest dolaşımını engelleyen miktar kısıtlamalarının, ödemelerin akışına konan engellerin ve bütün tarifelerin ortadan kaldırıldığı tek, geniş bir pazarın kurulmasıdır” şeklinde tanımlamıştır. (Bayraktutan, 2007: 8).

Balassa ise, bütünleşmeyi en karışıktan en basite kadar her türlü engelin ortadan kaldırılması, politikaların uyumlaştırılması, faktör hareketliliğine serbesti getirilmesi ve bunların hepsinin birleştirilmesi sonucu oluşturulan bütünleşme şeklinde oluşan bir

süreçtir olarak açıklamıştır (Ertürk, 1998: 144). Jan Tinbergen ise bütünleşmeyi, Uluslararası ekonomik iş birliğinin en üst düzeye çıkarılması şeklinde tanımlayarak entegrasyonu pozitif ve negatif olmak üzere ikiye ayırmıştır. Karluk, En genel olarak ekonomik entegrasyonu, ortak bir pazar yaratmak amacıyla ticareti engelleyen kısıtlamaların kaldırılarak mal ve hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanması ve ulusal ekonomik politikaların uyumlaştırılması olarak tanımlamıştır (Karluk, 2002: 244).

Ekonomik bütünleşmeler; bazı mallar üzerindeki tarifelerin indirilmesi ya da ortak bir tarifeye uyulması, para ve maliye politikalarının uyumlaştırılmasına kadar her türlü süreci içine almaktadır. Kindleberger bütünleşmeyi üretim faktör fiyatlarının eşitlenmesi olarak tanımlarken, Lipsey ise, tek bir tanımın doğru olmayacağını ve piyasa ekonomilerinde ticaret ve faktör bütünleşmesinin, karma ekonomi modellerinin olduğu yerlerde politika entegrasyonu gibi farklı birleşmelerin olacağını belirtmektedir. En genel tanımla bütünleşme; birleşmeye giden ekonomilerde mal ve hizmet akımlarına serbesti sağlayıp, ticarete engel olan kısıtlamaları ortadan kaldırarak bir ortak pazar yaratmaktır. Böylece oluşturulan bütünleşme ile büyük bir fırsat olan daha geniş bir pazarda üretim yapmak ve büyük çapta üretimi gerçekleştirme imkânı doğacaktır. (Yalçınkaya, 1997: 409-436). Ekonomik bütünleşme ile ilgili yorumlara bağlı olarak farklı ve birden çok tanımlamaya gidilmesine rağmen ortak bir tanım mevcut olmamıştır. Ancak bütün tanımlamalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde ekonomik bütünleşmelerde bazı ortak değerler üzerinde toplandığı görülmektedir. Bunlar;

-Ekonomik bütünleşmelerde mevcut bir iş bölümünün geçerli olacağı,

-Ekonomik birleşme sonucu ülkelerin uluslararası bir kurum ve ekonomik politikalarının mevcut olacağı,

-Ekonomik bütünleşme ile birlikte mal, üretim ve hizmet faktörlerinin serbest dolaşımı beklenilmektedir.

-Serbest dolaşıma giren mal, hizmet ve üretim etkenlerinin kaynağa ve gideceği yerde farklı bir işlem görmeyeceği belirtilmektedir.

Ekonomik bütünleşme ile ilgili genel bir tanım yapmak gerekirse, birleşen üye ülkeler arasındaki ekonomik çizgilerin periyodik bir şekilde kurumsallık çerçevesinde kaldırılarak, daha önce ayrı olan ekonomik kurumların daha geniş bir yapı altında toplanması ve ekonomideki unsurların bir bütün olarak hareket etmesidir. Böylece

bütünleşme içerisindeki ülkelerin ekonomilerindeki mal, hizmet ve üretim faktörleri serbestisi olacak, üye ülkelerin dış ülkelere açılıp ticaretini geliştirmesini engelleyen sebepler ortadan kalkarak yeni bir ekonomik birlik hareketi oluşacaktır. Bütünleşmeye giren ülkeler oluşturacakları bütünleşme hareketleri sayesinde de üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve bunların bir sonucu olarak toplumsal refahlarını artırmayı amaçlamaktadırlar (Seyidoğlu, 2007: 226-227).

1.1.2. Ekonomik Bütünleşme Şekilleri

Genel olarak ikinci dünya savaşından sonra ülkeler hâkim güç olmayı ve ekonomik güçlerini arttırmak amacıyla farklı entegrasyon oluşturma çabası içerisinde girmişlerdir. Biçimleri ve kapsadığı alan bakımından farklı ekonomik entegrasyon çeşitleri mevcut olup, bütünleşmenin oluşma şekillerinde de farklılıklar ve çeşitlilikler bulunmaktadır. Bazen aynı coğrafi bölgelerde bulunan ülkeler kendi içinde yeni bir ekonomik bütünleşmelere giderken, bazen de mevcut olan ve devam eden bir ekonomik bütünleşmeye katılabilir. Bu bütünleşmeler mevcut birliğe üye aldıkça büyümekte, genişlemekte ve zamanla dünyadaki başka bölgesel bloklarla farklı bir bütünleşmeye gidebilmektedir. Bütünleşmenin getirileri ve başarılarına göre de farklı birleşme çeşitleri oluşabilmektedir. Ekonomik bütünleşme başlı başına bir süreç olduğundan bu sürece dâhil olan ülkeler için farklı metot ve şartlarda da bu süreç devam edebilmektedir. Bütünleşme ile başlayan süreç, kolaydan basite doğru olabileceği gibi zordan kolay doğru da olabilir. Ekonomik bütünleşmeler ülke sınırları içerisindeki değişik bölgelerde olabileceği gibi, farklı birkaç ülkenin belirli bir bölgede birleşmesiyle de oluşabilir.

Entegrasyon biçimleri; ülkelerin belirlediği barış, güvenlik, refah ve güç gibi hedeflere, iş birliğinin yoğunluğuna, bağımlılığına, dağılım derecesine, yarar bölüşümü derecesine ve iş birliği yapan birimlerin sosyal ve siyasal homojenlik derecesine göre farklılık gösterebilmektedirler (Canpolat, 1998: 82). Ancak dünya üzerindeki mevcut ekonomik bütünleşme hareketleri ikinci dünya savaşından sonra özellikle 1960'lı yıllardan itibaren şekillenmeye başlamış, ancak bu birleşmeler tek aşamalı olmamıştır. Bütünleşmenin her aşaması farklılık gösterdiğinden ekonomik bütünleşmeler farklı aşamalara ayrılmıştır. Günümüzde en yaygın olanı Balassa'nın oluşturmuş olduğu aşama şeklindedir. Balassa bütünleşmeyi bir süreç olarak tanımlamış ve ekonomik entegrasyonu,

bütünleşmenin seviyesine göre birbirinden farklı koşulları olan beş aşamaya ayırmıştır. Bunlar, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik birlik, tam ekonomik bütünleşmedir (Pelkmans, 2001: 7). Bunlar:

Serbest Ticaret Bölgeleri

Gümrük Birliği

Ortak Pazarlar

Ekonomik Birlik

Tam Birlik (İktisadi ve Parasal Birlik).

Balassa bütünleşmeyi beş aşamalı ayrıma tabi tutarken bu beş aşamadan başka bir aşama daha var ki o da Tercihli Ticaret Anlaşmaları aşamasıdır. TTA, iki ya da daha çok ülkenin kendi aralarında karşılıklı olarak tarifelerini bir miktar indirmesidir (İyibozkurt, 1996: 3). Ekonomik bütünleşmeler içinde küçük ve en dar nitelikli olanıdır. Tercihli Ticaret Anlaşmaları, iki ve daha fazla ülke arasında tek taraflı veya karşılıklı olarak dış ticaret önündeki engellerin, belirli ürünlerde kısmen kaldırılarak, taraflar arasında bir serbest ticaret alanı oluşturulmasına imkân sağlayan, ancak taraf ülkelerin anlaşmaya dâhil olmayan üçüncü ülkeler ile yaptıkları ticaretlerinde mevcut düzenlemelerini devam ettirmelerine izin veren anlaşmalardır (Karluk , 2007: 519). Bazı kaynaklara göre Tercihli Ticaret Anlaşmaları uluslararası ekonomik birleşmeler kapsamına girmez (Karluk, 1996: 213). Bu tür birleşmelerde üye ülkeler tek taraflı veya karşılıklı olarak ve belli ürünlere ait gümrük tarifelerini indirirler. Anlaşmaya taraf ülkeler, üye olmayan diğer üçüncü ülkelere karşı daha düşük bir gümrük tarifesi belirleyip ekonomik politikalarında birbirlerinden bağımsız şekilde hareket edebilirler. Böylece bütünleşme ile birlikte üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı mevcut düzenlemelerine devam etmelerine izin vermektedir. Tercihli Ticaret Anlaşmaları GATT sözleşmesinin 24. maddesinde yasaklanmıştır. Bunun nedeni Tercihli Ticaret Anlaşmalarında gümrük tarifeleri ve kotalarının tamamen ortadan kaldırılmaması, dış ticaretin kısmi olarak serbestleştirilmesidir (Dura ve Atık, 2007: 7). Ayrıca en çok kayırlan ülke kuralı çerçevesinde diğer Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeleri aleyhine ayrımcılık yapmama ilkesine ters düştüğü için DTÖ üyeleri arasında uygulanamaz (Karluk , 2007: 519).

Bu birleşmede amaç, üye ülkelerin dış ticaret üzerindeki uluslararası engelleri ortadan kaldırarak ülkelerinin ticaret hacimlerini artırmaktır. Böylece ortadan kaldırılan ticari engellerle birlikte, dış ticaret üzerindeki kontroller de en aza inecektir. Bu dar kapsamlı bütünleşmeye İngiltere ile Commonwealth üyelerinin 1932’de oluşturdukları Commonwealth Tercihli Sistemi örnek olarak verilebilir.

1.1.2.1. Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest Ticaret Bölgeleri, üye devletlerdeki ticaretin gelişmesini engelleyen kota, miktar ve tarife vb. engellerin kaldırıldığı ve üye ülkelerin birlik dışındaki üçüncü devletlere karşı da ortak bir tarifeye uyma ve uygulanma şartı bulunmayan bir bütünleşme şekli olarak tanımlanmaktadır. Üye ülkelerin üçüncü ülkelere karşı ortak olarak uyguladıkları bir tarife bulunmadığından genellikle üyeleri ülkelerinin siyasi, coğrafi konumlarının elverdiği ölçüde, ülkelerinin ekonomik getirilerini göz önünde bulundurarak kendilerine göre bir politika çizebilmektedirler. Böylece üye ülkelerdeki tüketiciler en düşük maliyetli arz kaynaklarına ulaşabilecekleri için ticaret refahı artırmaktadır (Scott, 2002: 105).

Üye ülkeler, birlik dışındaki ülkelere uygulanacakları kısıtlamalar konusunda serbesttir ve her üye ülke kendi dış ticaret politikasını serbestçe belirlemektedir (Seyidoğlu, 2003: 204). Bu tür bütünleşmelerde ekonomi politikalarının uyumlaştırılması da söz konusu değildir (Dedeoğlu , 1996: 35). Serbest Ticaret Bölgelerinde üye ülkeler arasında ticareti engelleyen tarife, kota ve miktar kısıtlamaları tamamen ortadan kaldırılırken, tercihli ticaret anlamalarında bu kısıtlamalar tamamen ortadan kaldırılmaz, karşılıklı olarak belli oranlarda kaldırılır. Bu tür bütünleşmelerde ülkeler engelleri ortadan kaldırarak ekonomik yönden gelişmeyi amaçlamaktadırlar. Serbest ticaret bölgeleri özellikle ihracata dayalı kalkınma stratejisi uygulayan ülkelerde ihracatı arttırmanın en önemli araçlarından biri olarak kullanılmıştır (Erçakar, 2004:142-153).

Üye ülkeler mal ve hizmet faktörlerini serbestleştirerek kendi aralarında ortak bir ekonomi pazarı oluşturmayı amaçlamaktadırlar. Bu serbestleştirme mal ve hizmet kollarının tamamında olabileceği gibi sadece belli bir mal ve hizmet faaliyetinden de olabilir. Ticaretin serbestleşmesi, Avrupa Birliği’nde (AB) olduğu gibi tüm ekonomik faaliyetler için, Avrupa Serbest Ticaret Birliği’nde (EFTA) olduğu gibi belli bir sektör

için, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nda (AKÇT) olduğu gibi belli bir mal grubu için oluşturulabilir (Güran, 1999: 8).

Serbest Ticaret Bölgelerinde, bütün üretim faktörlerinin serbest dolaşımı olmayabilir. Üye ülkelere ait malların serbest dolaşımı tarife dışı engellerle karşılaşabilir. Üye ülkeler kendilerinin belirlemiş olduğu ekonomik politikalar gereğince kendi belirledikleri düşük tarife veya kotalarını birlik dışındaki üçüncü ülkelere karşı uyguladıklarından ticaret yoğunluğu düşük tarifeyi uygulayan ülkelere geçebilmektedir. Birlik üyesi ülkeler dışa karşı düşük oranlarda gümrük tarifeleri uyguladıklarından gümrük birliklerinde olduğu gibi ticaret yaratıcı (trade creation) veya ticaret saptırıcı (trade diversion) etkilere neden olabilmektedir. Birlik üyesindeki üreticiler yüksek gümrük oranlı ülkelere mal ihraç etmek istediklerinde mallarını ilk önce düşük gümrüklü ülkelere girdirip düşük tarifeden gümrükleri ödeyip serbest dolaşıma giren mallarını düşük gümrüklerle yüksek gümrüğe tabi ülkelere gönderip ihraçlarını gerçekleştirmektedirler. Ancak uygulamada bunu engellemek için bölge içinde üretilen malların ilk üretim yerlerini gösteren menşei belgeleri düzenlenmektedir (Dedeoğlu, 1996: 35). Serbest Ticaret Bölgelerinde, düşük gümrük tarifesi uygulayan ülkeler karşısındaki diğer ülkeler, ticaret hacimlerinin kapasitesini arttırmak için düşük gümrük tarifelerine geçebilmektedirler. Böylece eş zamanlı bir alt gümrük tarifesi oranı da ortaya çıkar. Serbest Ticaret Bölgeleri üye ülkelerin dış ticaret hadlerinde değişiklikler meydana getirirler. Ayrıca bölge içerisinde rekabetin getireceği avantajlarda üye ülkeler için önem arz etmektedir.

Dünya ekonomisinde, Latin Amerika ülkeleri arasında kurulan Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Avrupa Ekonomik Alanı (EES), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (CEFTA) Serbest Ticaret Bölgelerine örnek olarak verilebilir.

1.1.2.2 Gümrük Birliği

Gümrük Birliği, üye ülkelerin aralarında ticari ilişkilere konu olan mallarda ticareti engelleyen her türlü kota, miktar ve tarife oranları gibi engellerin ortadan kaldırıldığı ve üye ülkelerin birlik dışında bulunan diğer ülkelere karşı ortak bir tarife ve miktarın uygulanmasının gerektiği ekonomik bütünleşme şeklidir. Gümrük Birliği aynı

zamanda bir serbest ticaret bölgesidir (Kılıç, 2005: 11). Serbest ticaret bölgelerinden farklı olarak gümrük birliğinde, birlik dışındaki üçüncü ülkelere karşı bir ortak bir gümrük tarifesi uygulanır. Gümrük Birliği, serbest ticaret bölgelerinden biraz daha gelişmiş bir bütünleşme türüdür. Her iki birleşme türünde bölge içerisindeki ticarete tarifeler ve öteki kısıtlamalar kaldırılırken; üçüncü ülkelere karşı uygulanacak tarifeler konusunda gümrük birliklerinde ortak bir tarife, serbest ticaret bölgelerinde ise her devletin kendi bireysel tarifeleri uygulanır (Parlak ve Aykaç, 2002: 107-108). Gümrük Birliğinde, üye olmayan dış ülkelere karşı ortak bir tarifeye uyulması şartı, birlik içindeki üye ülkelerin serbest bir dış ticaret politikası uygulamasını sınırlandırmıştır (Dura ve Atik, 2007: 7-8).

Gümrük Birliği teorisini ortaya koyan ve bu teorinin öncülerinden olan Jacop Viner ve James Edward Meade 1950'li yıllarda yazdıkları eserlerde gümrük birliğinin dünyada kullanılmaya başlamalarını sağlamışlardır. İki yazar gümrük birliğini, üye ekonomilerin aralarında mal dolaşımını sınırlayan her türlü engelleri ortadan kaldırmaları ve oluşturulan birlik dışında kalan üçüncü ülkelere karşı ise tek ve ortak bir gümrük tarifesi uygulamaları biçiminde oluşturulan bir ekonomik yapı olarak tanımlamıştır (Özdemir ve Koç Aytakin, 2016: 47). Artık günümüzde gümrük birliğinin üyeleri ortak bir tarife uyguladıklarından üyeler arasındaki işbirliği sadece ekonomik yönden gelişmemiştir. Üye ülkeler arasında kültür, seyahat ve nüfus şekillerinde değişikliklere neden olduğundan üyeler arasındaki iş birlikleri farklı alanlara taşımıştır. Üye ülkelerin birliğe katılmalarındaki amacı, ekonomik olarak daha da gelişmek, ticaret hacimlerini ileri bir seviye çıkarmak ve birlikteki diğer ülkelerle her türlü politikada uyum içinde çalışmaktır. Gümrük birliklerinde, daha ileriki bütünleşme şekillerinde görüleceği gibi emek sermaye gibi üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı ya da ortak bir maliye veya para politikasının uygulanması söz konusu olmamıştır. Gümrük birliğinde, üye ülkeler arasında her türlü kota ve oran gibi kısıtlayıcı engeller ortadan kaldırılıp, üye dışındaki ülkelere de ortak bir gümrük tarifesi uygulandığından, birliğe üye olan ülkeler arasındaki ticari yoğunluk artarken birlik dışındaki diğer ülkelerle olan ticari yoğunluk ise oransal olarak azalmaktadır (Günoğur, 1995: 43). Gümrük birliğine üye ülkelerde artık diğer üye ülkelere karşı olan gümrük duvarlarına neden olan engeller ortadan kalkmakta, üye olmayan üçüncü ülkelere ithal edilen ürün veya mallara, birlik tarafından belirlenen OGT (Ortak Gümrük Tarifesi) uygulanmakta ve gümrük vergileri alınarak ülke içerisinde

serbest dolaşıma girmektedir. Bu sebeple gümrük birliklerinde, üçüncü ülke mallarının ithali sonucu elde edilen gümrük vergileri tüm birlik çapında bir fonda toplanarak üye ülkelere dağıtılır ya da birliğin ortak giderlerinin finansmanı için kullanılır (Seyidoğlu, 2007: 228-229).

Gümrük birliklerinde ülkeler, üye dışındaki ülkelere karşı uygulanacak ortak bir gümrük tarifesini belirleme noktasında artık kendileri devreden çıkmakta, bu yetki artık birliğin karar vereceği bir durum olmaktadır. Bu nedenle üst kurum diyebileceğimiz gümrük birliği, ortak gümrük tarifesi düzeyinin saptanmasına karar verebilmek için, gümrük birliğinin doğuracağı etkileri bilmek gerekir (Lipsey, 1960: 496-523).

El-Agraa, gümrük birliklerinden ve serbest ticaret bölgelerinden elde edilebilecek olası ekonomik kazançları aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- Ülkenin görece olarak daha avantajlı olduğu alanlara yönelmesi neticesinde ülke üretiminin olumlu yönde gelişmesinin sağlanması,
- Daha büyük pazarlara hitap ederken ölçek ekonomisi neticesinde üretim düzeyinin artması,
- Uluslararası ticarete daha güçlü bir pazarlık gücüne sahip olunması,
- Firmalar arasında doğacak rekabetten dolayı üretim kalitesinin artması,
- Dünya piyasalarına bütünleşme sürecinin hızlanması,
- Bilgi akımı (Know-how) sisteminin gelişmesi,
- Yabancı sermaye akımının fazlalaşması,
- Yasal düzenlemelerin dünya standartlarında olması (Yılmaz, 2012: 12).

Gümrük birliklerinde üyeliğe girecek olan ülkelerin, diğer üye ülkeler ile coğrafi konum bakımından yakın olması, üye ülkelerin ekonomik maliyetleri için önem taşımaktadır. Bunun için dünya üzerindeki gümrük birliğinin ilk örneklerinde bu bölgesel birlikteliğe dikkat edilmiştir. Ayrıca gümrük birlikleri dünya üzerinde çok görülebilecek bir ekonomik entegrasyon biçimidir. Dünyada üzerinde Alman devletlerinin 1834 yılında kurduğu Zollverein ile 1948 yılında Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın kurmuş olduğu BENELUX, gümrük birliklerine verilebilecek en iyi ve en bilinen örneklerdendir. Günümüzde de dünyada en bilenen ve 1957 Roma Anlaşmasıyla

kurulan AET çatısı altında 06.03.1995 yılında Konsey'in 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile oluşturulan gümrük birliğidir. Bu birlik AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) bünyesinde oluşturulan ve dünya üzerinde en kapsamlı olanıdır. Ülkemizde üyesi olduğu bütünleşme şekline en iyi örnektir.

1.1.2.3 Ortak Pazarlar

Orta pazar ekonomik entegrasyonun üçüncü aşamasıdır. Ortak pazar terimi, ilk defa 1965 tarihli Spaak Raporunda yer almış ve Roma anlaşmasının yürürlüğe girmesi ile sıkça kullanılmaya başlanmıştır (Karluk, 1994: 4). Ortak pazar, gümrük birliğinin üye ülkelere sunduğu serbest ticaretin oluşmasını sağlayan ve ticareti kısıtlayıcı engellerin ortadan kaldırıldığı, üye ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin belirlediği, ayrıca üye ülkelerde bulunan emek, sermaye gibi üretim etmenlerinin de rahat olarak dolaştığı bir ekonomik bütünleşme türüdür. Dolayısıyla ortak pazarlar, gümrük birliklerinden bir kademe daha ileriye giden bir ekonomik entegrasyon şeklidir. Tam bütünleşmeye giden bir bütünleşme aşaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi aralarında sınırların kalkmış olması üye ülkelerin ulusal politikalarını yakınlaştırarak, yalnız ekonomik açıdan değil, siyasi açıdan da bazı hükümler haklarını birlikte kullanımını kurumsal yapılanmanın idari organizasyonunu gerek içte gerekse dışta dengeli ortak politikaların oluşmasını ve uygulanması gerekli kılmaktadır (Parlak ve Aykaç, 2002: 217). Özellikleri bakımından ortak pazar, aynı zamanda serbest ticaret bölgeleri ile gümrük birliğini de kapsar (Kılıç, 2005:13). Bu bütünleşme şeklinde üye ülkelerin sahip olduğu ortak bir pazar ortaya çıkmaktadır. Böylece üretim faktörleri kendilerine en uygun olan yere kaymaktadır. Örneğin, sermaye kendisine güç katacak yatırım alanlarına, emek de beceri ve ücretin daha iyi olduğu alanlara yönelmektedir. Üretim faktörlerinin serbest dolaşarak diğer ülkelere kayması, üretim faktörlerinin etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlar.

Ortak pazar, üye ülkelerin kendilerine ait iç pazarlarının artık dışa açılmasıyla oluşur. Pazar ekonomisinin ekonomilere sunduğu ölçek ekonomisi yararları ile rekabet unsuru gibi faydaları getiren bir yapılanma şeklidir. Yani ortak bir iç pazarın oluşabilmesi için ilk adım olarak üye ülkelerin ulusal sınırlarında uygulanan her türlü fiziki, teknik ve mali engellerin kaldırılması gerekmektedir. Atılması gereken ikinci adım ise ülkelerin iç ekonomik politikalarının birbirine yaklaştırılmasıdır. Avrupa Ekonomik Topluluğu

(AET) Ortak Pazar'ın en başarılı örneğini teşkil etmektedir (Küçükahmetoğlu, 2000: 34-35). Günümüzdeki Avrupa birliği ortak pazarın son aşamaları niteliğinde işletilmeye çalışılmaktadır (İyibozkurt, 1996: 4).

1.1.2.4 Ekonomik Birlik

Ekonomik bütünleşmede artık ortak pazar bütünleşmesinde mevcut olan serbestliklerin bir ileriki seviyesi görölmektedir. Ekonomik entegrasyonun en son ve mükemmel şekli ekonomik birlik aşamasıdır (Kılıç, 2005:13). Üye ölkeler arasındaki ticareti engelleyen kısıtlayıcı kota ve tarifelerin ortadan kaldırılarak ortak bir gümrük tarifesinin belirlendiği, ayrıca bütün üretim faktörlerinin serbest olduğu ve ölkelerin bu serbestliklerinin yanına, ölkelerin ek olarak ekonomik, sosyal ve diğer mali konularda da uyum içerisinde çalıştığı bir ekonomik bütünleşme türüdür. Ölkelerin mali politikalarla uyuma gitmesi sonucu ortak pazarın güçlenmiş halidir. Ekonomik birliğin oluşması için ölkelerin ticareti kısıtlayan engelleri kaldırması, birlik dışındaki devletlere karşı ortak bir gümrük tarifesi oluşturulması, mal, emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin serbestleştirilmesi, ortak bir mali politikanın yürütülmesi ve bunların işleyişinin ulusüstü bir kurum tarafından yapılması gerekir. Ölkelerin kendilerine ait ticaret bölgeleri artık genişlemekte ve ölkelerin ekonomi politikalarındaki yetkileri bir üst kurumca belirlenmektedir. Bu durumda ekonomik birliklerde, üye ölkelerin ulusal makroekonomik politikalarını uygulamaya yönelik serbestileri kısıtlanarak bazı yetkiler birlik düzeyinde bir kuruluşa devredilmektedir (Seyidoğlu, 2007: 228). Ekonomik bütünleşme de ölkeler arasında bütünleşme tam anlamıyla sağlandığında, artık ölkelerin karşı karşıya kaldığı bir ekonomik çöküntü durumunda, tek başına mücadele etmemekte ve arkalarında ulusüstü daha donanımlı bir kurum bulunmaktadır. Üye ölkeler diğer mali politikalarını belirlerken birliğin politikalarına uyumlu olmasını göz önünde bulundurmaktadırlar.

Ekonomik bütünleşmede, bütün serbestliklere ek olarak getirilen ekonomik politikaların uyumunda, üye ölkelerin ekonomik beklentilerinin yerine getirilmesi ve mevcut ekonomilerindeki yapısal sorunların giderilmesi, birlik içindeki diğer ölkelerin ekonomik çıkar ve beklentilerinin yerine getirilmesi ve bu bütünleşmeyi oluşturan politikaların uyum içerisinde işlemesi ve ilerlemesini planlayan ulus üstü bir kurum

bulduğundan, ayrıca ortaya çıkan problemlerin çözülmesi konusunda günümüz koşullarına göre güncellenmesi gerekebilmektedir. Ekonomik birlikte diğer bütünleşme şekillerinden farklı olarak oluşturulacak ortak politikalar belirlenirken;

-Birlik içerisinde gümrük vergilerinin düşürülmesi veya kaldırılması, diğer ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi (OGT) belirlenmesi, serbest dolaşıma çıkan mal sermaye ve emek gibi bütün üretim faktörlerinin serbestisi ile sınırlı kalınmaması diğer teşvik edici programlarında göz önünde bulundurulması gerekir.

-Dünya üzerinde her ülkenin dikkat etmesi gereken çevre, ekolojik vb. sorunlara dikkat edilmesi,

- Üye ülkelerin tek başlarına üstlenemeyeceği ileri teknoloji, bilimsel araştırma ve proje çalışmalarında birliğin kaynaklarını adil, verimli, tasarruflu ve diğer ülkeleri de sahiplenerek kullanması ve diğer uluslararası kurumlarında desteğini sağlayacak politikalar izlemesi,

-Birlikteki ülkelerin, tekelleşme ve rekabet gibi ekonomik unsur sorunlarını çözmeye yönelik politikaları göz önünde bulundurarak uyum politikalarını çizmeleri gerekir.

Dünya üzerinde ekonomik bütünleşmeye örnek olarak, 1975 yılında kurulan 16 üyeli Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ve 1967 yılında kurulan 3 üyeli Doğu Afrika Ekonomik Topluluğu (EAEC) verilebilir (Karluk, 1998: 401). Günümüzde ise Avrupa Birliği (AB) ekonomik bütünleşmeyi amaçlayan ve amaç için ilerleyen bir bütünleşme şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.2.5 Tam Bütünleşme (Ekonomik ve Parasal Entegrasyon)

Tam bütünleşme türü, artık ekonomik entegrasyonunun ulaşabileceği en ileri düzeyidir. Bu aşamada ülkeler arasında ticareti kısıtlayıcı miktar, tarife gibi engellerin ortadan kaldırıldığı, diğer devletlere karşı ortak gümrük tarifelerinin belirlendiği, üretim faktörleri olan mal, emek ve sermayenin serbestleştiği, ülkelerin ortak pazarını oluşturduğu ve ekonomik, mali ve diğer politikaların uyumundan sonra artık ülkelerin diğer konularda da tek bir ortak politikada birleştiği ekonomik entegrasyon türüdür. Tek ekonomik politikanın tek paranın tek bayrağın ve hatta tek ordunun olduğu bu birlik

şeklinde üye ülkelerden meydana gelmiş tek bir devletten söz edilmektedir (Parlak ve Aykaç, 2002: 218). Böylece üye ülkeler para ve maliye politikalarını bir uluslararası bir üst düzey kurum belirleyecektir. Üye ülkelerin ulusal ekonomik bağımsızlığı büyük ölçüde kaldırılarak çok önemli kararlar meydana getirilen uluslar üstü kuruluşa bırakılmaktadır (Tekeli ve İlkin, 2000: 23). Bir bakıma politikaların yürütülmesinde birlik, bir ülkenin kurumlarıyla kullandığı yetkileri kullanarak, ortak ve tek bir politikaya ulaşmaya çalışacaktır. Bu kurumun bütün piyasa ve finans aygıtlarını kullanarak ülkelerin, ekonomik büyümelerini sağlayacak her türlü politikada uyumlu bir şekilde çalışması gerekmektedir.

Üye ülkeler ekonomik bütünleşme aşamalarının hangisinde veya hangilerinde yer almak isterlerse istesinler, bütünleşmenin istenilen amaca ulaşması için bazı koşulların bulunması gerekmektedir. Bu şartlar ise;

-Üye devletlerin taşıma giderlerinden dolayı aynı coğrafi bölgede yer almaları,

-Ekonomik ve siyasi modellerinde benzerlik bulunması,

-Ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından yakınlık,

-Ortak tarihi, kültürel, sosyal ve dini değerlere sahip olmalarıdır (Kılıç, 2005:15).

Bu ekonomik bütünleşmenin hedeflerine ulaşması için birliğe dâhil olacak ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, iletişim kanalları, nüfus yapıları ekonomik yapıları, coğrafi konumları, izledikleri politikalar, yatırım ve tasarruf çeşitleri ve düzeyleri gibi konular önem arz etmektedir. Birlikteki ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin birbirine yakın olması birliğin işlerini daha da basitleştirip kolaylaştıracaktır.

Ekonomik entegrasyonun son aşaması olan tam bütünleşmede (Ekonomik ve Parasal Birlik) maliye ve para politikası bir üst kuruma devredilmiştir. Para politikasındaki parasal birlik yani ortak para birimi bu aşamada olmaktadır. Günümüzde parasal birlik denilince en bilineni Avrupa Birliğinin bünyesinde oluşturulan Euro Bölgesidir. Bölgedeki para politikasını Frankfurt, Almanya ve Euro bölgesi üye devletlerinin ulusal merkez bankalarından oluşan Avrupa Merkez Bankası'nca (ECB) yürütülmektedir. Avrupa Birliğine üye olan bütün ülkeler Euro bölgesinin bir parçası konumundadırlar. Üye ülkeler kendi para birimleri yerine ortak para birimi Euro'ya geçmişlerdir. Ancak Maastricht Anlaşmasıyla belirlenen parasal birliğe geçiş kriterlerini ilk başta 1999 yılında 11 ülke sağlamış ve ortak para birimine geçmiş, anlaşma ile

İngiltere ve Danimarka'ya istisna tanınarak bu ülkelerin parasal birliğin dışında kalmaları kabul edilmiştir. Günümüzde Avrupa Birliğine üye olan 19 ülke ortak para birimi olan Euro'ya geçmiş olup, Hırvatistan, Bulgaristan Macaristan, İsveç, Polonya, Romanya ve Çek Cumhuriyeti ise Euro bölgesinde olmayan ve kendi ulusal para birimlerini kullanmaya devam etmektedir.

Ekonomik entegrasyon aşamalarının tamamı ilk aşama olan Serbest Ticaret Bölgelerinden, son aşama olan tam birliğe kadar, birbirlerinin devamı ve bir ileri seviyesi şeklinde oluşmuşlardır. Üye ülkelerin ekonomik gereksinimleri gereği tam bütünleşmeye kadar, her bir aşamaya ekonomik araçlar kullanarak üye ülkelerin ticaret hacimleri yükseltilmeye çalışılmıştır. Tam bütünleşmeyle her konuda uyum sağlanarak, tek bir politika ile farklı ülkelerin birlikteliği oluşturulmuştur.

Tablo 1: Ekonomik Bütünleşme Aşamaları ve Özellikleri

Entegrasyon Safhaları	Üyelerarası Gümrük Tarifesi ve Kotaların Kaldırılması	Ortak Gümrük Tarifesini Uygulama	Üretim Faktörleri Hareketlerine Konan Sınırlamaların Kaldırılması	Ekonomik ve Sosyal Politikalar ile Kurumların Uyumlaştırılması	Finans ve Diğer Politikalarda Uyum
Serbest Tic.Bölgesi	Var	Yok	Yok	Yok	Yok
Gümrük Birliği	Var	Var	Yok	Yok	Yok
Ortak Pazar	Var	Var	Var	Yok	Yok
Ekonomik Birlik	Var	Var	Var	Var	Yok
Tam Birlik	Var	Var	Var	Var	Var

Kaynak: Ramazan Kılıç,2005

*Tabloya tam bütünleşme ile ilgili 5.sütün eklenmiştir.

1.2.EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN TARİHSEL PERSPEKTİFİ VE EKONOMİK BÜTÜNLEŞME TEORİSİ

Dünya üzerindeki ülkelerin bir çoğu bir yandan ekonomilerini geliştirmek, ticaret hacimlerini arttırmak için mücadele ederken, diğer yandan da gelişmiş ülkelerin dünya üzerindeki ticari hakimiyetlerine karşı rekabet edecek gücü bulmak için ekonomik alanlarda bir bütünleşme ve birleşme hareketine katılma ihtiyacı duymuştur. Bu durumun doğmasında, ülkelerin küresel ekonomiye katılmasının önündeki ticareti kısıtlayıcı engelleri ortadan kaldırma gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Bilgi ve teknolojinin hızla ilerlemesi neticesinde ülkeler arasında ilk önce bölgeselleşme, daha sonrada küreselleşme hareketleri başlamıştır. Küreselleşme süreci, global ölçekte ticaretin liberalleşmesini öngören “Evrensel Yaklaşım” ile belirli ülkelerin kendi aralarında ticareti serbestleştirmeye yönelik politikalar izlemek suretiyle bir araya gelmeleri sonucu meydana gelen “Bölgesel Yaklaşım” şeklinde kendini göstermektedir (Karluk, 2002: 243). Böylece dünya ülkeleri, uluslararası ticaretin serbestleşmesi için daha geniş ve kapsamlı düzenlemeler yapmış, bir yandan da ülkeler, kendi aralarında bölgesel birlikler kurarak ülke sınırlarını kaldırarak, kota, miktar gibi kısıtlayıcı engeller olmadan serbest ticaret yapma gayreti içerisine girmiştir. Ekonomik birleşme, başlarda topluluklar tarafından siyasi, politik bir kavram olarak kullanılsa da, aslında ekonomi kavramı anlamında ilk önceleri iktisatta kullanılmıştır. Günümüzde ise ekonomik bütünleşme kavramı, farklı ekonomilerin birlikteliği, teklifi olarak kullanılmakta ve kurumsal olarak işlevini yerine getirmektedir. Ekonomik bütünleşmeler kavramı en dar kapsam olarak, ülkeler arasındaki kota, tarife oranlarının indirilmesi veya kaldırılmasından başlayıp, ulusların, para ve maliye politalarında ortaklığa gitmesi ve uyum içerisinde birlikte çalışmasına kadar geniş ortaklıklar için kullanılmaktadır.

Ekonomik bütünleşme kavramı eski bir kavram olmasına rağmen fiilen kullanılması ve uygulanması ikinci dünya savaşından başlamıştır. Latince kökenli olan ve önceleri yenilemek manasında kullanılan “entegrasyon” kavramı, parçaları bütünü içerisinde birleştirme anlamında ilk defa 1620 yılı basımlı Oxford English Dictionary adlı İngilizce sözlükte kullanılmıştır (Ertürk, 2002: 43). Avrupa devletleri savaştan sonra toparlanma sürecine girmiş, özellikle de ekonomik anlamda toparlanmaya yönelik çalışmalara öncelik vermişlerdir. Dünya ticaretini serbestleştirme çabaları 2. Dünya

savaşından sonra başlamış; iki ayrı yönde gelişmiştir. Bunlardan birincisi Gümrük tarifeleri ve Ticaret Genel anlaşması (GATT) çerçevesinde tarife oranlarının tüm üye ülkelerde indirilmesidir (Dura ve Atik, 2007: 5). Bu uygulama “evrensel yaklaşım” olarak bilinir. Dünya ülkeleri, ticareti serbest bir şekilde yapmak amacıyla 50 ülke tarafından oluşturulan Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) kurulmuştur (www.gib.gov.tr, 2019). ITO kuruluş aşamasındayken belirli ürünler üzerindeki tarife indirimlerini gerçekleştirmek için 30 Ekim 1947 yılında üye ülkelerden oluşan komiteler ile ABD arasında 30 Ekim 1947 yılında tarife indirimlerini kapsayan GATT’ı (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) imzalanmış ve 1948 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Türkiye tarife indirimlerini kapsayan bu evrensel anlaşmaya 1953 yılında katılmıştır. Bu anlaşmanın amacı, ülkelerin birbirleriyle daha uygun şartlar altında ticaret yapacakları bir ticaret programı oluşturmaktır. GATT, içerdiği kurallar itibarıyla temelde dört ilkeye dayanmıştır. Bu dört temel ilke; gümrük vergilerinin indirilerek konsolide edilmesi, en çok kayırlan ülke kaydı, uygulamada şeffaflığın sağlanması ve ulusal düzeyde ayırimcılık yapma yasağı getirilmesi olarak özetlenebilir (www.ab.gtb.gov.tr, 2018).

Dünyadaki ticaretin serbestleştirilmesini amaçlayan diğer bütünleşme şekli ise, bir veya birden fazla ülke arasında imzalanan ekonomik birleşme şekilleridir. Ülkelerin bu türden iktisadi birleşmeler yoluyla aralarındaki ticareti serbestleştirme çabaları “bölgesel yaklaşım” olarak adlandırılmaktadır (Dura ve Atik, 2007:6). Bu birleşme şekli ise, birbirlerine coğrafi konum olarak yakın olan ülkelerin ekonomilerini geliştirmek ve ticaretlerini engelleyen nedenleri ortadan kaldırmak için oluşturduğu ekonomik birleşmedir. Ülkeler böylece, küreselleşen dünyada tek başına rekabet etmenin güçlüklerini bertaraf edebilmek için ulus devletler, bölgesel bloklar kurmak suretiyle birbirlerine entegre olarak küresel yarış içerisinde kendilerine serbest ticaret alanları yaratmaya çalışmaktadırlar (Dereli, 2014: 6). Avrupa Birliği (AB), Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) bölgesel birleşme şekillerine örnek olarak verilebilir.

1.3. GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ VE EKONOMİLER ÜZERİNE ETKİLERİ

Gümrük Birliği, birliğe dahil ülkeler arasında ticari hayattaki kısıtlayıcı engellerin kaldırılarak, birlik dışında bulunan diğer devletlere karşı ortak bir tarifelinin uygulandığı

bir ekonomik bütünleşme şekli olarak tanımlanmaktadır. Gümrük birliği ile birlikte üyeler arasında tek bir tarife, birlik dışındaki ülkelere ise ortak bir tarife oranı belirlenir. Birliğe üyelikle, üyeler arasında mal alışverişi serbest bir şekilde yapılır. Ayrıca birlik dışındaki ülkelerle ticaret yapıldığından, üyeler birlik tarafından belirlenen ortak tarife üzerinde vergilerini ödeyerek piyasaya girer ve ürünlerini pazarlarlar. Bu ülkelerden alınan vergiler ise birlik adına kullanılır. Ayrıca bu uygulama ile üyeler arasında serbest ticaret sağlanırken, belirlenen ortak tarifeler neticesinde, devletler diğer ülkelere karşı ekonomik konumlarını da belirler. Birlik dışındaki ülkelere karşı ortak tarife uygulanmaya devam ettiği sürece, gümrük birliği tam bir bütünleşme şeklini almaz. Tam bütünleşme olmadığı için üye ülkelerin gelir, dış ticaret hacimleri ve refah gibi ekonomik yönleri eksik kalmaktadır. Bu nedenle gümrük birlikleri en iyi birinci değil, ikinci en iyi ticaret politikası olarak kabul edilmelidir (Şahinöz, 2004: 29). Günümüzde de devletlerin ekonomilerini güçlendirmek hedefiyle en sık başvurduğu bütünleşme şekilleri, gümrük birliği ve serbest ticaret bölgeleridir.

Gümrük Birliği ile ilgili ilk ciddi ve bağımsız çalışma Jacop Viner tarafından yapılmıştır (Dura ve Atik, 2003: 9). Jacob Viner'den önce serbest ticaretin, gümrük vergilerinin kaldırılması sonucunda refahı arttıracığı veya maksimize edeceği öne sürülmekteydi (Akkoyunlu, 1998: 172). Viner, gümrük birliğinin oluşması ile ilgili olarak üyeler arasındaki gümrük tarifelerin kaldırılması, birlik dışındaki ticarete ortak bir tarifelin belirlenmesi ve gümrük gelirlerinin birliğe dahil ülkeler arasında paylaşılması esasları üzerinde durmuştur. Viner, gümrük birliğinin oluşması ve sonrasında, üye ülkeler ile birlik dışındaki diğer ülkelere etkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna göre birliğe üye ülkelerin gümrükleri kaldırması ile ticarete engel teşkil eden nedenler ortadan kalkarak düşük maliyetli yeni alanlar oluşmakta ve ticaretin yaratıcı etkisini sağlamaktayken, birlik dışındaki diğer ülkelere karşı belirlenen ortak gümrük tarifeleri ise dışardan temin edilecek düşük maliyetli kaynakların önünü kesmekte ve üyeleri birlik içinde ortaya çıkan yüksek maliyetlere katlanma mecburiyetine itmekte, böylece ticaretin sapmasına neden olmaktadır. Viner'den önce gümrük birliği teorisine Smith, Taussing ve Torrens katkı sağlamışlardır.

Gümrük birliği teorisi her ne kadar Viner ile başlasa da, 1776 yılında Adam Smith tarafından kaleme alınan “Ulusların Zenginliği” eserinde gümrük birliği ile ilgili olumlu etkilerden bahsedilmiştir. Buna göre ülkeler arasındaki ticaretlerde, ticareti kısıtlayan

gümrük vergileri ortadan kaldırıldığında ve üçüncü devletlere karşı ortak bir tarife uygulandığında, üreten ile satanlar karlı çıkacaktır. Tausing ise gümrük birliğinin etkilerini fayda ve maliyet açısından, ülkelerin dış ticaret içindeki paylarının etkili olduğundan bahsetmiştir. Torrens ise çok taraflı tarife görüşmelerinin yerine, karşılıklı tarife görüşmelerinin olması gerektiğini belirtmiştir. Viner'den sonra gümrük birliği ile ilgili çalışmaları J.Meade'nin analizleri takip etmiştir. Viner, gümrük birliklerinde üretim etkilerini incelerken, Meade ise üretimle birlikte tüketimin etkilerini analiz etmiştir. Meade'den sonra Lipsey ve Lanchaster gümrük birliklerinin olumlu yönlerinin yanında, olumsuz yönlerinin de olduğunu belirterek ikinci en iyi teoriyi ortaya koymuşlardır. Viner sonrası gümrük birliği teorisine katkıda bulunan diğer bir isim ise Vanek'tir. Vanek, dış fiyatları sabit kabul etme varsayımını ortadan kaldırarak, iki mal ve üç ülkeli bir modelle genel denge analizi çerçevesinde, GB'nin dış ticaret hadleri üzerindeki etkilerini incelemiştir (Aynagöz, 2003: 23). Vanek, genel denge tespitlerini ekleyip, gümrük birliklerinin ticaret sınırları üzerindeki etkileriyle, gümrük birliği teorisini takip etmiştir. 1950 yıllardan sonra Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulması ve gelişmesi ile yoğunluk kazanmış ve daha kapsamlı ve dünya üzerinde bilinen bir ekonomik bütünleşme şeklini almıştır.

Ekonomik Entegrasyon aşamalarına genel olarak bakıldığında, dünya üzerindeki ülkeler ticaretlerini geliştirmek ve bu sürece engel olan kısıtlayıcı nedenleri kaldırarak ticareti serbestleştirme eğilimine gitmektedir. İşte Gümrük birlikleri, ekonomik çerçevede ülkelerin ticaret hadleri üzerinde kayda değer etkiler oluşturmaktadır. Bir yandan oluşturulan birleşme ile üye ülkeler arasında gümrük tarifeleri kaldırılırken, diğer taraftan birlik dışında bulunan ülkelere karşı, birlik tarafından belirlenen ve üye ülkelerin uyması gereken ortak bir tarife üzerinden ticaret devam etmektedir. Bu şekilde belirlenen gümrük birlikleri, ekonomiler üzerinde etkileri sürekli olmayan, tek seferlik statik etkiler ve etkileri süreklilik arz eden dinamik etkileri ortaya çıkarmaktadır.

1.3.1. Gümrük Birliklerinin Statik Etkileri

Gümrük birliğine dahil olan ülkelerde, tarifelerin kaldırılması ve diğer üçüncü devletler için ortak bir gümrük tarifesinin uygulanması ekonomilerinde fiyat, üretim, tüketim, ihracat ve ithalat gibi ekonominin temeli olan alanlarda değişik etkiler

yaratmaktadır. Buna neden olan etkenler farklılık göstermektedir. İşte gümrük birliğinin oluşmasıyla birlikte ekonomi ve teknolojik durumun sabit kaldığı, ancak üretim faktörlerinin yeniden dağılmasıyla statik etkiler, kısa dönemde ekonomik alt yapı ve teknolojinin sabit kaldığı varsayımı altında, GB sonrası kaynakların yeniden dağılımı sonucu ortaya çıkan etkiler olarak nitelendirilmektedir (Balkır, 2010: 360). Üye ülkelerin temel parametreleri sabit kalarak diğer kaynaklar yeniden dağılmaktadır. Ekonominin temel öğelerinde bir değişiklik olmadan üretim faktörleri yeniden dağılmaktadır. Statik etkiler genelde devamlılık arz etmeyen etkilerden oluşmaktadır. Statik etkiler, bir defalık etkilerdir. Bunun nedeni ekonomik yapının ve teknolojinin uzun süre sabit kalmayacağıdır (Dura ve Atik, 2007: 12). İhtiyaç duyulan bir ürünün üye ülkenin kendisinin üretmesi yerine, gümrüğe üye diğer ülkelerden ithal yoluyla temin edilmesi ve bu ürünün ithalini üstlenmek için gereken ihracatın getireceği faydanın karşılaştırılması esasıyla ortaya çıkan etkilerdir. Ülkelerin malı üretmek yerine, ithal yoluyla daha ucuza alabilmeleri ile ortaya çıkmaktadır. Ülke tercihlerinin bu şekilde olması, gümrük birliklerinin ülke ekonomileri üzerinde farklı şekillerde statik etkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Gümrük birliğinin statik etkilerini şu başlıklar altında açıklayabiliriz

- Üretim Etkileri
- Tüketim Etkileri
- Dış Ticaret Hadlerine Etkileri

Gümrük birliklerinin üretim üzerindeki etkileri belirli mallara yönelik tüketici taleplerinin üçüncü ülke üreticileri ve yurtiçi üreticilerden birlik içindeki diğer üretici ülkelere kayması sonucunda meydana gelmektedir (Karluk, 2009: 268). Üretim Etkileri, birlik içindeki ülkelerde, ticareti yaratıcı ve ticaret saptırıcı etki şeklinde kendini göstermektedir. Üyelikle, ticareti engelleyen kısıtlayıcı engellerin ortadan kaldırılmasıyla ülkelerin dış ticaret hacimleri genişlemektedir. Ülkelerin ticaret yaptığı sahalara artık, birlikteki üye ülkelere doğru kaymaktadır. Artık üretim farklı alanlarda yapılmaktadır. Böylece gümrük birliklerinin ticareti yaratma etkisi ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle ticaret yaratma, birlik kurulduktan sonra, ticaretin daha düşük maliyetli kaynaktan (üye ülkeden) yapılması yani, ithalat fiyatı arz fiyatından düşük olduğundan ülke içi arz kaynağının birliğe üye başka bir ülke arz kaynağının almasıdır (Ertürk , 1996:

149-150). Gümrük birliğinin oluşması ve üreticinin birlik dışında kalması ile birlik ülkelerinin, bu ülkelerden yaptıkları mal ithalatının, ortak gümrük tarifelerinin belirlenmesiyle beraber azalmasıyla, ticaretin sapsması ortaya çıkar. Böylece birlik içindeki ülkelerin, birlik dışındaki ülkelerle yapmış olduğu ticaret azalmaktadır.

Ticareti yaratma etkisi ile ülkeler, birliğe üye olmadan önce, birlik dışındaki ülkelerden gümrük vergisi ödeyerek bir malı elde ederken, birliğe üye olduktan sonra aynı malı gümrüksüz bir şekilde, diğer üye ülkelerden daha uygun fiyatla satın alabilmektedir. Birliğe dâhil olmadan önce malı fazla bir maliyetle üreten ülke, birliğe katıldıktan sonra bahsi geçen malı daha az maliyetle oluşturan başka ülkeden, gümrük vergisi ödemedi satın alarak, kendisinin yüksek maliyetle sağladığı üretimini azaltabilmektedir. Bu etki birlik üyesi ülkelerdeki yüksek maliyetli üretimin yerini, birlik içerisinde daha düşük maliyete sahip olan diğer birlik üyesi ülke üretiminin almasıyla, diğer bir deyişle birlik içerisinde karşılaştırmalı üstünlüğe bağlı bir uzmanlaşmanın sonucunda ortaya çıkmaktadır (Cengiz, 2013: 23). "Olumlu üretim etkisi" olarak da adlandırılan bu etkiye göre, birlik sonrası, birliğe katılan ülkeler arasında üretim ayrışması ortaya çıkmaktadır (Ekdi, 2003: 68). Gümrük birliğinin ticareti yaratma etkisinin fazla olması, birlikteki ülkelerin ekonomik göstergelerine de yansımakta ve ülkelerin refah seviyelerinin artmasını sağlamaktadır.

Ticareti saptırma etkisi ise, gümrük birliğinin oluşması ile birlikte ülkelerin ticaretlerini, daha yüksek maliyetle oluşturan birlik içindeki ülkelerle yapmasıyla meydana gelmektedir. Bu etki ile ülkelerin maliyetlerini meydana getiren kaynakların verimsizliği artmaktadır. Ticaret saptırıcı etki, gümrük birliğince belirlenen ortak gümrük tarifesi ile birlikte ucuz üretim yapan üreticilerin birlik dışında kalması ve ticaret hadlerinin eksilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Birlikteki ülkenin, birliğe üye olmadan daha ucuza sahip olacağı bir malı, gümrük birliğine girmesiyle birlik dışındaki diğer ülkelerden daha pahalıya elde etmesi şeklinde açıklanmaktadır.

Gümrük birliği ile birlikte, üyeler kendi aralarında gümrük tarifelerini kaldırıp diğer ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uyguladıklarında, birlik içinde tüketilen malların fiyatlarında da değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Birliğe dâhil ülkelerde, gümrük vergilerinin kaldırılması, ticarete konu olan malların fiyatlarını düşürmektedir. Düşen fiyatlarla birlikte artık tüketim ülke içindeki mallar ve ithalatın yapıldığı diğer ülkelerden

saparak, birlik içindeki ülkelerden yapılan alımlara yönelecektir. Malların talep esnekliği sıfırdan büyük ise, fiyatlar düşmekte ve böylece tüketim etkileri ortaya çıkmaktadır. Birlik içindeki gümrüklerin kaldırılması neticesinde ülke ekonomilerinin tüketim şekillerinde değişikliklere neden olmaktadır. Bir mal veya hizmeti daha ucuza elde eden birey gelirinin kalan kısmını ya tasarrufa ya da yeni bir tüketim alanına kaydıracaktır (Çınar, 2004: 2). Gümrük duvarlarının olmaması, ürünlerin serbest şekilde dolaşıma girmesi ve fiyatlarının da değişmesine neden olmaktadır.

Viner, 1950'li yıllarda yaptığı çalışmalarda, gümrük birliklerinin daha çok üretim üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Üretimin etkilerini incelerken, birlik içerisindeki taleplerin üzerinde çok durmamıştır. Analizlerde talep eksikliğini fark eden Meade, Lipsey ve Gehlers, talebi de dikkate alarak tüketim etkisine dikkat çekmişlerdir. Gümrük birliğinin kurulmasıyla, sadece üretim etkileri olmamış, tüketim etkileri de gümrük birliklerinin bariz etkileri içerisinde yer almıştır. Tüketim etkisini ele alan yazarlar, Viner'in gümrük birliğinden sonra malların gümrük birliği öncesi ile aynı miktarda tüketildiğini kabul eden varsayımını terk etmişlerdir (Dura ve Atik, 2007: 20). Birlik kurulmadan önce, malları yüksek fiyattan ithal edilip elde eden tüketiciler, artık mallara uygulanan ve bu malların fiyatlarının yükselmesine neden olan gümrük vergilerinin kaldırılmasıyla daha kolay ve düşük fiyatlarla sahip olmakta ve tüketmektedirler. Bu şekilde etkisini gösteren gümrük birlikleri, hem ülkelerin refahlarını arttırmakta hem de tüketim alışkanlıklarında değişikliklere neden olmaktadır. Bu hareketlilik ile birlik içerisindeki tüketim sahası daha da genişlemekte ve birlik içindeki ticaret hacimleri yükselmektedir. Gümrük birliklerinin tüketim üzerine etkilerini incelerken, daha önce bahsedilen talep esnekliğinin sıfıra eşit olduğu varsayımının analiz bu kısmında değiştirilmesi gerekir. Ticarete konu olan mallarda talep esnekliği sıfırdan büyük ise ($e > 0$) ucuzlayan mala yönelik talep artacaktır ve bu durumda tüketim etkileri ortaya çıkar (Karluk, 2002: 251).

Gümrük birliklerinin tüketim etkileri, olumlu ve olumsuz tüketim etkisi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Olumlu tüketim etkileri aslında ticaretin yaratılması neticesinde oluşmaktadır. Ticaret etkisinin olumlu sonuç vermesi, yeni bir ticaretin yaratılmasına bağlıdır (Kılıç, 2005: 29). Ülkelerin bir malı daha önce kendisi üretirken, birliğe dahil olması ve gümrük vergilerinin kaldırılması sonucu, bu malı üretim maliyeti daha düşük ve birlik içindeki üye ülkelerden temin etmesi, olumlu tüketim etkisini

doğurmaktadır. Bu durumda ihtiyaç duyulan malın fiyatı birlik öncesine göre ucuzlamış olacak ve tüketim miktarları da yükselmiş olacaktır. Birlikteki ülke, ucuz ve düşük kaynaktan tüketime elverişli bir alana sahip olacaktır. Tüketim eğiliminin artmasıyla da ülkelerin refah seviyeleri artacaktır. Ülkelerin refahlarının artması da, birliğe üye olmayan ülkelerin dış ticaret hacimlerinin düşük olması ve birlik öncesi üye ülkeler aralarındaki dış ticaret hacimlerinin diğer üçüncü devletlerle olan ticaret hacimlerinden daha fazla olma koşullarına bağlıdır. Olumlu tüketim etkisinin ortaya çıkması, yeni ticaret yaratılmasına –olumlu üretim etkisine– ve tüketiciler açısından mal fiyatlarında meydana gelecek bir düşüşe bağlıdır (Bakkalcı, 2002: 42).

Olumsuz tüketim etkisi ise, gümrüğün oluşması ile ticaretin sapması sonucundan oluşmaktadır. Ticaretin sapması ile tüketim daha düşük ve ucuz bir maliyetle üretim yapan birlik dışındaki ülkelere, ortak gümrük tarifelerinin oluşturulmasıyla birlik içindeki ancak daha yüksek maliyetli üretim yapan üretici ülkelere kaymasıyla ortaya çıkmaktadır. Malın fiyatı birlik öncesine göre artacağından, olumsuz tüketim etkisi oluşacaktır. Bu da, tüketicilerin artık ihtiyaçlarını karşılayacak bir malı, daha yüksek fiyattan temin etmesi anlamına gelmektedir. Sonuç olarak birlik içindeki ülkelerde refah kaybı yaşanmaktadır. Gümrük birliğinin net tüketim etkisi, ticaret yaratma sonucu ortaya çıkan refah kazancı ile ticaretin sapması sonucu ortaya çıkan refah kayıplarının karşılıklı mukayese edilmesiyle anlaşılabilir. Ticaret yaratma baskınsa refah artar, tersi durumda refah azalır (Ertürk, 1998: 162).

Gümrük Birliklerinin dış ticaret hadlerine etkisi, birliğe dâhil olan ülkeler arasında gümrük vergilerinin kaldırılması ve birlik dışındaki ülkelere karşı OGT (ortak gümrük tarifesi) uygulanması neticesinde fiyatların değişmesi ile üye ülke ekonomilerinin ticaret hadleri üzerindeki etkisi şeklinde olmaktadır. Oluşturulan birliğin, üye ülkelerin ve diğer ülkelerin refahını nasıl etkileyeceği, üretim ve tüketimdeki etkinlik değişimleri yanında, ticaret hadlerindeki değişimlerle de yakından ilgilidir (Manisalı, 1971: 45-46). Gümrük birlikleri bir taraftan birlik içindeki tarifelerin ortadan kaldırılmasıyla birlik içindeki üye ülkelerin, diğer taraftan üçüncü devletlere uygulanan ortak gümrük tarifeleriyle, birlik dışındaki ülkelerin ticaret hacimlerinde değişikliklere yol açtığından, bu iki yönüyle ülkelerin refah seviyelerini doğrudan etkiler. Bu uygulamalarla gümrük birlikleri ülkelerin ihrac ve ithal ettikleri malların talep miktarları ve çeşitleri ile fiyatlar üzerinde değişikliklere neden olmakta ve dış ticaret hadlerini etkilemektedir. Dış ticaret

rakamlarının artmasıyla ülkelerin refah düzeyleri yükselmekteyken, dış ticaret hadlerinin azalmasıyla da refah düzeyleri düşmektedir.

Gümrük birliklerinin dış ticaret etkileri; birlik içinde verimlilik artışı, birliğin ekonomik büyüklüğü, pazarlık gücünde meydana gelen değişme ve ticaretin birlik dışındaki ülkelere kayması şeklinde sıralanmaktadır.

Birlik içinde verimlilik artışı, üye ülkeler tarafından uygulanan etkin üretim teknikleri ile üretim maliyetleri düşer, maliyetlerin düşmesi ile birlikte üretim artar üretimin artmasıyla da ticaret hadleri üzerinde olumlu etki bırakır. Üretimde kullanılan teknolojik imkânlar üretimde verimlilik artışı sağlamaktadır. Verimliliğin artmasıyla üretim artar ve fiyatlar düşer. Böylece ülkelerin refahları da artmaktadır.

Birliğin ekonomik büyüklüğü, birliğe dâhil ülkelerin ekonomik büyüklüklerini ve üretim kapasitelerini ifade etmektedir. Ülkede yaşayan bireylerin tüketim tercihleri, alışkanlıkları, zevkleri kültürel benzerlikler de birlik içindeki ticaret hadlerine olumlu etki yapmaktadır. Birliğin ekonomik büyüklüğüne bağlı olarak, talep ve arz miktarları, dış ticaret hadlerini olumlu ve olumsuz etkileyerek, birliğin lehine veya aleyhine çevirebilmektedir.

Pazarlık gücünde gelen değişmeler, üye ülkelerin ekonomilerini birliğe dâhil olmalarıyla güçlenir ve kendilerine yetme dereceleri artar. Aksi durumda birlik dışındaki ülkelerin ekonomilerine bağımlılıkları artar. Bu yönüyle gümrük birliklerinin kendilerine yetmeleri üye ülkelerinde pazarlık elini kuvvetlendirmekte ve ticaret hadlerine olumlu etki sağlamaktadır.

Ticaretin birlik dışındaki ülkelere kayması, birliğin oluşturulması ile birlikte gümrük duvarları kalmakta ticari engeller azalmaktadır. Bu şartlar içerisinde ülke ticaretlerinin yönü değişip ticaretleri birlik içine kaymaktadır. Birlik dışındaki kalan ülkelerin ürünlerine yönelik talebin azalması, bu ürünlerin fiyatlarının düşmesine yol açar (Dura ve Atik, 2007: 21-22). Birlik dışına satılan ürünlerin fiyatlarında düşüş olmaması, birlik dışındaki ülke ürün fiyatlarını aşağıya çeker ve ticaret hadlerinin artmasına katkı sağlar.

1.3.2. Gümrük Birliklerinin Dinamik Etkileri

Ülkeler ekonomilerine güç katmak, ekonomilerini ileriye taşımak için gümrük birliklerine dahil olmaktadır. Ülkelerin birliğe katılması ile ülkelerin ekonomik bünyelerinde temel değişiklikler olmaktadır. Artık ülkelerin ekonomi piyasaları dar piyasalardan çıkarak, ölçek piyasaların mevcut olduğu alanlara kaymaktadır. Böylece ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitelerinde, faktörler rantlarında önemli değişiklikler olmaktadır. İşte bu değişiklikler statik etkilerden farklı olarak uzun vadeli, milli gelir üzerinde etkili olan, ülkelerin ekonomilerini ileriye taşıyan, refah düzeylerini arttıran etkilerdir. Uzun vadeli olup, ekonomik yapılarda değişikliklere neden olan ve süreklilik arz eden etkiler, dinamik etkilerdir. Dış rekabet gücünde artış, ölçek ekonomilerinin doğması, dışsal ekonomilerin meydana gelmesi, teknolojik ilerlemenin hız kazanması, döviz rezervlerinin artması, sanayileşme hızının artması ve yatırım hacminin genişlemesi şeklinde de ifade edebilecek olan dinamik etkiler sürekli ve kalkınma hızını etkilemektedir (Seyidoğlu , 2003: 211-212). Statik etkilerden daha hızlı bir şekilde, ülkelere ekonomik yönden özellikle de üretim kapasiteleri konusunda geri dönüş sağlayan dinamik etkiler, gümrük birliklerinin önemli etkilerini oluşturmaktadır.

Gümrük birliklerinin dinamik etkileri, dinamik avantajlar ve dinamik dezavantajlar olmak üzere iki grupta toplanabilir (Dura ve Atik, 2007: 22). Rekabetin artması, döviz rezervlerinin arttırması, ölçek ekonomileri oluşturması, yatırımların artması ve sanayinin gelişmesi olumlu dinamik etkilerdendir. Üretim faktörlerinin gelişmiş ülkelere kayması, alıcıların fazla, satıcıların az olduğu bir piyasaya oluşturması, üretimlerinin artmasıyla daha da büyüyen büyük şirketlerin oluşması ve bununla birlikte etkin olmayan hantal bir yapının ortaya çıkması ve artan masraflar dinamik etkilerin olumsuzluklarındandır.

Gümrük birlikleri, ekonomik değişikliklere neden olan ve uzun süreli etkileri bünyesinde barındıran dinamik etkileri, kısa süreli ve ekonomik yapılarda fazla değişiklikler ortaya çıkarmayan statik etkilerden daha da önemli hale getirmektedir. Bu dinamik etkiler ise, dış rekabetin artması, ölçek ekonomiler, yatırımlara teşvik etmesi ve teknolojiyi geliştirme ile sanayileşme hızını arttırmasıdır.

Rekabeti arttırması etkisi, ülkeler gümrük birliğine müdahil olduktan sonra gerek düzenlenen yeni ekonomik uygulamalar ile birlikte gerek iç piyasalarda gerekse dış

piyasalarda geniş pazar alanı bulmalarıyla rekabet etme etkisi daha da önem kazanmaktadır. Birlik ile birlikte üyeler arasında gümrük duvarlarının kaldırılması ve diğer ülkelere karşı oluşturulan ortak gümrük tarifeleriyle ülkelerin, mallarını satacakları pazar alanları çoğalmakta ve rekabet olanakları daha da artmaktadır. Gümrük vergilerinin kaldırılması ile pazar olanakları sadece iç piyasalar ile sınırlı kalmamakta artık uluslararası pazarlara açılma imkanı doğmaktadır. Ayrıca yeni pazar sahalarının açılması ile ülkeler, üretimlerinin verimliliklerini de değerlendirmekte ve üretim olanaklarını bu bilgilere göre tekrar düzenlemekte veya kullandıkları kaynakları başka alanlara kaydırabilmektedirler. Sadece iç piyasaların yoğun olması, dış piyasa koşullarını etkilemektedir. İç piyasalardaki bu ekonomik durum, fiyatlarda tekelleşme eğilimini ortaya çıkarabilmektedir. Gümrük tarifelerinin kaldırılmasıyla rekabet ortamı oluşmakta, bu rekabet ortamında üretimlerini verimli bir şekilde yapamayan ülkeler, dış piyasaların eklenmesi ile birlikte üretimlerini daha verimli şekilde yapacak piyasalara geçebilmekte, üretimlerin verimli olması sonucu fiyatlarda da değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Ayrıca ithalat alanında faaliyet gösteren şirketler, rekabet edebilmek için bu şartlar altında teknoloji ve diğer konularda uzmanlaşmaya gidebilmekte ve daha da verimli bir üretim yapmaktadırlar. Gümrük birliğinde rekabetin artmasıyla ile teknolojik imkanların artması bir bakıma yeni üretim teknikleri ve ürün çeşitlerinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bu durumda gümrük birliği rekabet üzerinden teknolojik ilerlemeye ve iktisadi büyümenin hızlanmasına katkıda bulunur (Ünsal, 2005: 429). Ayrıca birlikte üreticiler, dış piyasa koşullarına maruz kalmaktadır. Bu şekilde işleyen ekonomik yapıda, birlik içerisindeki üreticiler piyasadaki pazarda piyasadan çekilme riski ile karşılaşabilmektedirler. Böylece GB sonrası rekabet gücü yüksek olan üretim kesimleri piyasada kalırken rekabet gücü düşük olanlar piyasadan çekilmek zorunda kalmaktadır (Uyar, 2001: 45). Birlik ile birlikte, gümrük vergilerinin kaldırılması ve üye olmayan devletlere karşı uygulanan ortak gümrük tarifesi ekonomi içerisinde rekabeti arttırırken, bir taraftan küçük olan rekabet gücü az olan tekelleşmelerin yerini, uluslararası büyük firmaların bulunduğu ve daha çok rekabet gücünü elinde bulduran firmaların söz sahibi olması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Birlik oluşumu ile ortaya çıkan rekabet avantajından en iyi şekilde yararlanmak için ortak bir rekabet politikasının izlenmesi son derece önemlidir (Seyidoğlu , 2003: 211).

Ekonomik birleşme ile oluşan geniş ticaret hacmi ve buna bağlı olarak artan üretim kapasiteleri, beraberinde gümrük birliğinin dinamik etkilerinden bir diğeri olan ölçek ekonomileri etkisini ortaya çıkarmaktadır. Endüstri kolunda faaliyette bulunan firma sayısı ve buna bağlı üretim hacmi arttıkça, o endüstride faaliyette bulunan firmaların maliyetlerinin azalması nedeniyle ortalama üretim maliyetlerinde meydana gelebilecek olumlu ve olumsuz değişmelere dışsal ekonomiler denir (Dinler, 2016: 117). Genişleyen piyasalar ile birlikte üreticiler, oluşan talebi karşılamak için üretim kapasitelerini zorlayarak azalan maliyetlerinde etkisi ve verimlilik etkeni ile birlikte üretimlerini artırmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse, ölçek ekonomileri, az üretim maliyetiyle daha fazla üretim ve verimlilik sağlanan olumlu etkidir. Büyüyen üretim kapasiteleri sonucu ölçek ekonomileri içsel ve dışsal olmak üzere iki farklı şekilde gümrük birliklerinde etkilerini göstermektedir. İçsel ölçek ekonomiler, daha çok birlik içerisindeki ülkelerin kendilerinden kaynaklanan etkilerdir. Üretimde iş bölümünün yapılması, kaynakların yeniden etkin bir şekilde dağıtılması, araştırma ve geliştirmeye önem verilmesi, yatırımların gözden geçirilip dönemlerinin belirlenmesi, belgisizlik ve öngörülemezliklerin tespit edilmesi ve bu koşullar altında üretimlerinin belirlenip yatırımların oluşturulması, ölçek ekonomilerinin içsel etkilerini göstermektedir. Burada şunu belirtmek gerekir ki; firmaların içsel ölçek ekonomilerinden yararlanabilmeleri için, firmaların içinde buldukları ekonominin talep hacminin optimum tesisler kurmaya uygun olması gerekmektedir (Karluk, 2009: 285). Dışsal ölçekli ekonomik etkiler ise, birlik sonrası oluşan piyasa koşullarından kaynaklanan, üreticilerin kendilerinin dışında oluşan etkilerdir. Genişleyen piyasaya ile birlikte firmaların içerisinde bulunduğu ekonomik kolların gelişmesi, dışsal ölçek ekonomilerin oluşmasını sağlamaktadır.

Gümrük birliklerinin oluşması sonucunda kendisiyle beraber ekonomik hareketlilikleri getirmekte ve ekonomilerin dışı açılmasıyla da dinamik etkilerden bir diğeri olan gümrük birliklerinin yatırımlara teşvik etme etkisi meydana gelmektedir. Artık dışı açık hale gelen ekonomilerde gümrüksüz malların dolaşımı ve ortak gümrük tarifeleriyle ülkelerde rekabet ortamı oluşurken, yeni ölçek ekonomilerle birlikte kalkınma ve gelir düzeylerinde artış ve bunun sonucunda oluşan tasarruflarla da yeni yatırım imkanları doğmaktadır. Ayrıca üretimlerde kullanılan yeni teknolojiler, birlikle oluşan yeni pazar alanları da yatırımları artırma etkenlerindedir. Özellikle birlik içinde oluşan daha büyük ekonomik alanlar, ortak gümrük tarifeleriyle birlik dışında kalan

lkeler için yatırım yapma kararlarıyla birlik içerisine girmektedir. Gümrük birliklerine ye olan ülkelerde, artık ekonomiler dışa açık olduğundan yatırımların artması beklenmektedir. Yatırımların artması için ise, birleşme sonucu artan gelirin tassaruflara oradan da yatırımlara dönüşmesi gerekmektedir. Bundan başka, gümrük birliğine gelen yatırımcılara güven ortamının sağlanması ve yatırımcıların kendisiyle birlikte, birlik içerisindeki ekonomiye yönlendirilen paranın yatırımlara dönüŐtüėünü hissetmesi ve yeni yatırımları teşvik etmesi, yatırımların artmasını sağlamaktadır.

Dinamik etkilerin son olumlu etkisi, ülkelerdeki teknolojiyi geliştirme sanayileşme hızını artmasıdır. Özellikle az gelişmiş ülkelerin birliğe dahil olmaları, bu olumlu etkiyi mümkün olduğunca artırma çabasıdır. Birlik kapsamında gümrüklerin kaldırılması mevcut sanayileŐmeyi daha da geliŐtirmektedir. Kaldırılan tarifeler daha büyük pazar ve rekabet alanları açtığından, mevcut durumun daha da ilerlemesini sağlamaktadır. lkeler diğer ülkelerin üretim ve sanayileşme durumlarına daha yakın olacağından, üretim, kalite ve kapasitelerini gözden geçirerek rekabet ortamından pay almayı amaçlamaktadır. Böyle bir ortamda, ye ülke sanayilerinin birlik içindeki diğer sanayiler ile rekabet edebilmeleri, ürettikleri ürünlerin kalitesini artırmalarına bağlıdır (Dura ve Atik, 2007: 26). Diğer taraftan gümrük birliğinin yeni sanayileŐmeyi teşvik edici özelliği bulunmaktadır. Birliğe dahil alan ülkeler artık dış ekonomilerdeki yenilikleri görmekte ve bu yenilikleri kendi ülkelerine getirerek yeni ürün ve üretim teknikleriyle üretimlerini gerçekleŐtirmektedir. Gümrük birliğine giden ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malların üretiminde uzmanlaŐmaları, ileriye ve geriye bağlantı etkileri nedeniyle yeni sanayi dallarının kurulmasını teşvik edicidir (Dura ve Atik, 2007: 26).

Kaldırılan gümrüklerle birlikte, ülkeler arası etkileşim artmakta özellikle de birliğe giren ülkelerin teknoloji ilerleme hızlarını yükselmektedir. Birleşme sonucu ekonomik engellerin ortadan kaldırılması, birlik dışındaki ülkelerden yüksek teknolojilerle üretim yapılan ürünlerin gelmesi ve birlik içerisindeki ülkelerin bunlardan haberdar olmasını ve kendi üretimlerinde kullanılmasını sağlamaktadır. Ayrıca birlik sayesinde, yurt dışındaki teknolojilere sahip olmak için AR-GE faaliyetlerine daha fazla kaynak ayrılmasını sağlamaktadır. AR-GE alıŐmaları sonucu elde edilen teknoloji ile birlikte üretimde maliyetler azalmakta, fiyatlar düşmekte ve birlik içerisindeki ülkelerin refah seviyeleri yükselmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE YÖNELME NEDENLERİ VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TEPKİSİ

Türkiye'nin batı ile olan ilişkileri çok eski tarihlere dayansa da, asıl olan, yani resmi olan temaslar Avrupa Birliğinin kurulması ile beraber daha da net bir şekil ortaya çıkmıştır. Yaklaşık iki yüz yıldır süren batılılaşma macerası, çağdaşlaşma bünyesinde artık daha belirgin olarak siyasi, kültürel, ekonomik vb. yönlerden toplumun da içerisinde olduğu yeniden düzenlenen bir yapıya dönüşmüştür. Batılılaşma yirminci yüzyılda ilk önceleri Osmanlı Devleti döneminde daha çok yapılan reformlar için kullanılmıştır. Bu süre zarfında batılılaşma, Türkiye için bir ilerleme, gelişme ve kalkınmada tutunduğu ve hep ileriye gitmesi gereken bir kuvvet olarak benimsenmiştir. Bu çerçevede Batılılaşmayı üç devrede ele almak mümkündür: Bunlar, sırasıyla Osmanlı'nın Modernleşmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarındaki Kemalist Devrim ile gerçekleşen modernleşme ve AB'ye uyum süreci ile gündeme gelen zaman dilimine karşılık gelmektedirler (İnanç, 2004: 33). Türkiye'de AB üyeliği bazı çevreler tarafından medeniyetler seviyesine ulaşma aracı ve sonucu olarak görülmektedir. Avrupa Birliği (AB) üyeliği bu bağlamda ekonomi, kişisel ve sosyal haklar gibi alanlarda atılımlara, Avrupa'dan gelecek risk ve tehditlerin bertaraf edilmesine ve kurumsal modernizasyon geleneğinin sürdürülmesine yardımcı olacaktır (Ayata ve Ercan, 2012: 565).

Türkiye'nin Avrupa Birliği ilişkileri, 1957 üyelik başvurusu ve 1963 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile imzalanan Ankara Anlaşması ile başlamış olup, 1987'de tam üyelik ve şu anda 2005 yılında müzakerelere başlama kararı ile devam etmektedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelik için başvurma ve üye olma nedenleri ile bugün devam eden üyelik çalışmalarının temel nedenleri aynı olmakla beraber, 1959 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğuna ortaklık için başvurduğu dönemin dinamik etkenleri ile günümüzdeki etkenler farklılık göstermiştir. İkinci dünya savaşından sonra dağılan ve

özellikle ekonomik yönden kötü olan Avrupa ülkelerinin oluşturmaya çalıştığı topluluğa girme, en çok ekonomik yönden bir amaç haline gelmişken, şimdilerde daha da güçlü olan ve bünyesinde birçok güçlü ülkeyi barındıran ve dünya üzerindeki en büyük entegrasyon şekli olan Avrupa Birliği'ne üyelik, artık daha büyük bir amaç haline gelmiştir. Özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra batıya yönelen Türkiye, ikinci dünya savaşından sonra yeniden değişen ve şekillenen dünya konjonktürü çerçevesinde kurulan uluslararası örgüt ve kuruluşlara üye olarak yeni düzende bulunmak istemiştir. Cumhuriyetten günümüze kadar hatta öncesinden itibaren batılılaşma ile medeniyet, ilerleme gibi kabul edilmiş, Türkiye Devleti, Avrupa'nın içinde bulunduğu gerek ekonomik gerek siyasi ve güvenlik ile ilgili örgütlere katılmaya yönelik çalışmaları hep yapmıştır. Bunun için Avrupa Konseyi, NATO (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü), OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) gibi uluslararası kuruluşlara üye olmuştur. Aynı nedenler Avrupa'nın en iddialı entegrasyon hareketine karşı kayıtsız kalmamaya sevk etmiştir. Dolayısıyla Avrupa ile entegrasyonun başlangıcından itibaren Türkiye için ekonomik olmaktan çok politik bir tercih olduğu söylenebilir (Kılıç, 2005: 103). Türkiye'nin yaklaşık 60 yıldır üye olmak için mücadele ettiği Avrupa Birliği'ne başvurma nedenleri, bu birliğe yönelme sebepleri çeşitli etkenlerden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin birliğe üyeliğinin toplum tarafından doğru bulmasından daha da önemlisi ülke için daha rasyonel ve fayda yönü ağır basan nedenleri bulunmaktadır. Bu sebepler ekonomik, siyasi, güvenlik, kültürel, tarihsel gibi birçok boyuttan oluşmaktadır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, Avrupa Birliği'ne üyeliğinin birçok nedeni olmakla birlikte, böyle bir birliğe üyelik birçok yararı da beraberinde getirerek özellikle ekonomik yönden büyük avantajlar sağlamaktadır. Özellikle ülkenin ihracat ve ithalat yaptığı ülkelerin portföyüne ve rakamlarına bakıldığında, Avrupa Ekonomik Topluluğuna üye olmanın faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin en büyük nedenlerinden biri de ekonomik beklentilerdir. Birliğe üyelik ile ticareti engelleyen kota ve tarifelerin kaldırılması, ülkenin ticaretinde büyük rahatlık sağlayarak ihracatın artmasını sağlayacaktır. Birliğe üyelik ile yapılacak mali yardımları, teknik destekle sanayileşmede kullanmak, böylece sanayileşme hızının artırılması ve böylece ülke ekonomisinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. 1957 yılında Roma Anlaşmasıyla kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğuna, 1959 yılında birliği oluşturan devletlere Türkiye ile aynı ürünleri ihraç eden Yunanistan'ın üyelik başvurusu,

Türkiye'nin ekonomik ve siyasi olarak birliğe başvurma nedenlerindedir. AET'yi kuran 6 devlet, genel anlamda Türkiye'nin başlıca ihracat kalemleri olan bazı tarımsal ürünlerinin pazar alanını oluşturmakta ve Yunanistan da aynı ürünleri aynı pazarlara ihraç etmekteydi. Türkiye başvurusunu yaparken, tam üyelikle birlikte sağlanacak ticari kolaylıklarla, ihracatını arttırmayı ve elde edebileceği mali yardımlarla sanayileşmesini hızlandırmayı hedeflerken; Yunanistan'ın üye olup Türkiye'nin olmaması durumunda ihracatta Batı Avrupa piyasasını kaybetmekten duyulan endişeleri de göz önünde bulundurmuştur (Kazgan, 2006: 100). Ayrıca Türkiye, üyelik ile birlikte gümrük birliğinin içerisinde yer alarak ekonomik olarak kazanımları da elde etmek istemiştir. Nitekim Türkiye Temmuz 1959 yılında ortaklık için AET'ye başvurmuş, ancak dört yıl sonra 1963 senesinde Ankara Anlaşması imzalanmış ve 1964'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na katılmasında, gümrük birliğinin olumlu dinamik ve statik etkileri, birliğe üyelik ile sağlanacak geniş ve rekabet gücü yüksek yeni pazar seçenekleri, üyelere sağlanan yardım fonlarından yararlanma, birliğe üye ülkelerle ticareti geliştirme ve rekabet gücünü koruma gibi ekonomi amaçlı birçok unsur etkili olmuştur. 1996 tarihli Gümrük Birliği ile Türkiye'nin kazançlı olduğunu söylemek mümkündür. İhraç edilen ürün çeşitliliği ve ihracat rakamları, ürün kalite ve rekabet gücü, verimlilik ile gelen fiyat değişiklikleri ve ekonomik büyümede ilerleme birliğe üyeliğin ekonomik kazanımlarını doğrular niteliktedir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin bir parçası olma arzusuna bakıldığında, aslında bulunduğu coğrafi konum gereği, ülkeler arasında yaşanan siyasi ve politik olayların etkisi ile ister istemez kendini olayların içinde bulabilmektedir. Bu durum devletlerin fiziksel olduğu kadar, yaşanan olayların rengine göre, varlıksal olarak Avrupalı devletler gibi, bölgede kendini gösterme ve ben de varım imajını verme eğiliminin etkisi ile üyeliğin politik unsurunu göstermektedir. Türkiye'nin NATO, OECD gibi uluslararası birçok kuruluşa üye olmasına benzer olan, Avrupa Birliği'ne üyelikle, Avrupa'da söz sahibi olma isteği üyelik için önemli sebeplerdendir. Bu duruma örnek olarak, Yunanistan'ının birliğe üyelik başvurusundan sonra, Türkiye'nin de üyelik başvurusunda bulunması verilebilir. Günümüzde ise özellikle 2011 yılında Suriye'de başlayan ve diğer Ortadoğu ülkelerinde başlayan iç savaşlar nedeniyle, Türkiye'nin bir köprü vazifesi görerek oluşan mülteci sorununda, Avrupa Birliği'ne karşı izlediği siyasi çizgi, varlıksal olarak kabul edilme ve birliğe üyeliğinin sonuçlanması talebine örnek olarak verilebilir.

Böylece Türkiye, Avrupalı olmayan bir coğrafyada Avrupalı bir aktör edasıyla dönüştürücü bir faktör olduğunu vurgulayarak kendini ispatlamaya çalışmaktadır (Ayata ve Ercan, 2012: 573).

Türkiye'nin gündemi jeopolitik konumu gereği dış politikaya göre sürekli değişerek şekillenmektedir. Cumhuriyetin ilanından itibaren yenilik çalışmalarında batıyı örnek alsa da, kurtuluş savaşından sonra özellikle Sovyetler Birliği ve Ortadoğu'nun bulunduğu birçok ülke ile ilişkilerin artması, etkileri bakımından Avrupa merkezli bir dış politikanın getirilerinden fazla olmamıştır. Özellikle Kıbrıs meselesinden, Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerine kadar, daha da önemlisi gündemden düşmeyen Ermeni sorunu gibi çözülmesi zor olan süreçlerde, Avrupa'daki topluluğa yakın olma politikası izlemesi zorunlu olmuştur.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girme gereksinimi ekonomik, politik, çağdaşlaşma, tarihsellik ve artık küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan birçok ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır.

2.2. ANKARA ANTLAŞMASININ AMACI, İLKELERİ VE ANLAŞMANIN İŞLEYİŞİ

Türkiye, kurulduğu yıllardan itibaren bulunduğu coğrafi konum gereği gerek çevresindeki ülkelerle gerekse bu ülkelerin kurucusu ya da üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara ve bölgesel birleşmelere katılmak için çaba içerisinde olmuştur. Tanzimat'tan itibaren Batı ekseninde bir modernleşme çabasına giren Türkiye, Cumhuriyet döneminde de tercihlerini ağırlıklı olarak batılı örgütlere girmek için kullanmıştır. Bu doğrultuda 31 Temmuz 1959'da Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortak üye olabilmek için başvuruda bulunmuştur (Çalış, 2006: 79). Türkiye altı batı ülkesi tarafından 1958 yılında Roma Anlaşmasıyla resmen kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğuna üye olmak amacıyla, 31 Temmuz 1959 resmi olarak başvurusunu yapmıştır. Amaç oluşturulan bu yeni oluşuma ekonomik ve siyasi olarak katılmak ve topluluğun sağlayacağı imkanlardan yararlanmaktır. Ancak Türkiye'nin bu başvurusunun AET tarafından değerlendirilmesi sonucunda, Türkiye'nin birliğe katılma şartlarını tam olarak taşımadığı, üyelik için yeterli olmadığı belirtilmiş, 1960 yılında yaşanan askeri darbe nedeniyle üyelik süreci sekteye uğrayarak 4 yıl sonra birliğe katılma yerine, belli bir süreci kapsayan ortaklık

anlaşmasının imzalanması uygun bulunmuştur. İşte Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecini resmi olarak başlatan ve belli bir aşamadan oluşan bu anlaşma Ankara Anlaşmasıdır. Üyelik için şartlar yerine getirilene kadar geçerli olacak iştirak niteliğindeki Ankara Anlaşması, 12 Eylül 1963 yılında taraflarca imzalanmıştır. Gümrük Birliği'nin alt yapısını oluşturan ve Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecini başlatan Ankara Anlaşması, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Ankara Anlaşması, Türkiye ile AET arasında ortaklık sağlayan anlaşma niteliğindedir. Ortaklık Anlaşması "Avrupa Topluluğu ile Topluluğa üye olmayan bir ülke arasında yapılan, o ülkenin tam üyeliğini veya o ülke ile topluluk arasında gümrük birliği kurulmasını öngören" anlaşmadır. Bu anlaşma ile Türkiye AET'ye "ortak üye" olmuştur (Dura ve Atik, 2007: 483). Böylece Türkiye, 1964 yılından itibaren Ankara Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğuna ortak üye pozisyonu olarak üyelik için ilk somut adımı atmıştır. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü, anlaşmanın Türkiye ve Avrupa'yı ebediyete kadar birbirlerine bağladığını; AET Komisyonu Başkanı Walter Hallstein ise, belli geçiş döneminden sonra Türkiye'nin AET'ye tam üye olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Gümrükçü, 2002: 259). Hukukuki niteliği bulunan Antlaşma, içerik olarak beş bölümden oluşmaktadır. Bunlar; 33 maddeden oluşan Esas Antlaşma, 11 maddeden oluşan Geçici Protokol, 9 maddelik Mali Protokol, Son Senet ve İşgücü konusundaki taraflar arası mektuplaşmalardır. Esas Antlaşmada, ilişkinin amaçları, ilkeleri, gümrük birliğinin esasları, malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, tarım, ulaştırma, rekabet, mevzuat ve ekonomik politikaların uyumlaştırılması, uyuşmazlıkların çözüm yolları genel hatlarıyla hükme bağlanmıştır. Geçici Protokolde, Anlaşmanın onayı yüzünden geç yürürlüğe girmesi durumunda, ticari hükümlerin aksamadan uygulanması amacıyla hazırlanmıştır. Mali Protokol ise, Konsey tarafından 9 Mayıs 1963 tarihinde Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 175 milyon ECU (Avrupa Para Birimi)'lük kredinin uygulanma esaslarını belirlemektedir (Yılmaz, 2012: 56).

Avrupa Birliği ile üyelik süreci başlatan Ankara Anlaşmasının amacı, anlaşmanın esas bölümünde belirtilmiştir. Anlaşma'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir (www.tbmm.gov.tr, 2019). Antlaşma amacının yerine getirilmesi için metinde yer alan 3,

4 ve 5. maddelerin şekil ve usullere uyularak belli bir sürede oluşturulması istenen gümrük birliğinin kurulması öngörülmüştür. Ankara Antlaşmasının temel amacı topluluğa üye olmaktır. Ülkenin ekonomik kalkınmasını topluluktan mali destek olarak hızlandırmak, bireyin yaşam seviyesini yükseltmek amaçlanmıştır. Kısaca Ankara Antlaşması, tüm sanayi mallarının ticaretini ve birçok tarımsal ürünün serbestçe dolaşımını (madde 11); basamaklar halinde işçilerin serbest dolaşımının sağlanmasını (madde 12); yerleşim hakkı sınırlandırmasının kaldırılmasını (madde 13) ve hizmet sektörünün serbestçe hareket edebilmesini (madde 14) öngörmüştür (Aslan, 2000:12).

Ankara Antlaşmasının ilkeleri ise, antlaşmanın giriş bölümünde belirtilmiştir. Bunlar; Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu halkları arasında daha sıkı bağları geliştirerek güçlendirmek, Türkiye ile Topluluk arasında yaşam şartlarının ekonomik ilişkiler çerçevesinde iyileştirme ve topluluk ile ekonomik yönden farklılığı azaltmak, Türkiye ekonomisinin iyileşmesi için topluluğun mali yardımlarının gerekliliği, Topluluğun sağlayacağı desteğin üyeliğe katılmayı kolaylaştığı, Roma Antlaşmasının amacı olan temel hedefleri, toplulukla birlikte gözeterek ulaşmak şeklindedir. Antlaşmanın ilkeleri ve amacı birlikte değerlendirildiğinde, daha çok ekonomik politikalar ve bu politikaların sağlayacağı olumlu etkiler antlaşmanın içeriğini belirlemektedir.

Ankara Antlaşması ile hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere ortaklık, üç döneme ayrılmış ve bu süre içerisinde üyelik sürecinin tamamlanması amaçlanmıştır.

Hazırlık dönemi ile ilgili yapılması düşünülen çalışmaların tamamlanması için beş yıllık bir süre düşünülmüştür. Ancak bu süre içerisinde hazırlık aşamasındaki hedeflere ulaşılamamış ve bu süreç 9 yılı kapsayan bir aşamadan olmuştur. Hazırlık dönemi 1 Aralık 1964-31 Aralık 1972 tarihleri arasında kapsamakta ve bu dönemde AET, tek taraflı yükümlülükler ile donatılmış, böylece Türkiye ekonomisini güçlendirmeyi ve Gümrük birliğine geçiş dönemine hazır duruma getirmeyi amaçlamıştır (Ayata ve Ercan, 2012: 369). Türkiye, AET'ye üye olmak için bu dönemi topluluktan alınacak mali destekle geçiş ve son dönemdeki şartları yerine getirmeyi amaçlamıştır. Alınacak bu mali desteğe ilişkin usuller ise antlaşmanın Geçici ve Mali Protokollerinde belirtilmiştir. Bu çerçevede topluluk tarafından hazırlık döneminde Türkiye'ye mali yardım olarak 175 milyon ECU kredi verilmiştir. AET bu aşamada Türkiye'ye antlaşmadan kaynaklı herhangi bir

zorunluluk getirmemiştir. Hazırlık dönemi sürecinde, topluluk Türkiye'ye bazı ürünlerin ticaretinde tek taraflı olarak gümrük vergilerinin tarife indirimlerini yapmış, ancak bu ürünlerin ihracatında kota sınırlamasına devam etmiştir. Hazırlık döneminin en önemli tarafı, Türkiye'ye tek taraflı "tarife kotalarının " açılmasıdır (Karluk, 2007: 455). Belli bir kotaya kadar olan ürünlerin gümrük vergilerinde indirim sağlanırken, belirlenen miktarların üzerinde ticaretin yapılması halinde gümrük vergileri tekrar devreye girmiştir. Anlaşmaya göre 5 yıl olarak öngörülen fakat görüşmelerin uzaması nedeniyle 8 yıl sürerek 1 Aralık 1964 ve 31 Aralık 1972 tarihleri arasını kapsayan bu dönemde, Topluluk üstleneceği tek taraflı yükümlülüklerle Türk ekonomisini güçlendirmeyi ve Gümrük Birliği'ne geçişe hazır duruma getirmeyi taahhüt etmiştir (Uysal, 2001: 142). Hazırlık dönemi boyunca ithalat, ihracattan hızlı gelişmiş ve Türkiye'nin toplam ithalatında AET'nin payı yükselmiştir (1963 %29, 1972'de %42) (Karluk, 2007: 456). Türkiye hazırlık dönemi aşaması bitmeden, 1967 tarihinde geçiş için talepte bulunmuş, ancak topluluk geçiş talebini değerlendirerek Türkiye'nin mevcut ekonomik durumunun geçiş aşamasına geçmeye uygun olmadığı sonucuna varmıştır. Türkiye'nin belli bir bekleme süresinden sonra 1969 yılında yapılan ortaklık konseyi toplantısında geçiş aşamasına geçilmesine karar verilmiştir.

Geçiş dönemi, Katma Protokol'ün 1973 yılında imzalanmasıyla başlamıştır. Geçiş döneminde hazırlık döneminden farklı olarak, bu dönemde karşılıklı olmak üzere taraflar yükümlülükler almıştır. Geçiş dönemi için düzenlenen Katma Protokol, Kasım 1970 yılında kabul edilmiş ve 1 Ocak 1973 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Bu döneme geçişle taraflar, karşılıklı ödün vererek bir "gümrük birliğini " gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır (Karluk, 2007: 456). Protokol ile karşılıklı ve dengeli bir şekilde yükümlülükler eşliğinde, Türkiye ile AET arasında gümrük birliğinin oluşturulması, Türkiye'nin ekonomik olarak birlik seviyesine getirilmesini, ortaklığın işleyişinin düzenlenmesi ve ulaşılması istenen hedeflere ait koşulların on yıl içinde yerine getirilmesi ve tamamlanması amaçlanmıştır. Bu dönemde üyelik süreci, 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol çerçevesinde ilerlemiş, sanayi ürünlerinin temel alındığı gümrük birliğinin en kısa sürede oluşturulması ve sonraki dönemlerde gümrük birliğine diğer ticari faaliyetlerinde katılması hedeflenmiştir. Topluluk ile Türkiye arasında karşılıklı yükümlülükler gereği Topluluk; doküman, rafine petrol, iplik ürünleri dışındaki sanayi ürünlerinde kısıtlamaları kaldırılırken, tarım ürünlerine ait ithalde sınırlamalar biraz daha

yumuşatılmıştır. Sanayi ürünlerindeki vergilerin kademeli olarak, ancak diğer bazı korumalı ürünlerdeki vergilerin ise daha sonraki süreçte indirileceği öngörülmüştür.

Protokol ile birlik, sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergilerini geçiş dönemiyle kaldırırken, Türkiye bunu daha sonraki zamana bırakmıştır (www.avrupa.info.tr, 2019). Türkiye'nin üyelik sürecinde geçiş dönemi süreci yaklaşık olarak yirmi iki yıl gibi bir süreyi kapsamıştır. Geçici anlaşmaya göre Türkiye topluluk sanayi ürünlerine, 22 yıllık korumalı listeye dâhil mallarda %5, diğerlerinde %10 gümrük indirimi uygulayacaktır (İyiboğurt, 1996: 11). Her ne kadar üyelik kriterleri yerine getirilmeye çalışılmışsa da dünyayı etkileyen 1973 Petrol krizi gibi ekonomik nedenler, Kıbrıs barış harekâtı ve Türkiye-Topluluk ilişkileri, 12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri müdahaleyle birlikte dondurulmuş ve mali iş birliğine son verilmiştir. Katma Protokolün ise sadece ticari hükümleri işlemeye devam etmiş, diğer bütün hükümleri atıl kalmıştır (Kılıç, 2005: 106). Ancak ülkede darbeden sonra hükümetin kurulmasıyla dış politika tekrar hareketlenmeye başlamış ve Türkiye'nin 1987'deki tam üyelik müracaatı ile süreç daha da belirgin hale gelmiştir. Topluluk bu başvuruya, 1989 yılında Türkiye'nin birliğe üyelik konusundaki mücadelesini kabul etmekle beraber, içinde bulunulan görünümünden dolayı bekletilmesini ve gümrük birliği sürecinin tamamlanması şeklinde cevap vermiştir. Topluluk 1990 yılında kabul ettiği Matutes paketinde, gümrük birliğinin tamamlanması, mali ve ekonomik işbirliği ile siyasi ilişkilerin daha da detaylandırılması gerektiğini belirtirse de, konuyla ilgili herhangi bir çalışma yapılmamış ve 1993 yılında yapılan Kopenhag Zirvesinde Türkiye'nin de içinde bulunduğu ve Avrupa birliğine üye olmak isteyen ülkelerin yerine getirmesi gereken ekonomik, siyasi, demokrasi, insan hakları, nüfus gibi bir çok kriter belirlenmiştir. Zirveden iki yıl sonra yani, 1995 tarihinde yapılan ve 1/95 Sayılı Ortaklık Toplantısı Kararına göre Türkiye'nin entegrasyona ait Gümrük Birliğine 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla dahil edilmesini içeren Gümrük Birliği Ortaklık Anlaşması imzalanmış ve Ankara Antlaşması'nda belirtilen son döneme geçilmiştir. Gümrük Birliği'nin imzalanmasıyla geçiş dönemi bitmiş ve halen devam etmekte olan son döneme geçilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Gümrük Birliği'nin, AB ile devam eden ilişkilerde sadece ekonomi değil, siyasi alanda da yararlı olacağını ve tam üyeliğin önemli şartının yerine getirildiği ve kazançlı bir duruma geldiğini belirtmektedir (www.mfa.gov.tr, 2018).

Üyeliğin tamamlanması için başlayan son dönemde, Türkiye'nin Topluluktan tamamen uzaklaşmasını önlemek üzere ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla yönelik bir işbirliği paketi hazırlanmıştır. Bu kapsamda, Ankara Anlaşması ile hedeflenen sınai mallarda Gümrük Birliği'nin 1995'e kadar gerçekleştirilmesine yönelik, Türkiye'nin tarım ürünleri ve tekstil ihracatının aşamalı olarak serbestleştirilmesi için görüşmeler yapılması öngörülmüştür. Gümrük Birliği Kararı'nın 1 Ocak 1996'dan itibaren yürürlüğe girmesi ile Ankara Anlaşması'nın son dönemi başlamıştır (Topal, 2009: 19). Son döneme geçiş otomatik olarak gerçekleşmeyecektir. Roma Antlaşması'nda, ikinci bölümde belirtildiği gibi 4'er yıldan 3 dönemlik bir geçiş dönemi öngörülmüş fakat 12 yıl süreli olan bu dönemin en fazla 14 yıla kadar uzatılabileceği belirtilmiştir (Roma Antlaşması, md.8) (Karluk, 2007: 466). Son dönem, AET ile Türkiye arasında artık ekonomik iş birliğine dayanan ve bu politikaların geliştirilmesini sağlayacak olan gümrük birliğine dayanmaktadır. Son dönem, Ankara Antlaşmasının 5. maddesinde; gümrük birliğinin dayanak ve Akit Tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini gerektirir şeklinde belirtilmektedir. Bu aşama gümrük birliğinin gerçekleştirildiği, ortak pazarın kurulduğu, ekonomik, mali ve sosyal politikaların uyumlu hale getirildiği; kısacası ekonomik birliğin tüm koşullarının sağlamış olacağı dönemdir (Dura ve Atik, 2007: 501). Son dönemde Türkiye ile AET arasındaki üyelik süreci, gümrük birliğinin temel alındığı ekonomik politikalar üzerine ilerletmiştir. İktisadi Kalkınma Vakfı, gümrük birliği üyeliğiyle Türkiye'nin, sadece ticaret ve gümrük konularında değil, ayrıca diğer fikri ve sınai mülkiyet, rekabet gibi bazı konuların uyumunda da yükümlülük aldığını belirtmektedir (www.ikv.org.tr, 2018).

2.2.1. Ankara Antlaşması Çerçevesinde Oluşturulan Organlar

1964 Ankara Antlaşmasıyla, Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında resmen bir ortaklık oluşturulmuş ve oluşturulan anlaşmayla da belirlenen kararların fiilen uygulanması amacıyla ortaklık organlarının oluşturulması öngörülmüştür. Bu çerçevede antlaşmanın 6. maddesinde; ortaklık rejiminin uygulanmasını ve gelişmesini sağlamak için Akit Taraflar, Anlaşma ile verilen görevlerin sınırları içinde eylemde bulunan bir Ortaklık Konseyi'nde toplanırlar şeklinde belirtilmektedir. Ayrıca antlaşmanın 24. Maddesinde, Ortaklık Konseyi, görevlerinde kendisine yardım edebilecek her komiteyi

ve özellikle Anlaşma'nın iyi yürütülmesi için gerekli işbirliği devamlılığını sağlayacak bir komite kurmaya karar verebilir denilmektedir. Komitenin görev ve yetkilerini ise ortaklık konseyi belirlemektedir. İki maddeyle ortaklık konseyi asli organ olarak düşünülmekte ve konseye yardımcı olarak kurulması gereken komitelerde tali organ olmak üzere antlaşmada belirtilmektedir. Antlaşmada belirlenen amaç, ilke ve hedeflere ulaşılabilmesi için oluşturulan ortaklık organları; Ortaklık Konseyi, Ortaklık Komitesi, Ortaklık Parlamento Komisyonu, Gümrük İş birliği Komitesi, Gümrük Birliği Ortak Komitesi şeklindedir.

2.2.1.1. Ortaklık Konseyi

Ortaklık konseyinin anlaşma ile belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için karar verme yetkisi bulunmaktadır. Görevi, Ankara Antlaşmasının uygulanmasını sağlamak, taraflar arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapmaktır (Dura ve Atik, 2007: 488). Konsey iki taraf için yarar sağlayacak tavsiye nitelikli kararlarda bulunabilmektedir. Antlaşma hedefleri çerçevesinde ortaklık sürecini periyodik sürelerde inceler. Amaçlara ulaşmada, tarafların ortak kararla uygun gördüğü durumlarda, anlaşmada belirtilmesi de ortaklık konseyi duruma göre karar alabilmektedir. Ortaklık Konseyi, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğunun oluşturduğu konsey ve komisyon ile üye ülkelerin üyelerinden oluşmaktadır. Kararlarını oybirliği ile vermektedir. Tarafların bir oy hakkı bulunmaktadır. Konseyin başkanlığı, Türkiye ile AET arasında sıra ile altı aylık dönemler şeklinde yapılmaktadır. Ayrıca görevin yapılması ve anlaşmanın devamlılığı için konsey tarafından kendisine yardımcı olmak için komiteler kurabilir ve bu komitelerin görevlerini belirlemeye yetkilidir. Gerek AET, gerek Türkiye'nin veya taraf ülkelerin sorunları ile ilgili her türlü konunun çözümü ya da karar alınması gereken anlaşmazlıkların çözümü için ortaklık konseyine gidilir ve bu anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması noktasında konsey karar verebilir, ya da anlaşmazlığı Topluluk Adalet Divanına, uluslararası başka bir yargı kurumuna taşıyabilmektedir. Taraflar bu işleyiş ile ilgili verilecek kararın uygulanması için de, gerekli önlemleri almakla mesuldürler. Ortaklık Konseyi, iki tarafa ait organların ve anlaşmanın ilgili maddelerinde belirlenen görevlerin yerine getirilmesi için fayda sağlayacak tedbirlerin alınması ve bu yetkili organların birbirleri ile olan iletişimini kurarak gerekli işbirliğinin oluşmasını sağlar.

Ortaklık Konseyinin, antlaşmada belirlenen hedef ve ilkeleri yerine getirmek için kendilerine yardımcı olacak komiteler kurmaya, bu komitelerin görev ve yetki sınırlarını belirleme hakkı bulunmaktadır.

2.2.1.2. Ortaklık Komitesi

Ortaklık komitesi, konseyin görevlerini düzenli ve devamlı olarak yerine getirilmesi amacıyla kendisine yardımcı olmak üzere kurulmuş olup, konsey tarafından kendilerine yönlendirilen konuları inceler. Ortaklık konseyinin 3/64 sayılı kararı sonucu konseye yardım amaçlı kurulmuştur. Ankara Antlaşmasının sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için gerekli iş birliğini sağlar (Dura ve Atik, 2007: 488). Ortaklık konseyinin toplanmadığı dönemlerde ortaklık ilişkilerinin devamı için toplulukla ilişkileri yürütür. Ortaklık Komitesi'nin görevi, Ortaklık Konsey'ine yardımcı olmak, gündemini hazırlamak, talimatlara uygun olarak incelemeler yapmak ve işleyişi takip etmektir.

Ortaklık komitesi, konsey gibi karar alır ancak bu kararları uygulayamamaktadır. Konseye sunulmak üzere hazırladığı raporları oylamaya sunmadan direkt olarak konseye gönderir. Komitenin başkanlık iş ve işlemleri ise, konseyin başkanlık sistemine benzer niteliktedir.

Ortaklık komitesi bünyesinde, ortaklık konseyinin alt komitelerin kurulması ile ilgili 11 Nisan 2000 tarih ve 3/2000 sayılı kararı gereğince ortaklığa ait işlemlerin yapılması, mevzuatın güncellenmesi ve topluluğa aday olacak devletlerin birliğe girmesi için bu komitelere bağlı olarak farklı alt komiteler kurulmuştur. Bunlar;

1. Tarım ve Balıkçılık,
2. İç Pazar ve Rekabet,
3. Ticaret, Sanayi ve AKÇT ürünleri,
4. Ekonomik ve Parasal Konular, Sermaye Hareketleri ve İstatistik,
5. Yenilikçilik,
6. Ulaştırma, Çevre ve Enerji (Trans-Avrupa Ağlarını da içermek üzere),
7. Bölgesel Kalkınma, İstihdam ve Sosyal Politika,
8. Gümrükler, Vergi, Uyuşturucu Kaçakçılığı ve Kara Para Aklamasının Önlenmesi (www.ab.gov.tr, 2019).

Alt komiteler ortaklık komitesine bağılı olarak çalışır ve kendilerine verilen konular ile ilgili raporlama yaparak bu raporları komiteye sunarlar. Kendilerinin karar alma yetkisi bulunmamakla birlikte, belirlenen konuların yasal uyumu ve bu uyumların işleyişi, yürütülmesi üzerine değenlendirmelerde bulunmaktadır. Bu komitelerin birbirleri ile ilgili çalışma ve iletişimi, AB Başkanlığı tarafından koordine edilmektedir. Konseye bağlı kurulan bu sekiz alt komite başlıkları bakımından ve bu başlıkların işlenmesi konusunda özellikle Türkiye-AB ilişkilerinin devamında önemli görevleri bulunmaktadır.

2.2.1.3. Ortaklık Parlamento Komisyonu

Ortaklık Parlamento Komisyonu “AT-Türkiye Karma Parlamento Komisyonu” veya kısaca “Karma Parlamento Komisyonu” adıyla da anılmaktadır (Dura ve Atik, 2007: 488). 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Antlaşması’nın 27.maddesine göre oluşturulmuştur. KPK, TBMM ve Avrupa Parlamentosunun eşit sayıdaki 25'er milletvekilinden oluşmaktadır. Komisyonun Başkanlık Divanı, KPK i tüzüğünün dördüncü maddesi uyarınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi Heyeti Başkanı ile Avrupa Parlamentosu Heyeti Başkanı ve birden çok Başkan Yardımcısından meydana gelir. Hâlihazırda KPK TBMM Kanadı Başkanlık Divanı, Eşit Başkan ve iki Eşit Başkan Yardımcısından oluşmaktadır (www.tbmm.gov.tr, 2019). Karma Parlamento Komisyonu (KPK), Ortaklık Konseyi tarafından, Avrupa Parlamentosu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında Ankara Anlaşması çerçevesinde geliştirilen işbirliği ve temasları kolaylaştırmak ve AB-Türkiye ilişkilerini siyasi yönden incelemek amacıyla kurulmuştur. KPK, TBMM'nin ve Avrupa Parlamentosunun eşit sayıda temsilcisinden oluşur (www.ab.gov.tr, 2019). İki taraf arasında Ankara Antlaşması ile kurulan ortaklığın, demokratik denetim kısmını yerine getirmekle görevlidir. Karma Parlamento Komisyonu, yılda üç defa toplanır. Başkanlık Divanı yeleri tarafından toplantı tarihinden bir ay öncesinden toplantının plan ve programlarını belirleyerek komisyonun gündemine alır. Ortaklık Konseyi tarafından kendisine gönderilen faaliyet raporlarını görüşüp incelemektedir. Antlaşmaya taraf olan Türkiye ve Topluluğun belirlediği sınırlar çerçevesinde her türlü konuda inceleme yetkisi olmakla birlikte, Türkiye ve Avrupa Parlamentosuna tavsiye niteliğinde kararlar sunmaktadır.

2.2.1.4. Gümrük İş Birliği Komitesi

Ortaklık Konseyi Kararıyla oluşturulan ve ortaklık komitesine bağlı olan Gümrük İşbirliği Komitesi teknik bir komite şeklinde kurulmuştur. Ortaklık Anlaşmasıyla oluşturulması planlanan gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi ile ilgili hükümlerin uygulanmasını ve topluluğun tarafları arasındaki konularda işbirliğini sağlayarak daha çok teknik meselelerin çözülmesi için konsey bünyesinde oluşturulmuştur. Taraf ülkelerin gümrük mevzuatına hakim uzmanlardan meydana gelmektedir. Gümrük işbirliği komitesinin karar alma yetkisi bulunmamaktadır. Ortaklık Komitesinin gümrük birliği çerçevesinde verilen görevlerini yürütmekle sorumludur. Komite gümrük birliğinin işleyişi ve diğer teknik konularını içeren çalışmalarını ortaklık konseyi vasıtasıyla ortaklık komitesine gönderir. Gümrük İşbirliği Komitesi, GB sürecinde, Ortaklık Konseyine yardımcı olmuş ve GB'nin imzalanmasından sonra da işleyişine devam etmiştir.

2.2.1.5. Gümrük Birliği Ortak Komitesi

Bu komite de diğer konsey ve komiteler de olduğu gibi ortaklık konseyi kararıyla kurulmuştur. Türkiye ve birlik arasında gümrük birliğini sağlayan komite, 1/95 Sayılı Ortaklık Kararı uyarınca gümrük mevzuatıyla ilgili çalışmalarda yardımcı olmak için kurulmuştur. Komite, Türkiye ile topluluk arasında topluluk mevzuatını birbirine yaklaştırma ve uyumu ile ilgili sorunları görüşüp çözmek amacıyla oluşmuş olup, tarafların temsilcilerinden oluşmakta ve tavsiye niteliğinde kararlar vermektedir. Komite, ortaklık konseyine tavsiyelerde bulunmakta, ve gerektiğinde yardımcı komite niteliğinde alt komiteler ve çalışma grupları oluşturabilmektedir. Komite gümrük mevzuatıyla ilgili kendisine verilen görevleri yerine getirmek için yılda en az bir kez toplanmaktadır. Komitenin başkanlığı, Türkiye temsilcisi ile Topluluk temsilcilerinin başkanlığında altı aylık dönemlerle yürütülmektedir.

2.3.KATMA PROTOKOL VE KATMA PROTOKOLÜN KAPSAMI VE NİTELİĞİ

Katma Protokol, Türkiye -Avrupa Birliği ilişkilerinde 1963 tarihinde imzalanan ve 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Antlaşmasına göre, süreç için belirlenen dönemlerden ikincisi olan geçiş döneminin ticari hükümlerini kapsayan bir protokoldür. Katma Protokol 23 Kasım 1973 yılında imzalanmış “Ankara Antlaşması hükümlerinin, Türkiye’nin ekonomik durumuna uygun olarak yürürlüğe konulmasını sağlayan bir uygulama antlaşmasıdır.” Geçiş döneminin koşul yöntem ve sürelerini belirlemektedir (Dura ve Atik, 2007: 485). Katma Protokol, Ankara Antlaşması’nın 4’üncü, Geçici Protokolün 1’inci maddesine dayanılarak hazırlanmış bir Ön Katılım Anlaşmasıdır (Karluk, 2007: 451). Ortaklığı meydana getiren anlaşmanın 4.maddesindeki belirlenen dönemlerden geçiş döneminin şart, usul, sıra ve süre ile ilgili süreç, katma protokol ile belirlenmiştir. Katma Protokol, bir taraftan Türkiye-AET arasındaki hazırlık aşamasını sona erdiren, diğer taraftan da ikinci aşama olan geçiş dönemine geçişi başlatan bir protokoldür. Geçiş dönemine geçiş için belirlenen şartlar, bu protokol ile belirlenmiş ve uygulanmak içinde iki taraf karşılıklı olarak anlaşmıştır.

Bu protokole göre taraflar arasında 22 yıl sonra “Gümrük Birliği” sağlanacak, işgücü hizmetler ve sermayenin serbest dolaşımını sağlayacak tedbirler uygulanacaktır (DTM, 2007: 296). Katma Protokol, Türkiye ile AET arasındaki Ankara Antlaşmasının üyelik süreci için belirlenen hükümlerin, Türkiye’nin ekonomik şartlarını göz önünde bulundurarak, topluluğun ekonomisine yaklaştırmayı amaçlayan bir bakıma uygulama anlaşması olarak nitelendirilebilir. Protokol 1973 yılında imzalanması ile ikinci aşama olan geçiş dönemini başlatmış ve taraflar arasında 1996 tarihinde Gümrük Birliğinin imzalanması ile sona ermiştir. Amacı, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası temelinde Gümrük Birliğinin yerleşmesini sağlamak ve ekonomi politikalarımızı, Topluluk ekonomi politikaları ile birbirine yaklaştırmak olan Katma Protokol’ün yürürlüğe girmesiyle, toplam 22 yıl sürecek olan geçiş dönemi, diğer ifadeyle Gümrük Birliği süreci hukuken başlamıştır (Ayhan, 2000: 24). Ankara Antlaşması ile AET arasında ortaklık amaçlanırken, 1973 yılında imzalanan Katma Protokol ile iki taraf arasında gümrük birliğinin alt yapısının oluşturulması amaçlanmaktadır. Protokol nitelikleri bakımından Ankara Antlaşması’nı anımsatmaktadır. Katma Protokol, ekonomik, sosyal ve siyasi

nitelikleriyle Ankara Antlaşması ile paralellik göstermektedir. Protokol Ankara Antlaşmasının ekini oluşturan bir “Uygulama Antlaşmasıdır”. 1971’de imzalanan Katma Protokol 1 Ocak 1973’te onaylandıktan sonra yürürlüğe girmiştir ve Geçiş Dönemine başlanmıştır (Çakmak, 2005: 105). Türkiye daha önce sorumluluk altında değilken, Katma Protokol’ün imzalanması ile birlikte, artık yükümlülük altına girmektedir. İki taraf için protokol gereği yükümlülükler artmıştır. Katma Protokol’ün imzalandığı dönemlerde Türkiye gerek dünyada yaşanan petrol krizi ile ekonomik nedenlerden, ülkede yaşanan siyasi sorunlardan kaynaklı Ankara Antlaşması ile Katma Protokolün getirdiği yükümlülükleri yerine getirmekte zorluklar yaşamıştır.

Katma Protokol, 1970 tarihinde imzalanmış, 1 Ocak 1973 gününde yürürlüğe girmiştir. Gümrük vergilerinin düşürülmesinde AB’nin sorumlulukları, 1971 yılında, Türkiye’nin ise bu konudaki mükellefiyeti, 1973 tarihinde başlamıştır. Katma Protokol’de, Ankara Antlaşması ile öngörülen ve yirmi iki yıl sürmesi kararlaştırılan geçiş dönemine ilişkin olarak tarafların yükümlülükleri düzenlenmiştir (Balcı, 1995: 18). Kapsam olarak üç ana başlık üzerinde yoğunlaşmaktadır. Katma Protokol, 64 maddeden oluşmaktadır ve Gümrük Birliği esasına dayandırılmaktadır. 64 maddeden meydana gelen Katma Protokol’de, malların serbest dolaşımı ile ilgili I.kısımında (md. 2-35) sanayi ürünleri için Gümrük Birliği’nin kurulması ve Türkiye’nin oluşturulan ortak Gümrük Birliği tarifelerini kabul etmesi ve miktar kısıtlmalarının kaldırılması gibi esaslar öngörülmektedir. Kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımını öngören II. kısmında ise (md. 36-42) Türkiye ve Topluluk üyesi ülkeler arasında, işçilerin serbest dolaşımı ve yerleşme hakkı, hizmet edimi ve ulaştırma konuları yer almaktadır. 43 ve 48. Maddeler arasında ekonomi politikalarının yaklaştırılması, rekabet, vergileme, mevzuatın yakınlaştırılması, ekonomi, ticaret politikalarının uyumlu hale getirilmesi konuları hükme bağlanmaktadır (Ayata ve Ercan, 2012: 369).

Katma Protokol’ün kapsamı, ekonomi esaslı olarak düzenlenmiş ve gümrük birliğinin oluşturulması üzerine temellendirilmiş bir uygulama anlaşmasıdır. Protokol metninde kapsam olarak düzenlenen başlıklar şu şekildedir:

Tablo 2: Katma Protokol'ün Kapsamı

A-Malların Serbest Dolaşımı <ul style="list-style-type: none">
- Gümrük Birliği
- Ortak Gümrük Tarifesinin Türkiye Tarafından Kabulü
- Akit Taraflar arasında miktar kısıtlamalarının kaldırılması
- Ortak tarım politikasının uygulama alanına konulması
B- Kişilerin ve Hizmetlerin Serbest Dolaşımı <ul style="list-style-type: none">
- İşçiler
- Yerleşme hakkı, hizmetler ve ulaştırma
C-Ekonomi Politikalarının Yakınlaştırılması <ul style="list-style-type: none">
- Rekabet, vergileme ve mevzuat yakınlaştırılması
- Ekonomi politikası

2.4.TARAFLARIN KATMA PROTOKOL'DEN KAYNAKLANAN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

1973 tarihli Katma Protokol, Ankara Antlaşması'nda yer alan hükümlerin artık pratiğe dökülerek uygulanmasını hedefleyen bir anlaşmadır. Burada hazırlık döneminden farklı olarak yükümlülükler tek taraflı değildir. Yükümlülükler geçiş döneminde karşılıklı olmaktadır. Protokol ile beraber artık bir taraftan Topluluk Türkiye'ye karşı yükümlülük altına girmekte, diğer taraftan Türkiye'nin Topluluğ'a karşı yükümlülükleri başlamaktadır.

Türkiye'nin Protokolden kaynaklı yükümlülükleri;

Türkiye, üye ülkeler arasında yapılan ve önemli ithalat ürünlerine uygulanan gümrük vergileri ile buna yakın etkili diğer vergiler, on iki yıl süre içinde kademeli olarak Katma Protokolün imzalanıp, yürürlüğe girmesi ile indirecektir. Rekabette etkisi az olan ürünlere ait gümrük vergileri ve eş etkili diğer vergiler ise yirmi iki yıllık süre içerisinde kaldıracağının taahhüdü altına girmiştir. Türkiye'nin yükümlülük altına girdiği kollar, daha çok sanayi, tarım ve diğer sektörlerden oluşturmaktadır. İki taraf arasında sanayi ürünlerindeki serbest dolaşımın sağlanması için gümrük vergileri ile eş etkili vergilerin ve resimlerin kaldırılması, Türkiye'nin birlik tarafından üye olmayan üçüncü devletlere karşı uygulanan Ortak Gümrük Tarifesine uyumu ve kotaların kaldırılması ile ilgili hükümler Protokolün 7-35. Maddeleri arasında düzenlenmiştir. Protokol ile belirlenen 22

yıllık indirim listesinin içeriğini, daha çok topluluğun rekabet gücünün yüksek, Türkiye'nin ise rekabet gücünün düşük olduğu ve teknoloji yoğunlu ürünler kapsamakta, 12 yıllık indirim listesinde ise Türkiye'nin rekabet gücü yüksek, birliğin ise rekabet gücü düşük olan ve emek yoğunlu ürünler oluşturmaktadır. Tarım ürünlerinde ise, iki taraf arasında serbest dolaşım ve Türkiye'nin Topluluğ'un ortak tarım politikasına geçmesi ve uyumu için kademeli olarak yirmi iki yıllık süre belirlenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bu süreler içerisinde Topluluğ'a ait ortak gümrük tarifesine uyumu da yükümlülükler içerisinde değerlendirilmektedir. Topluluktan yaptığı tüm ithalatta miktar kısıtlamalarını, ithalat teminatlarını, gümrük benzeri resim ve harçları 22 yıl içinde kaldırmış olacaktır. Bununla birlikte Protokol'de öngörülen, koruyucu nitelikte yeni kota koyma hakkına sahiptir (Dura ve Atik, 2007: 486).

Katma Protokol ile Türkiye-AET arasında amaçlanan gümrük indirimleri, 12 yıllık süre içinde kademeli olarak sıfırlanacaktır. Bunun için belirlenen gümrük indirim takvimi ve takvimde belirlenen tarihlerde yapılacak indirimler şu şekildedir.

Tablo 3: Katma Protokol Uyarınca Hedeflenen Gümrük İndirimleri Takvimi

12 yıllık Gümrük İndirim Oranı %			22 Yıllık Gümrük İndirim Oranı %		
Tarih	Yıllık	Toplam	Tarih	Yıllık	Toplam
1.1.1973	10	10	1.1.1973	5	5
1.1.1974	-	10	1.1.1974	-	5
1.1.1975	-	10	1.1.1975	-	5
1.1.1976	10	20	1.1.1976	5	10
1.1.1977	-	20	1.1.1977	-	10
1.1.1978	10	30	1.1.1978	-	10
1.1.1979	10	40	1.1.1979	5	15
1.1.1980	10	50	1.1.1980	-	15
1.1.1981	10	60	1.1.1981	-	15
1.1.1982	10	70	1.1.1982	-	15
1.1.1983	10	80	1.1.1983	5	20
1.1.1984	10	90	1.1.1984	-	20
1.1.1985	10	100	1.1.1985	10	30
			1.1.1986	10	40
			1.1.1987	-	40
			1.1.1988	10	50
			1.1.1989	-	50
			1.1.1990	10	60
			1.1.1991	10	70
			1.1.1992	-	70
			1.1.1993	10	80
			1.1.1994	10	90
			1.1.1995	10	100

(Kılıç, 2005: 270).

1973 yılında Topluluk ile Türkiye arasında kabul edilen protokol hükümlerine göre gümrük birliği, on iki yılda oluşturulmak istenmiştir. Fakat iki taraf içinde rekabet, yeni kurulacak sanayi sektörlerinin korunması, bu kolların teknolojik imkanlarla daha da geliştirme ve ileriye taşıma düşüncesi gibi sebepler, gümrük birliğinin geç oluşturulmasına ve Türkiye'nin 1996 tarihinde üye olmasına neden olmuştur.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Protokolden kaynaklı yükümlülükleri;

Katma Protokol'ün uygulanması ile beraber Topluluğ'un yükümlülükleri, daha çok sanayi ve tarım alanları başlığı altında toplanmaktadır. Katma Protokol'ün 9.maddesi, topluluğun yükümlülüğünü belirtmektedir. Topluluk, protokolle beraber, Türkiye menşeli ürünlerin ithalatında gümrük vergileri ile benzer etkili vergi veya resimleri kaldırmaktadır. Topluluk KP'nin yürürlük tarihi olan 1973'ü beklemeden sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergilerini, 1 Eylül 1971'de dört istisna dışında sıfırlamıştır. İstisnalar: Pamuk ipliği, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar, bazı petrol ürünleri ve yün veya ince hayvan tüyünden yapılan düğümlü ve sarmalı halılardır (Kılıç, 2005: 267). Bu sayılan ürünler dışında diğer mallarda, Topluluk üyelerinin oluşturduğu geniş pazar imkanlarından, gelişmekte olan Türkiye ekonomisi yararlanmaya başlayacaktır. Bu dört istisnadan petrol ürünleri için Topluluk, sıfır gümrüklü 200.000 tonluk bir tarife kontenjanı açmıştır. Diğer üç üründe gümrükler, 12 yıllık dönemde sıfırlanmak üzere %25'lik dilimler içinde indirilecektir (Katma Protokol, Ek-1 Md.1). Pamuk iplikleri, diğer pamuklu dokumalar ve yün veya ince kıldan mamül makine halıları itibariyle belirlenen tarife kontenjanları, Tamamlayıcı Protokol yanında Genel Tercihler Sistemiyle de çeşitli artırımlara uğramış ve 1 Ocak 1995 tarihinde tamamen ortadan kaldırılmıştır (Karluk, 2007: 456-457). Özellikle Türkiye'nin ihracatında en çok payı olan tekstil ürünleri ithalatında, 12 yıllık bir dönemde kademeli olarak yapılacak gümrük vergisi indirimleri ihracatı olumsuz etkilemektedir. Topluluk, Türkiye'ye tarım ürünlerini serbest şekilde gönderebilecektir. Genel olarak Topluluk, Katma Protokolden kaynaklı yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışmış ve Türkiye Topluluğ'un oluşturduğu piyasaya, sanayi ve tarım ürünlerinin bir çoğunu ihraç etmeye başlamıştır. Ancak, 1983-1994 döneminde Topluluk, Türkiye'ye yönelik bir çok taahhüdünü yerine getirmemiştir. Bunlar; IV.Mali protokolü işletmemiştir. 1986 iş gücü serbest dolaşım şartını kaldırmıştır, tekstil ürünlerinde Türk ürünlerine tarışı kota sistemini sürdürmüştür, Türk ihracatına karşı, özellikle "anti-damping" uygulamaları yaparak, Türk ihracatçısının zarar görmesine neden olmuştur (Manisalı, 1994:33).

Katma Protokolde, Türkiye ile Topluluk arasında önemli olan ve yükümlülükler getiren bir başka konu ise iş gücü, emek ve sermaye faktörleridir. İki taraf için iş gücünün serbest dolaşımı, belirli bir takvime göre kademeli olarak gerçekleştirilecektir. Fakat protokolün iş gücü ile ilgili maddesinin işleminde zorluklar yaşandığından bu konu

Topluluk-Türkiye arasında problem yaratmıştır. Sermaye de ise, özel sermayenin yeniden düzenlenerek iyileştirilmesi ve Topluluk ile Türkiye arasında sermayenin hızlı ve basit bir şekilde dolaşımının sağlanması konusunda Türkiye yükümlülüklerini yerine getirecektir.

Katma Protokol ile ulaşılmak istenen amaç, Türkiye ile Avrupa Ekonomi Topluluğu arasında Gümrük Birliğini oluşturmak ve netleştirmektir. Oluşturulmak istenen Gümrük Birliğinin koşulları sağlandıktan sonra, artık Türkiye de diğer birlik ülkeleri gibi, Ortak Gümrük Birliğine girecek ve imkanlarından faydalanacaktır. Bu ikili ilişkilerde malların, kişilerin, sermayenin, hizmetlerin serbest dolaşımı, ticaret politikası, tarım politikası, fikri, sınai ve ticari mülkiyetin korunması gibi alanlarda AET mevzuatına uyum gözetilmiştir (Özen, 2002: 18).

2.5.TÜRKİYE’NİN TAM ÜYELİK BAŞVURUSU

Türkiye ile Topluluk arasında 1964 tarihinde Ankara Antlaşması ile başlayan ortaklık süreci, Türkiye’nin 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik için başvuruda bulunmasıyla devam etmiştir. Bu başvuru, Ankara Anlaşması ile başlayan bir süreç olsa da, aslında antlaşmada belirlenen dönemlerdeki sürelerle ilgili olmadan yapılan bir başvuru olarak değerlendirilmektedir. Çünkü taraflar, Ankara Antlaşması ve Katma Protokol hükümleri ile belirli sürede yapılması gereken yükümlülüklerini yerine getirememiştir. Türkiye üyelik müracaatını Ankara Anlaşmasının 28. maddesinden bağımsız olarak yapmıştır. Roma Anlaşmasının 237.maddesi, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşmasının 98. ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) Anlaşmasının 205. madde hükümlerine göre başvuruda bulunmuştur. Türkiye daha önceki tarihlerde de tam üyelik başvurusu için girişimlerde bulunmuştu. Özellikle Yunanistan’ın Topluluk üyeliği için yaptığı başvuru sonrasında, Türkiye bu kararı veto etmek amacıyla 1980 yılında başvuru için hemen adım atmıştır. Ancak Türkiye’nin bu başvurusu, 1980 yılındaki darbenin etkisi ile topluluk ilişkilerinin soğumasına neden olmuştur. 1983 tarihinde hükümetin kurulması ile dondurulan ilişkiler, 16 Eylül 1986 tarihinde Türkiye-AET Ortaklık Konseyi’nin toplanması ile tekrar normal seyrine dönmüştür (Karluk, 1996: 686). 1980 yılından itibaren Türkiye’de ekonomi, serbest piyasa ekonomi politikası ile

birlikte canlanmış ve aynı yıl gümrük indirim mekanizmasının tekrar işlemeye başlamasıyla, Türkiye, tam üyelik başvurusunu 14 Nisan 1987 yılında yapmıştır.

Tam üyelik için yapılan başvuruyu, Avrupa Topluluğu Dışişleri Bakanlar Konseyi, 27 Nisan 1987 tarihinde Topluluk Komisyonu'na havale ederek incelenmesini istemiştir. Ancak Komisyonun görüşüyle gönderilen başvuruya, 1989 yılında olumsuz cevap vermiştir. Görüş, temel olarak Türkiye'nin üyelik başvurusunu ekonomik ve politik gelişmişlik seviyesi açısından üyelik için gerekli düzeye ulaşmadan yapıldığı için erken bulmuş ve kabul etmemiştir (Tekeli ve İlkin, 2000:159).

Avrupa Birliği Komisyonu, tam üyelik için Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruya verdiği görüş raporu şeklindeki yanıt ise, Türkiye'nin Topluluğa üye olma yeterliliğine sahip olduğu, ancak birliğin kendi içerisindeki yapılanmasının tamamlanmadığı, genişleme sürecine kadar beklemesi ve daha önce Katma Protokol ile amaçlanan gümrük birliği sürecinin tamamlanması şeklinde birkaç maddelik öneri şeklinde olmuştur. Rapor Türkiye'de son yıllarda ekonomik yönden kaydedilen olumlu gelişmelerden söz etmiş, fakat buna rağmen yine de ortada dört güçlülüğün bulunduğunu açıklamıştır. Bunlar;

- Tarım alanında olduğu kadar sanayi sektöründe de Topluluk ile olan önemli yapısal farklılıklar,
- Sanayide yüksek koruma oranları,
- 1989 yılında artış gösteren makroekonomik dengesizlikler,
- Düşük bir sosyal koruma düzeyi ve Türkiye ile Topluluklar arasındaki kalkınma düzeyi farkının büyüklüğüdür (Karluk, 2007: 478).

Komisyon görüşe ek olarak, Türkiye ekonomisinin yapısı ve gelişmesi konusunda bir de rapor benimsemiştir. Konsey tarafından komisyona bir öneri raporu hazırlanması için Abel Matutes'e görev verilmiş ve 1990 yılında da Matutes paketi hazırlanarak kabul edilmiştir. Söz konusu rapor ve Türkiye'nin siyasi durumunun değerlendirmesinden çıkan sonuçlar, Türkiye'nin Topluluğa katılım başvurusu hakkındaki görüşün temelini oluşturmuştur (Reçber, 2004: 41). Komisyonun verdiği yanıt niteliğindeki raporda iki taraf ilişkilerinin devamı ve önemi için bazı alanlarda bir takım önlemler alınması da kararlaştırılmıştır. Bu önlemler şunlardır:

- Gümrük Birliği Ortaklık Anlaşması'na uygun olarak, 1995 sonuna kadar gerçekleştirilecektir. Bu amaçla Türkiye Ortak Gümrük Tarifesine ve Topluluğun dample ile mücadele ve benzeri konulardaki politikalarına uyum sağlamalıdır.
- Türkiye ile Topluluk arasındaki gelişme farkının azaltılması için sınai ve teknolojik iş birliği özendirilmelidir.
- Mali iş birliği yeniden başlatılacaktır. Bu çerçevede Türkiye'ye 50 milyonu karşılıksız olmak üzere 600 milyon ECU'lük kredi açılması öngörülmüştür.
- Siyasal diyalog yoğunlaştırılacaktır (Dura ve Atik, 2007: 496-497).

Bu önlem paketinde açıklanan maddelere göre Türkiye ile Topluluk ilişkileri karşılıklı olarak ekonomik, siyasi ve teknik alanlarla desteklenerek 1994 yılına kadar ilerlemiş, 6 Mart 1995 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısı kararı sonucu 1 Ocak 1996 yılı itibariyle gümrük birliğine geçilmiştir.

Tam Üyelige başvurma nedenleri;

Türkiye'nin Ankara Antlaşması ile planlanan hazırlık, geçiş ve son dönem sürecini bitirmeden 1987'deki tam üyelik başvurusunun siyasi, ekonomik ve sosyal vb. birçok nedeni bulunmaktadır. Birlik ile Türkiye arasında Ankara Antlaşması ile oluşturulan dengeler, gerek 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile sağlanan yükümlülükler, gerekse topluluğun diğer üçüncü devletler ile imzaladığı ve topluluk ülkelerine yarar sağlayan ikili anlaşmaların içinde Türkiye'nin bulunmaması, başvuruyu daha erken tarihe çekmesine neden olmuştur. Ayrıca 1980'li yıllardan itibaren Türkiye'nin izlemiş olduğu ekonomik politika için yapılan reformlar, serbest piyasa ekonomisine geçiş, özelleştirme, döviz politikası gibi birçok alandaki çalışmalar ile küreselleşen dünyaya açılma arzusu sonucu oluşan güven duygusu, üyelik başvurusunun başka bir nedeni olarak sayılmaktadır. Topluluğun hem üye ülkelerle hem de üçüncü ülkelerle yapmış olduğu anlaşmalardan kaynaklı mali yardımlardan yararlanma amacı da yine bir başka ekonomik neden olarak başvurunun yapılmasını sağlamıştır. İş gücünün sınırlar olmaksızın rahat dolaşması ve ikame hakkı gibi sosyal sorunların bir an önce çözüme kavuşturulmak istenmesi de üyelik başvurusunun nedenlerindedir. Topluluğun kendi içerisindeki genişleme çalışmasıyla birlikte, üyelik sağlanacak birçok devletin özellikle de Yunanistan'ın topluluk içerisinde Türkiye aleyhinde izleyeceği politikanın yaratacağı olumsuzlukların öngörülebilirliği, üyelik başvurusunun yapılmasını

gerektirmiştir. Ankara Antlaşması kapsamında, Türkiye- AET arasındaki üyelik sürecinin tamamlanmadan gümrük birliğinin oluşturulması ve Türkiye'nin üye devlet olmamasına rağmen alınacak her türlü karardan etkilenmesi sorunu, Türkiye'nin gümrük birliği oluşturulmadan tam üyeliğe başvuru yapmaya yönlendirmiştir. Milli Güvenlik Kurulu'nun 25 Mart 1981 tarihli toplantısında “demokratik rejime geçilir geçilmez, Topluluğa tam üyelik başvurusunun yapılmasının” kararlaştırması, beş yıllık Kalkınma Planı'nda tam üyelik konusunda açık hükümler yer alması, Türkiye'nin AT'nin askeri kanadı olan Batı Avrupa Birliği'ne katılma konusunda iyi niyet beyanında bulunmuş olması başvuruyu hazırlayıcı ve kolaylaştırıcı diğer faktörler olmuştur (Dura ve Atik, 2007: 495-496).

Türkiye'nin tam üyelik için yaptığı başvuru, toplumun bir çok kesimi tarafından sorgulanmıştır. Üyelik başvurusunun olumlu sonuçlanması istemi üzerine bu karar, daha çok siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve toplum diğer kesimleri tarafından başvurunun olumlu yönlerinin düşünülmesini sağlamıştır. Özellikle televizyon, gazete gibi yayın organları üyelik tartışmaları üzerinde etkili olmuştur. Türkiye'nin erken bir tarihte AET'ye başvurmasının ekonomik, sosyal, siyasi sayılabilecek bir çok nedeni bulunmaktadır. 1987 yılında AET'ye yapmış olduğu tam üyelik başvurusu, Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Topluluğa ve dolayısıyla Avrupa bütünleşmesine katılma konusunda Türkiye'de hemen hemen bütün ilgili tarafların uygun görüşü ile yapılan bu başvuru, Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki en önemli kararlarından biridir. Türkiye Cumhuriyeti, eğer AB üyesi olabilirse, AB ülkeleri ile ortak üye olarak onların yanında değil, onlarla aynı ve eşit haklara sahip olarak Birlik içinde yer alabilecektir (Karluk, 2007: 479).

2.6. GÜMRÜK BİRLİĞİNE GEÇİŞ VE 1/95 SAYILI ORTAKLIK KONSEYİ KARARLARI

1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK), 1964 tarihindeki Ankara Antlaşması ve 1973 tarihli Katma Protokol ile devam eden bir sürecin sonucu olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar gümrük birliğine geçiş 1996 yılında olsa da 1990 yılında bir öneri niteliğinde olan Matutes Paketi ile gümrük birliğine geçişin hazırlığı ve alt yapısı oluşturulmuştur. Ankara Antlaşmasının 5.maddesi, Topluluk anlaşmasındaki

yükümlülüklerin Türkiye tarafından üstlenebileceğinin anlaşılması halinde topluluğa katılma ile ilgili değerlendirmenin yapılacağını belirterek iki taraf arasında 6 Mart 1995 yılında yapılan müzakereler sonrasında Ortaklık Konseyi Kararı Topluluk ile Türkiye ilişkilerini son dönemini düzenlemektedir. 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki en yetkili ortak kurum olan “Ortaklık Konseyi” tarafından alınan ve Türkiye’nin Avrupa ile olan ilişkilerini düzenleyerek Gümrük Birliği’ne işlerlik kazandıran bir kararlar toplamıdır (Ticaret Odası, 2004: 26).

Bu Ortaklık Konseyi Kararı, GB tamamlandıktan sonra birliğin işleyiş usullerini belirleyerek ortaklık ilişkimizin son dönemini düzenlemektedir (Karluk, 2007: 453). 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Ankara Antlaşması ile belirlenen ve Türkiye-Topluluk arasındaki ilişkilerin son döneminde GB’nin oluşturulması aşamasına geçilmesinin şartlarını ve geçiş usullerinin ana temasını belirlemektedir. Konsey Kararı, iki taraf için tüm sanayi mallarının (işlenmemiş tarım ürünleri hariç) serbest dolaşımını ve Topluluğun dış ülkelere karşı izlediği gümrük politikasının uygulamasını içermektedir. OKK ile Türkiye sadece sürecin GB bağlamında ekonomik yönden değil, Avrupa Birliği’nin diğer boyutları ile de benimsenmesini işlemektedir. Ortaklık Konseyi Kararı ile Katma Protokol tamamlanarak GB’nin içeriği belirlenmektedir. OKK ile Türkiye artık Ankara Antlaşması ile başlayan geçiş dönemini bitirmekte, yasal olarak AB mevzuatına uyum için gerekli hukuki çerçeveyi oluşturmakta, ekonomik yönden ise AB’nin ekonomi bölgesine girerek ticaret yapmaya ve rekabet koşullarına göre konum alarak topluluğa uyum sağlamaya çalışmaktadır. Kararın amacı, özellikle sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerini birliği oluşturan ülkelerin sınırlarında serbest ticaret ve rekabet koşullarında pazarlayarak iki taraf için piyasada olumsuz etkenlerden uzak, dengeli bir piyasa oluşturmaktır. AT-Türkiye GB, klasik gümrük birliği teorisinin çok ötesine geçerek, gümrük birliği kavramını ortaya çıkarmıştır. GB’yi tesis eden 1/95 sayılı AT-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı, klasik bir gümrük birliğinin temel öğeleri olan tarife liberalizasyonu ve OGT uyumu ile yetinmemiş, aynı zamanda rekabet, devlet yardımları, fikri mülkiyet hakları satandartlar, ticaret ve gümrük politikalarının uyumunu da öngörmüştür (www.aso.org.tr, 2019).

1/95 Ortaklık Konseyi Kararı, 6 bölüm ve 66 maddeden oluşmaktadır. Kararın içeriği GB’nin oluşturulması, tamamlanması ve süreci ile ilgili hükümlerden meydana gelmektedir. Bu bölümler şu şekildedir;

- Malların serbest dolaşımı ve ortak ticaret politikası, Topluluk ile Türkiye arasında ticarete konu olan sınai malların serbest dolaşıma girmesi ve topluluğun ticaret politikasının Türkiye tarafından benimsenip uyumu ile ilgili genel hükümler yer almaktadır.
- Tarım ürünleri, Ortaklık konseyi iki taraf için tarım ürünlerinin serbest dolaşımının ortaklık için belirlenen hedeflerin yerine getirilmesini işaret etmektedir. Ayrıca bu ürünlerin serbest dolaşıma girmesi için koşulların oluşması gerektiğinden ek bir süreye gerek duymaktadır.
- Gümrüklere İlişkin hükümler, 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararının 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmesi ile iki taraf arasında olan ticari ilişkilerdeki ihracat ve ithalat ile ilgili gümrük vergileri ve eş etkili vergiler ile kota uygulamaları ortadan kaldırılırken, Topluluk Gümrük Kodu ve Uygulama Yönetmeliğinde yer alan hükümleri üstleneceği konusu belirtilmektedir (Karluk, 2007: 454).
- Mevzuat uyumu, fikri, sınai ve mülkiyet haklarının etkili bir biçimde korunması ve bu hakların uygulanmasını sağlanması, rekabet kurallarının sağlanması korunması ve topluluk tarafından belirlenen ortak rekabete uyulması ve mevzuatın birbirine uyumlaştırılması, Topluluk üyesi ülkeler ile Türkiye'nin devlet yardımlarıyla yapacağı üretimin Topluluk ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilere etkisini, ticari nitelikli kamu tekellerinin GB'nin yürürlüğe girmesi ile belirlenen süreler içerisinde AB mevzuatındaki hükümlere uygun şekilde işlemlerini, taraflardan herhangi birisinin talebi üzerine ticari korunma araçlarının devreye sokulmasını, anti-damping önlemleri, kamu ihaleleri, vergilendirilme ile ilgili genel hükümleri içermektedir.
- Kurumsal hükümler, bu bölümde GB'nin işleyişi, bilgi alışverişinin sağlanması için konseye tavsiye niteliğinde görüş bildirmesi amacıyla AT-Türkiye Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin kurulmasını ile ilgili hükümleri içermektedir.
- Genel ve son hükümler, kararın iki tarafa yüklediği sorumlulukların yerine getirilmesini ve OKK'nin yürürlüğe girmesi ile ilgili genel hükümleri içermektedir (www.ab.gov.tr, 2019).

6 Mart 1995'te , AB-Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı, taraflar arasında imzalanan bir anlaşma değil, Ankara Antlaşması'nda öngörülen GB'nin işleyişiyle ilgili hükümlerin

belirtildiği bir belgedir (Parlak ve Aykaç, 2002: 104). OKK şartları, 1973 yılında imzalanan Katma Protokol ile belirlenen geçiş dönemini sona erdiren bir karar niteliğindedir. Bu belge AET ile Türkiye arasında oluşturulması amaçlanan GB'nin kurulması, kurulmasıyla izlenecek yolları, süreleri, mevzuatın uyumu vb. ile ilgili bir çok alanda genel çerçeveyi oluşturmaktadır. Özellikle Türkiye'nin Topululuk mevzuatını benimsemesi üzerine bir çok madde bulunmaktadır. OKK ile birlikte, artık 1996 yılından itibaren Topluluk ile ortak bir gümrük birliği alanı oluşturulmaktadır. Oluşturulan GB, ekonomik entegrasyon biçimindeki genel bir gümrük birliğinden öte daha kapsamlı ve detaylı bir birlik şeklinde olmaktadır. Bu süreçte, tabi ki Türkiye'nin AET'ye üyelik başvurusu ve ardından yaşanan gelişmeler etkili olmaktadır.

2.7. GÜMRÜK BİRLİĞİ ÇERÇEVESİNDE YAŞANAN YASAL VE KURUMSAL DEĞİŞİKLİKLER

Türkiye ile Topluluk arasında, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla işlemeye başlayan GB, iki taraf içinde yükümlükler getirmiştir. Anlaşma ile birlikte artık iki taraf için yükümlülüklerin yerine getirilmesi amacıyla özellikle de Türkiye, bu kapsamda hem kurumsal hem de yasal birtakım düzenlemeler yapma girişiminde bulunmuştur. Türkiye'nin GB'ye katılması üzerine yapılan bu düzenlemeler, aslında Avrupa Birliği'ne üyelik bağlamında da düzenlemelerin yapılmasını kolaylaştırmıştır.

2.7.1 Ortak Ticaret ve Tercihli Gümrük Rejim Düzenlemeleri

GB'nin yürürlüğe girmesi ile Türkiye'nin üstlenmiş olduğu ve yapması gerektiği yükümlülükler içerisinde en önemli olanlardan biri de Ortak Gümrük Tarifesine uyum başlığı ile ilgili yapılacak düzenlemelerdir. OGT, Avrupa Topluluğu'nun üçüncü ülkelerden yapılan ithalata uyguladığı gümrük tarifesidir. OGT'nin oluşturulmasına ilişkin hükümler Roma Antlaşması'nın 18-29. maddeleri arasında yer almaktadır (Erdem ve Mehter Aykın, 2003: 182). OGT, geçiş döneminin bitimi ile birlikte, Avrupa Topluluğu'na üye olan tüm ülkeler tarafından 1968 tarihi itibarıyla ithalat işlemlerinde artık uygulanarak yürürlüğe girmiştir. GB'nin temeli olan 1/95 Sayılı OKK'ye göre Türkiye OGT'den kaynaklı bu yükümlülüğünü kademeli olarak gerçekleştirecektir.

Konsey, kararının 12.maddesine istinaden, Türkiye ise kararın yürürlüğe girmesi ile topluluğa üye olmayan üçüncü ülkelere topluluk yönetmelik hükümlerine göre belirlenen ticaret politikalarını göz önünde bulundurarak işlem yapmakla yükümlüdür. Türkiye 3.ülkelere karşı uyguladığı gümrük vergilerini AT'nin Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) seviyelerine indirmektedir (Bilici, 2017: 69). Türkiye, tarım ürünlerinin serbest dolaşımı için Topluluk ortak tarım politikasına uyum sağlayacaktır. Bundan başka, AB üyesi olmayan üçüncü ülkelere uyguladığı dış ticaret politikasını, AB'nin politikasıyla uyumlu hale getirecektir (Dura ve Atik, 2007: 501). Ortaklık Konseyi Kararıyla belirlenen sektör (giyim, tekstil vb.) ürünlerinde, Topluluk ticaret politikasıyla aynı politikaları uygulamaktadır. Uyumun diğer bir başka aşaması da 13. maddede belirtildiği üzere Türkiye gereken durumlarda tarifeyi, ortak gümrük tarifesine uyacak şekilde değiştireceğidir. Ayrıca kararda, Topluluk'un OGT uyumu ya da kota, tarife, miktar değişiklikleri ile ilgili aldığı kararların, Türkiye tarafından OGT'ye aynı anda uyarlanması için belirli bir süre belirlenip geçişin bu sürelerde sağlanması gerekmektedir.

Türkiye 1973 yılından itibaren gümrük ile ilgili üzerine düşen, özellikle gümrük ile ilgili yükümlülüklerini bazı aksaklıklara rağmen yerine getirmeye çalışmış ve konu ile ilgili Topluluk mevzuatına göre düzenlemeler yaparak, OGT'ye uyumu gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak 1996 yılında GB'ye dahil edilmemiş olan tarım, EURATOM, AKÇT ürünlerinin yanı sıra 2/95 Sayılı OKK'da yer alan bazı ürünler itibariyle de OGT uygulamasına gitmemiştir (Erdem ve Mehter Aykın, 2003: 203). Türkiye için, 2/95 sayılı OKK'deki ürünlere ait vergiler ve diğer ürünlere ait vergilerde, Avrupa Topluluğu'nun OGT için belirlediği seviyeye indirilmesi için tanınan 5 yıllık süre içerisinde Ortak Gümrük Tarifesine uyum sağlanmıştır. Genel anlamda Türkiye Ortak Gümrük Tarifesine, %85-%90 arasında uyum sağlamıştı. 1997 yılı itibariyle gümrük duvarları, sanayi ürünlerinden tümüyle kaldırılmıştı (Dura ve Atik, 2003: 369).

2.7.2 Gümrük Vergileri, Eş Etkili Vergiler ve Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması

Türkiye ile AET arasında, 1996 yılında GB ile birlikte gerçekleşecek olan ürün ticaretlerinde ihracat ve ithalat kapsamında alınan tüm gümrük vergileri ile diğer eş etkili vergiler üzerinde düzenlemelere gidilmiş olup, ayrıca miktar kısıtlamaları gibi eş etkili diğer önleyici engeller ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi

Kararı'nın I kısım 2.maddesindeki malların serbest dolaşımı başlığına göre, antlaşmanın 11. maddesinin belirlenen tarım ürünleri dışındaki kalan diğer ürünleri kapsayacağı hüküm altına alınmıştır. Bu maddeden anlaşılacağı üzere malların serbest dolaşım koşullarına göre bu hüküm daha çok topluluğa ait malların dışında olan ve tüm sanayi malları ile temel tarım ürünleri dışında kalan işlenmiş tarım ürünlerine uygulanacaktır. Oluşturulan GB kapsamında; sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri yer almaktadır. Buna karşılık klasik tarım ürünleri kapsama alınmamıştır. Tarım ürünlerinin ÜT ile serbest ticareti ileri bir zamana bırakılmıştır (Bilici, 2017: 69). Tarım ürünleri birlik kapsamına dâhil edilmemiş, işlenmiş tarım ürünleri içinde belirli korumalar getirilmiştir (Dura ve Atik, 2003: 363). OKK üçüncü maddesi ise, hükümlerin Topluluk ya da Türkiye'de dolaşımda olan üçüncü devlet çıkışlı mallardan tamamının veya bir kısmının kullanılması ile üretilen ve iki tarafta bulunan mallar ile Topluluk ve Türkiye'de dolaşımda bulunan üçüncü ülke çıkışlı malların ticaretinde bu hükümlerin devreye gireceği anlaşılmaktadır. Ayrıca her iki taraftan birinde ithal edilip tamamlanmış olan ve bu mallara ait gerekli gümrük vergileri ve eş etkili diğer tüm vergi ve resimler tahsil edilmiş olan veya bunlardan tam ya da kısmi olarak herhangi bir iadeden yararlanmayan üçüncü ülke çıkışlı mallarda, Türkiye ile Toplulukta serbest dolaşımda sayılmaktadır.

Türkiye ile Topluluk arasındaki gümrük ve diğer benzer etkili vergilerin kaldırılması 1/95 sayılı OKK'nin ilgili 4.maddesinde düzenlenmiştir. İki taraf arasında mal alım-satımına konu olan gümrük vergileri ve diğer benzer etkili vergi ve resimler GB'nin yürürlük tarihi olan 1 Ocak 1996 tarihi itibariyle ortadan kalkmaktadır. Bu tarihten sonra ithalat ve ihracat için alınan gümrük vergileri ile diğer yakın etkili vergi ve resimlerin alınmaması konusunda iki taraf içinde yükümlülükler başlamaktadır. 1/95 Sayılı OKK'nin 5.ve 6.maddelerinde ise, iki taraf arasında ihracat ve ithalatta uygulanan miktar kısıtlamaları ile buna benzer eş etkili diğer önlemlerin alınması yasaklanmaktadır. Böylece bu iki madde ile birlik içerisinde iki tarafın ticari ilişkilerine etki yapacak kota ve miktar kısıtlamaları olmayacaktır. Ancak bu maddelere 7.maddede belirlenen bazı durumlar için istisna getirilmiştir. Bu maddeye göre genel ahlak, kamu düzeni, kamu güvenliği; insanların, hayvanların veya bitkilerin korunması; tarihi değeri olan ulusal varlıkların ya da sınai ve ticari mülkiyetin korunması amacıyla malların ithalinin, ihracının veya transit geçişinin yasaklanmasını veya kısıtlanmasını engelleyemez şekilde 5.ve 6. maddeye istisnai durumlar eklenmiştir. Bu tanınan istisnai durumlar için

belirlenen bir yöntem bulunmamakla beraber, 7. maddede belirlenen şartlar oluşmadan yapılan ürün ticaretinde OKK'nin 10. maddesindeki hükümlere göre Türkiye tarafından ilgili ürünlerin piyasadan toplatılması, yasaklanması veya kısıtlanması için gerekli tüm önlemlerin alınacağı kararlaştırılmıştır. Böyle bir durumun olması halinde Türkiye, önlem almaya karar vermişse durumu Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi'ne bildirir. Topluluk, önlemlerle ilgili değerlendirmesini yaparak geri bildirimde bulunur. İvedi işlem olan konularda Türkiye derhal önlemini alır ve gerekli bilgilendirmeyi komiteye yapar.

Türkiye artık gümrük vergilerinin ve diğer benzer etkili vergiler ile ölçü kısıtlamalarının kaldırılması konusunda en kısa süre de Topluluk ile uyumlu şekilde çalışmalara başlayacaktır. Bununla ilgili 8. madde de kararın yürürlük tarihinden itibaren 5 yıl içerisinde, bahsi geçen tüm engellerin kaldırılması için alınan kararları göz önünde tutarak, iç hukuk sistemine entegre ederek düzenlemelere gidebilecektir. Ayrıca taraflar alınan kararların standardizasyon, kalite, test ve belgelendirme gibi konularda iş birliği sağlayacaklardır. Ancak konu ile ilgili belge ve listelere ait düzenlemelerin uygulanmaya başlaması ise, yürürlük tarihinden itibaren bir yıl içerisinde OKK ile belirlenecektir.

2.7.3. Teknik Mevzuat Uyumuna ve Ticarete Teknik Engellerin Kaldırılması

1/95 Sayılı OKK ile Türkiye-AET arasındaki ekonomik ilişkilere etkisi olan gümrük vergileri ile diğer benzer etkili vergilerin kaldırılması, üçüncü devlet çıkışlı mallara karşı uygulanan ortak gümrük vergisi tarifelerinin belirlenmesi, ayrıca topluluk ile ticaret politikasının gelişmesini etkileyen miktar, kota vb. engellerin kaldırılması amaçlanarak, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla GB resmen başlamış ve ilerleyen süreçlerde bu yönde kararlar alınmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin GB'ye dâhil olmasıyla belirlenen tarife, miktar kısıtlamalarının gümrük vergilerinin kaldırılması ve ortak gümrük tarifesine geçmesi ve uyumu gibi diğer birçok konunun oluşturduğu yükümlülüklerle birlikte ayrıca, AET'nin diğer (siyasi, dış politika vb.) alanlardaki çalışmaların izlenmesi ve bu yönde uyumlu bir şekilde düzenlemelerin yapılmasını gerektirmiştir. Özellikle Türkiye için GB çerçevesinde AET politikaları gereği teknik konularda birçok yasal düzenlemeye gitme zorunluluğu doğmuştur. Bu ve benzeri konularda GB, ticari ilişkilerden daha fazla ve daha kapsamlı olarak görülmektedir. Alınan kararlar, ekonomi ve siyasi temelli olup, iki tarafın

kurumsal olarak kanuni alt yapısını oluşturularak, daha kapsamlı mali politikalarda uyumlu bir şekilde çalışmayı sağlamıştır. Böylece Türkiye ile Topluluk arasında 1964 yılında başlayan temaslara yeni bir bütünleşme süreci eklenmiş ve birçok konuda reformların yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Türkiye uyum çerçevesinde sırasıyla, Fikri ve Sınaî Mülkiyet, Patent, Telif Hakları ve Ticari Markalar Mevzuatına Uyum yasaları çıkarmıştır. Bu düzenlemeleri ise Türkiye'nin gümrük tarifelerini AB ile uyumlu hale getirmek için ortak bir dış ticaret politikası izlemiş ve bununla ilgili olarak mevzuat çalışmaları yapmıştır. Ayrıca DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) tarafından AT mevzuatına uyum kapsamında, Türkiye-AT Mevzuat Uyum Sürekli Özel İhtisas Komisyonu ile bu komisyonun altında özellikle rekabet başta olmak üzere diğer birçok ekonomi başlıklı alt komisyonların kurulması amaçlanmış ve alt komisyonların çalışmalarının ihtisas komisyonunda değerlendirilerek gerekli yasal düzenlemeler yapılırken yararlanılmak amaçlanmıştır. Genel olarak GB ile doğrudan ilgili yasalar, Topluluk mevzuatına uydurulacaktır. Bu alanda yapılacak düzenlemeler; fikri ve sınai mülkiyet hakkı, patent yasası, rekabet kurulunun oluşturulması ve işlemesi gibi alanlarda yapılacaktır (Dura ve Atik, 2007: 500).

1/95 Sayılı Ortaklık Kararı ile ayrıca ürünlerin serbest dolaşıma girmesi ve ürünlerin güvenlik kalitesi yönünden değerlendirilmesi amacıyla CE işaretinin ürünlerde kullanılmasına yönelik şartların bulunduğu teknik mevzuat ile ilgili çalışmaların yapılması ve diğer teknik birçok mevzuatın (Gıda maddeleri, çevre koruması, gıda maddeleri vb.) uyumlaştırılması görevi Bakanlar Kurulunca Dış Ticaret Müsteşarlığı'na verilmiştir. Bahsi geçen uyum çalışmalarından başka, AET'nin genel mevzuatına uyumun sağlanması amacıyla uygunluk derecelendirme konuları için TSE (Türk Standartları Enstitüsü) gibi farklı bir çok kurum oluşturulmuştur.

2.7.4. Gümrükler İle İlgili Hükümler

Türkiye'nin GB'de gümrük maddelerini içeren maddeler, 1/95 Sayılı Ortaklık Kararı'nın III. Kısımında ve 28. madde belirtilmiştir. Bu bölümde Türkiye artık ortaklık kararının yürürlüğe girmesi ile 12 Ekim 1992 tarih ve (EEC) 2913/92 sayılı Konsey Yönetmeliği ile onun uygulama hükümlerini belirleyen 2 Temmuz 1993 tarih ve (EEC) 2454/93 sayılı Komisyon Yönetmeliğini (16) temel alan aşağıdaki konulara ait hükümleri

kabul etmektedir. Bu 16 madde belirlenen başlıklar ise, gümrükleri ve Türkiye'nin de içerisinde olacağı GB'nin temel konularını teşkil etmektedir. Bu başlıklar; malların menşei, malların gümrük değeri, malların GB bölgesine girişi, gümrük beyannamesi, serbest dolaşıma giriş, ekonomik etkisi olan gümrük işlemleri ve erteleme rejimleri, malların dolaşımı, gümrük borcu, itiraz hakkı olmak üzere gümrük sürecinin önemli alanlarını oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye, kararın yürürlüğe girmesi ile üzerine düşen yükümlülükler gereğince gümrük mevzuatını içeren genel hükümleri de yürürlüğe koymak için gerekli tedbir ve önlemleri almak durumundadır.

Türkiye'nin GB'ye alınması için ortaklık kararı gereğince düzenlemeler yapılırken, o dönemde yürürlükte olan ve uygulanan gümrük mevzuatında Topluluk mevzuatına uyumun sağlanması amacıyla 564 sayılı Kanun Hükmünde Kararname yayınlamış ve 1995 tarihindeki 22355 sayılı Resmi Gazete ile yürürlüğe girmiştir. Yürürlüğe giren Kanun Hükmünde Kararname (KHK), gümrük alanının kapsamı, serbest dolaşıma giren eşyanın tanımı ve menşeler, fikri ve sınai haklar, beyannameler ve gümrük idarelerinin iş ve işleyişi gibi birçok konuda düzenlemeleri içermektedir. Daha sonraki mevzuat çalışmalarını 2000 tarihindeki 4458 sayılı Gümrük Kanunu takip etmiştir. Gümrük faaliyetlerindeki etkili verimliliğinin sağlanması, önlem ve tedbirlerin alınması, Gümrük Müsteşarlığının görevlerini daha etkin ve verimli şekilde yerine getirmesini sağlayacak idari kapasitesinin artırılması gibi içerikleri kapsayan 648/2005 sayılı Tüzük ve Tüzük 'ün 4458 Sayılı Gümrük Kanunu'na entegre edilmesi amacıyla 2009 yılında 5911 Sayılı Gümrük Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun yürürlüğe girmiştir. İleriki yıllarda artık Türkiye -AB ilişkilerinin seyrine göre 4458 sayılı Gümrük Kanunu'nda Türkiye'nin AB mevzuatına uyumu kapsamında birçok düzenlemeye gidilmiştir. Ayrıca yapılan çalışmalarla ürünlerin serbest dolaşımı ve AB devlet yardımları, vergilendirme, rekabete ilişkin fikri ve sınai mülkiyet hakları alanlarındaki uluslararası düzeye ulaşma konusunda yapılan çalışmalarla uyum sağlanmıştır (www.ticaret.gov.tr, 2019).

2.7.5. Vergi, Kamu Alımları, Rekabet ile Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları

Vergi ile ilgili olarak 1/95 Sayılı Ortaklık Kararı'nın 49. Ve 50. maddelerinde düzenlemeler yapılmıştır. Kararda vergiler, mevzuat yönünden dolaysız ve dolaylı

vergiler olmak üzere iki şekilde belirtilmiştir. Ortaklık kararının kabulü ile dolaysız vergilerde, tarafların daha önce uluslararası anlaşma veya düzenlemeyle vergi yönünden sahip olduğu kar ve kazançlı tarafları, diğer taraf için bir hüküm ifade etmemektedir. Taraflar buna göre kendi mevzuatına göre düzenlemelere gidebilmektedir. Özellikle taraflardan herhangi birinin vergiden kaçınılmasını ya da vergi kaçakçılığını engelleyen önlemleri ile bu önlemlerin uygulanmasını engelleyemez. Taraflar, benzer ulusal ürünlere ister dolayı ister dolaysız vergi yönünden tarife uyguladığında, yüksek iç vergi uygulayabilecektir. Vergilendirme konusunda taraflar, birbirlerine karşı ayrımcı bir uygulayamaya gidemeyecektir. Buna göre, Topluluk mevzuatına uyumun sağlanması amacıyla 1985 yılında KDV (Katma Değer Vergisi) ve 2002 yılında da ÖTV (Özel Tüketim Vergi) vergi sistemimize eklenmiştir.

Kamu alımları ile ilgili de, Topluluk mevzuatına uyum için kamu alımlarında, ihale şekli ile bunların şeffaflık ilkesine uygun, uluslararası uygulamalara paralellik sağlamak üzere ayrıca kamu kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak ve Avrupa Birliği, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler normları olmak üzere uluslararası düzenlemeler de göz önünde bulundurularak 4735 sayılı Kamu İhale Kanunu ve bu kanunun icraatı amacıyla da Kamu İhale Kurumu (KİK) kurulmuştur (www.ihale.gov.tr, 2019). Ortaklık kararında rekabet başlığı, 32. ile 43.maddeler içerisinde bahsedilmiştir. Türkiye bu süreçte rekabet ve fikri mülkiyet kanunlarına uygun çalışmalara daha önce başlamış ve Rekabet Kurumu ile Türk Patent Enstitüsü'nü kurmuştur. Daha sonra devlet tarafından üretilen ürünlerin pazarlanmasındaki ticari hükümlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi amacıyla Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) oluşturulmuştur.

2.8.1996–1999 AB ZİRVELERİ VE ALINAN KARARLARIN GB VE İLİŞKİLERE ETKİLERİ

Türkiye ile Birlik arasında oluşturulan ve 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile artık ilişkiler özellikle ekonomik anlamda daha yakınlaşmıştır. Türkiye'nin GB'ye dâhil olması ile artık taraflar arasında gümrükler kaldırılmış ve diğer devletlere karşı uygulanan ortak bir gümrük tarifesi belirlenmiştir. GB'ye üyelik Türkiye'de sadece ekonomi değil diğer tüm alanları kapsayacak yönlerle

Avrupa Birliği'ne üyeliğin olabileceği beklentilerini arttırmıştır. Bu üyelik beklentisi AB tarafından düzenlenen zirve sonuç açıklamalarında devam etmiştir. Ancak düzenlenen zirvelerin çoğunun sonuç açıklamalarında, AB'nin daha çok kendisi ile ilgili ve genişlemesi yönünde kararlar alınmıştır. 1995 yılındaki Madrid Zirvesinde Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkilerin önemi belirtilerek GB ile artık ekonomi başta olmak üzere siyasi ve diğer alanlarda da ilişkileri ilerleteceği belirtilmiştir. 16-17 Haziran 1997 Avrupa Birliği Amsterdam Zirvesinde, Avrupa Birliğinin genişleme amaçlarına ulaşma ile ilgili çalışmaları değerlendirilmiş ve aday ülkelerin katılma müzakereleri hakkında görüşmeler yapılmıştır.

16-17 Haziran 1993 tarihinde Avrupa Konseyince düzenlenen ve Kopenhag kriterleri olarak bilinen sonuç bildirgesinde, AB'nin genişlemesi konusunda insan hakları, azınlıklar, demokrasi, hukuk gibi birçok başlıkta üyelik şartları belirlenmiştir. Mali anlamda Topluluk üyeleri arasında belli bir pazar ekonomisinin oluşturulması ve Türkiye ile GB'nin kurulması gibi kararlar alınmıştır. Kopenhag'da belirlenen kriterlerin yerine getirilmesi ve öngörülen genişleme hedeflerinin sağlanması amacıyla 16 Temmuz 1997 tarihinde Avrupa Birliği Komisyonunca Gündem 2000 Raporu yayınlanmıştır. Bu raporda katılım ve üyelik, ekonomik ve sosyal konular, tarım, genişle geliştirme ve bütçe gibi birçok konu işlenmiştir, Bu raporda Türkiye genişleme kapsamında değerlendirilen birçok ülke içerisinde değerlendirilmeyerek ayrı tutulmuştur. Türkiye'nin 1996 yılında GB'ye üye olmasıyla özellikle ekonomik anlamda devam eden ilişkilerin derinleştirilmesinden bahsedilmiştir. Zaten 1993 Kopenhag Zirvesi Sonuç Belgesi, Ortaklık anlaşmalarına atıfta bulunmakla, Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri gümrük birliği ile sınırlandırmakta, taraflar arasındaki iş birliğinin, Gümrük Birliğinin gerçekleştirilmesine ilişkin olduğu ölçüde geliştirileceğini vurgulamaktadır (Karluk, 2007: 96).

Türkiye için önemli AB zirvelerinden bir diğeri, 12-13 Aralık 1997 yılında yapılan Lüksemburg Zirvesidir. Bu zirvede Avrupa Birliği, Türkiye ile Yakınlaşma Stratejisi kapsamında, Kıbrıs ve Ege Adaları sorunlarının çözülmesini, azınlıklara saygı gösterilmesini ve Türkiye'nin Lahey Adalet Divanı'nın yetkisini kabul etmesini şart koştu (Dura ve Atik, 2007: 502). Lüksemburg zirvesinde kararlar daha çok genişleme üzerine alınarak Türkiye'nin AB'ye üyeliği tekrar yinelenerek belirli şartların yerine getirilmesi istenmiştir. Siyasi ve ekonomik yönden ilişkilerin artırılması, Ankara Antlaşması ile

belirlenen hedeflerin sağlanması, ekonomik ilişkiler çerçevesinde birlik mevzuatına uyumlu bir şekilde GB'nin daha ileri bir seviyeye taşınması öngörülmüştür. Türkiye'nin AB mevzuatı ile uyumuna destek amaçlı idari işbirliği, GB kapsamındaki AB politikalarının oluşturulması sürecinde Türkiye'yi bilgilendirme, üçüncü ülkeler ile yapılan ticari anlaşmalar için Türkiye'ye siyasi ve teknik destek verilmesi ile gümrük birliğinin daha da derinleştirilmesi vurgulanmaktadır (Karluk, 2007: 104). Zirvede alınan kararlarda ilişkilerin GB çerçevesinde ilerlemesinden bahsedilse de, Türkiye'nin Birliğe alınacak potansiyeli bulunan bir ülke olduğu tekrarlanmış ve ekonomik şartların yanına siyasi nedenlerden de müzakerelerin açılmayacağı belirtilmiştir. Lüksemburg Zirvesi sonuçları, daha önce GB antlaşması ile estirilen havaya rağmen soğukkanlı ve gerçekçi değerlendirmelerde belirtilen hususlara aykırı değildi. Avrupa Türkiye'yi bir biçimde kendisine bağlı ancak AB'ye tam üye olmadan, yakın ilişkiler kurabileceği ve kontrolünde tutabileceği bir ülke olarak görmek istiyordu (Sanem ve Tuğrul, 2002: 340).

Cardif Zirvesi, Haziran 1997 yılında düzenlenen ve Avrupa Birliğinin genişlemesi üzerine yapılan zirve niteliğindedir. Bu zirvede, birliğe üye olacak ülkelerin belirlenmesi üzerine daha derin bir çalışmanın kendini gösterdiği bir zirvedir. Türkiye-AB ilişkileri için bu zirvede Lüksemburg zirvesindeki alınan kararlar ile Kopenhag kriterlerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Türkiye'nin AB'ye üyeliği sürecindeki en önemli gelişmelerden biri hiç kuşkusuz Helsinki Zirvesidir. Bu zirve ile Türkiye AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiş ve aday ülke statüsü kazanmıştır. 10-11 Aralık 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi, Türkiye'nin 35 yıldır süren Avrupa Birliği serüveninde bir dönüm noktası sayılmaktadır. Çünkü Türkiye bu toplantıda oy birliğiyle aday ülkeler listesine alınmıştır (Dura & Atik, 2007:534). Zirvede alınan kararlarda Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerini yerine getirmek için yaptığı uyum çalışmalarından bahsedilerek uyumun sağlanması konusundan bahsedilmiştir. Aday ülkelerin birliğe girme konusunda şartları sağlamaları, aday ülkelerin mevzuatlarının topluluk mevzuatına uyumlaştırması ve müzakerelerin ilerlemesi için bürokratik açıdan kolaylıkların sağlanacağı kararlaştırılmıştır (Karluk, 2007: 108).

Helsinki'de toplantısı sonucunda, Türkiye ve AB arasındaki ilişkilerde, yeni bir dönem başlamıştır. Daha önceki zirvelerde belirlenen siyasi ve ekonomik kriterlere uyum konusu, bu zirve ile daha da önemli bir hale gelmiştir. Zirve ile Türkiye, Topluluğun aday

lkelerle yaptığı toplantı ve programlara katılarak birlik içinde daha aktif bir konuma geçmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ; GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE GELECEĞİ

3.1. HELSİNKİ ZİRVESİ İLE GELEN ADAYLIK STATÜSÜ

AB, birliğe üye olmak isteyen ülkelerin taşıması gereken genel şartları Kopenhag'da 1993 yılında belirlemiştir. Helsinki Zirvesi'nden daha önce 1997 yılında yapılan Lüksemburg Zirvesinde AB'nin genişlemesi üzerine kararlar alınsa da bu zirvede de Kopenhag kriterlerine vurgu yapılmıştır. Genel itibariyle aday olmak isteyen ülkelerin sağlaması gereken şartlar; ekonomik, siyasi ve mevzuat uyumları göz önünde tutularak belirlenmiştir. Bu koşulların sağlanmasında ise belirlenen bu üç alanla ilgili ulusal programlar ve katılım ortaklığı belgeleri hazırlanmaktadır. Bu şartların yerine getirilmesi artık bütün aday ülkeler için bir kural ya da zorunluluk olarak kabul edilmiştir. Çünkü bu kriterlerin yerine getirilmeden birliğe üye olunması çok zor olarak görülmüştür. Belirlenen bu kriterler, tüm aday ülkeleri ilgilendirdiği gibi Türkiye için de çok önemli şartlar olarak önem taşımaktadır. Türkiye-AB ilişkileri her ne kadar Ankara Antlaşması ile başlasa da 1987 yılındaki tam üyelik başvurusu ve ardından 1996 yılında GB'ye dâhil olmasıyla daha da ilerlemiş ve birliğe girme umudu artmıştır. AB tarafından yapılan Lüksemburg, Viyana, Cardiff gibi birçok zirvede, Türkiye için herhangi bir karar çıkmamış ancak 1999 yılındaki Helsinki Zirvesinde alınan aday ülke sıfatı, önemli bir gelişme olarak belirtilmektedir. Bu karar Türkiye'nin birliğe girme sürecindeki en önemli karar olarak değerlendirilmektedir. Bu kararla birlikte ilişkiler artık belirleyici bir zemine oturmaya başlamıştır. Türkiye için yeni bir ilişki dönemi başlasa da, aynı şekilde AB içinde yeni bir dönem başlamıştır. Bundan sonra Türkiye'de artık Kopenhag kriterlerine uygun şekilde yasal ve mevzuat düzenlemelerini yaparak yeni süreci izleyecektir.

Helsinki Zirvesi'nden önce diğer ülkelere önerildiği gibi Avrupa Komisyonu tarafından düzenlenen ilerleme raporunda belirtilen Türkiye'ye Katılım Ortaklığı önerisi bir bakıma aday ülke statüsüne kavuşacağını göstermektedir. Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirmediği diğer zirvelerde belirtilse de siyasi, ekonomik ve jeopolitik

konumu gibi nedenler de göz önünde tutularak 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde resmen aday ülke olarak tanınmıştır. Aday ülke statüsü verilmesiyle Türkiye;

- Topluluk müktesebatına (acquiscommunitaire-unionacquis) uygun davranma yükümlülüğü altına girmiştir. Topluluk müktesebatı; direktifler, tüzükler ve ABAD (Avrupa Birliği Adalet Divanı) kararları gibi hukuki metinlerden oluşmaktadır.
- Katılım öncesi stratejisinden yararlanma imkânına kavuşmuştur. Katılım öncesi stratejisi Türkiye'nin:
- AB'nin çeşitli program ve projelerine katılması ve
- Katılım öncesi mali yardımlardan yararlanabilmesi anlamına gelmektedir (Bilici, 2017: 70).

Zirve sonrasında diğer AB kararlarında olduğu gibi Türkiye için bir katılım ortaklığı belgesi hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bu ortaklığın aynı zamanda, siyasi ve ekonomik kriterleri ile üye ülke olmanın gerektirdiği yükümlülükler ışığında ve AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Ulusal Program ile bir arada, katılım hazırlıkları üzerinde yoğunlaşacağı belirtilmiştir (Ayata ve Ercan , 2012: 391).

Helsinki Zirvesi sonucunda ülkeleri ilgilendiren kararlar alınmıştır. Ayrıca birlik kendisini ilgilendiren genişleme sürecinde de yeni bir aşamaya geçmiştir. Genişleme başta olmak üzere kurumsal, yasal, güvenlik, savunma, istihdam ve diğer ekonomik konuları ilgilendiren genel kararlar alınmıştır. Kararlar da Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesi yönünde değerlendirmeler yapılarak aday ülkeleri ilgilendiren başlıklar ile ilgili kararlar alınmıştır. Türkiye'nin tam üyeliği ile ilgili olarak, Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde bazı özel koşullar getirilmiştir.

Buna göre Türkiye;

- Sınır sorunlarını ve Kıbrıs sorununu barışçıl yöntemlerle çözümlenecektir. Konsey, bu sorunların Birleşmiş Milletler çerçevesinde çözümü ile ilgili çabaları destekleyecektir. 2004 yılı sonuna kadar bu şekilde çözümlenmezse; AB Konseyi bu tarihte, sorunun Uluslararası Adalet Divanında çözümü konusunu gözden geçirecektir.
- Güney Kıbrıs ile başlatılan katılım görüşmelerinin tamamlanmasına kadar sorunun çözümlenmemesi, Kıbrıs'ın AB'ye üyeliğine engel teşkil etmeyecektir (Bilici, 2017: 72).

Avrupa Birliği Konseyi, komisyon ilerleme raporlarını göz önünde bulundurarak Türkiye'deki Kopenhag Kriterleri kapsamında yapılan düzenlemelerin olumlu bildirimlerini, aday ülkelerin yerine getirmesi gerektiği kriterler bağlamında değerlendirmektedir. AB'ye katılım müzakerelerinin başlaması ise, Kopenhag ölçütlerini tam olarak yerine getirilmesine bağlı kılınmıştır (Dura ve Atik, 2007: 534). Türkiye diğer aday ülkelere uygulanan şartlar zemininde, birliğe aday ülke olarak kabul edilmiştir.

Helsinki Zirvesi sonuç bildirgesinin dört, dokuz ve on ikinci maddeleri Türkiye ile ilgili kararları içermektedir. 4. maddede komisyon tarafından Türkiye dâhil diğer ülkelerin katılım sürecini kapsar şekilde tekrar hatırlatmaktadır. Aday ülkelerin devam eden sınır anlaşmazlıkları ile diğer siyasi problemlerin çözümü konusunda gereken gayretin gösterilmesini ve bu konuların düzeltilmediği durumlarda Uluslararası Adalet Divanına götürülmesi gerektiği belirtilmektedir. Özellikle Kopenhag Kriterlerince belirlenen siyasi kriterler uyumu, müzakerelerin başlamasının ön koşulu sayılmaktadır. 9. maddede ise Avrupa Konseyi, Kıbrıs sorununun detaylı bir şekilde çözümüne ilişkin başlanan görüşmeleri ve Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreterinin süreci çözme gayretine desteği belirtilmektedir. Bu iki maddede Yunanistan ile yaşanan Ege ve Kıbrıs sorunlarının çözümünün sağlanmasının gerekliliği belirtilmektedir. Daha önceden devam eden Ege ve Kıbrıs meseleleri nedeniyle Türkiye ile Yunanistan arasında zaten bir gerilim mevcuttu. 1994 tarihinde Yunanistan, Türkiye'nin üyelik sürecinde veto yetkisini kullanarak Türkiye-AB ilişkilerinde oluşturulması düşünölen ortaklık konseyini engellemek istemiştir. Yunanistan özellikle de Kıbrıs konusunda sözünü dinletmek adına tüm AB üyelerini ve yeni aday ülke Türkiye'yi hiçe sayarak adeta bir diplomatik darbe gerçekleştirmişti (Akgönenç, 2010: 68).

12. maddede ise Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerindeki siyasi, ekonomik ve diğer şartları yerine getirme çabalarının bilindiğini ve bu çabaların hoşnutluğundan bahsedilmektedir. Bu açıklama ile Helsinki Zirvesi ile Türkiye için Kopenhag Zirvesinde belirlenen kriterlerin yerine getirilmesi daha da önemli bir hal almaktadır. Bu yönde Türkiye Helsinki Zirvesi'nden sonra ekonomik siyasi ve diğer konuları kapsayan uyum paketleri ile gerekli yasal değişiklikleri yapma girişiminde bulunmuştur.

3.2. 2004–2005 BRÜKSEL ZİRVELERİ İLE GELEN KATILIM MÜZAKERELERİ

1999 tarihinde gerçekleşen Helsinki Zirvesi sonucunda düzenlenen Katılım Ortaklığı Belgesi ile Türkiye'nin aday ülke olarak Kopenhag Kriterleri çerçevesinde yerine getirmesi gereken yükümlülükleri belirlenmiştir. Türkiye belirlenen kriterleri yerine getirecek Ulusal Programı hazırlamış ve 2001 tarihinde AB'ye teslim etmiştir. Daha sonraki süreç de ise, belirlenen programların gerçekleştirilmesi için uyum paketleri ile yasal düzenlemeleri yapma girişiminde bulunmuştur. 2002 tarihinde gerçekleşen zirvede AB tarafından, Türkiye'nin özellikle siyasi kriterler başta olmak üzere diğer başlıklarda gerekli yükümlülükleri yerine getirmediği vurgulanarak müzakerelerin başlama tarihi konusunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Kopenhag Zirvesi'nden çıkan karar, Türkiye'deki beklentileri karşılamasa da bu zirve sonrasında ortaya çıkan genel kanaat Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin yeni bir evreye girdiği; AB içindeki Türkiye'nin Avrupalılığı sorgulamasının bir ölçüde aşıldığı yönündedir (Lüle, 2003: 14-19). Bu açıklamalardan en göze çarpanı Aralık 2004'te toplanacak olan Avrupa Konseyi'nin Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılandığına karar vermesi durumunda, katılım müzakerelerin gecikme olmaksızın başlatılacağı ifade edilmiştir (Ayata ve Ercan, 2012: 391).

2003 yılının Mart ayında Brüksel'de düzenlenen zirvede genişleme, ekonomik gelişme, mali yardımlar, gümrük birliği, güvenlik, adalet vb. konular ele alınarak taraflar arasında gerekli iş birliğinin yapılması öngörülmekteydi. Birliğin genişleme ile ilgili kararlarında aday ülke listesinde bulunan 9 ülkenin 2004 yılında birliğe tam üyeliklerinin sağlanacağı belirtilerek, gerekli yasal çalışmaların yapılacağı belirtilmiştir. AB-Türkiye GB'nin genişletileceği ve derinleştirileceği ve Güney Kıbrıs'ın – katılım müzakerelerinin tamamlanmasına bağlı olarak- diğer 9 ülke ile 1 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla AB üyeliğine kabul edileceğinin onaylanmış olması durumları da Türkiye'nin tam üyelik süreci açısından bir başka önemli karardır (Tecer, 2007: 200-201).

2004 yılında Katılım ortaklığı ile Ulusal program üzerinde Türkiye tarafından gerekli düzenlemeler yapılarak Avrupa Konseyi'ne sunulmuş ve Konseyin 2004 yılı Ekim ayında Brüksel'de gerçekleştirdiği zirvede, düzenlemeler değerlendirilerek beklentileri karşıladığı gerekçesi üzerine, Türkiye ile Aralık 2004 yılında müzakerelerin

başlanılmasına karar verilmiş, 3 Ekim 2005 tarihinde de Türkiye'nin birliğe tam üyeliği için artık katılım müzakerelerine başlanılmıştır. Helsinki Zirvesi ile başlayan aday ülke statüsünde, 2004 yılındaki Brüksel Zirvesi ile bir üst seviyeye çıkılarak, Türkiye, resmen tam üyelik için müzakerelerin başlanacağı ülke olarak kabul edilmiştir. Müzakereler Türkiye ve üye ülkeler Dışişleri Bakanlarının katıldığı hükümetler arası konferans çerçevesinde yürütülmektedir. Müzakerelerde Türkiye'nin karşısında 28 ülke bulunmaktadır. Bu ülkelerden birisi de G.Kıbrıs'tır (Bilici, 2017: 75).

2004 yılı zirve kararlarında Kopenhag Kriterleri'nin sağlanması şartı belirtilse de Avrupa Birliği Konseyi tarafından Türkiye'nin siyasi meseleler temelli nedenlerde etkili olmuştur. Türkiye'nin müzakerelerin başlama tarihine kadar GKRY'yi (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) tanınması istenilmiştir. 19.madde ile Avrupa Konseyi, Ankara Anlaşması'nın birliğe yeni üye olan on ülkenin katılımı ile mevcut üyelerin durumu göz önünde bulundurularak güncellenmesi yönünde kararı kabul etmiş, ancak ilgili karar için Türkiye tarafından, kabul edilen protokolün imzalanması veya kabul edilmesinin Güney Kıbrıs Rum Devleti'ni tanıma olarak görülmediği ve kabul edilmediği ile ilgili bir bildiri de bulunmuştur. 20. maddede ise Türkiye'nin komşu ülkelerle olan ilişkilerini geliştirmesi ve sınır anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla çözülmesi, çözülmediği takdirde Uluslararası Adalet Divanı'na gidilmesi yönünde karar alınmıştır.

3 Ekim 2005 tarihinde Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları düzeyinde Lüksemburg'daki zirvede müzakerelerin başlanılması kararı ile birlikte Türkiye için bir çerçeve belgesi belirlenmiştir. Belge üç bölümden oluşmaktadır;

-Müzakerelerin kurallarını,

-Müzakerelerin özü,

-Müzakerelerin prosedürü (Dura ve Atik, 2007: 614-615). Müzakereler fasıl olarak adlandırılan 35 ayrı başlık altında yürütülmektedir.

-Malların Serbest Dolaşımı,

-İşçilerin Serbest Dolaşımı,

-İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi,

-Sermayenin Serbest Dolaşımı,

- Kamu Alımları,
- Şirketler Hukuku,
- Fikri Mülkiyet Hukuku,
- Rekabet Politikası,
- Mali Hizmetler,
- Bilgi Toplumu ve Medya,
- Tarım ve Kırsal Kalkınma,
- Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı
- Balıkçılık,
- Taşımacılık Politikası,
- Enerji,
- Vergilendirme,
- Ekonomik ve Parasal Politika,
- İstatistik,
- Sosyal Politika ve İstihdam,
- İşletmeler ve Sanayi Politikaları,
- Trans-Avrupa Şebekeleri,
- Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu,
- Yargı ve Temel Haklar,
- Adalet, Özgürlük ve Güvenlik,
- Bilim ve Araştırma,
- Eğitim ve Kültür,
- Çevre,
- Tüketicinin ve Sağlığın Korunması,
- Gümrük Birliği,

- Dış İlişkiler,
- Dış, Güvenlik ve Savunma Politikaları,
- Mali Kontrol,
- Mali ve Bütçesel Hükümler,
- Kurumlar,

-Diğer Konular'dan oluşmaktadır (Bilici, 2017:75-76). Bahsi geçen fasıllardan 16 tanesi ile ilgili müzakerelere başlanılmışken, 8 tanesi hakkında dondurma kararı alınmıştır. Dondurulan bu başlıklar ise genellikle gümrük birliği ile ilgili başlıklardır.

Zirve kararları sonucu, Türkiye-AB ilişkilerinde 1999 Helsinki Zirvesi ile başlayan adaylık sıfatı, 2005 tarihindeki müzakere süreci ile daha da önemli bir noktaya ulaşmıştır. Müzakerelerin başlaması sonucu artık Türkiye için üyelik takvimi ilerlemiş, ancak Avrupa Birliği tarafından belirlenen kriterlere eklenen ve siyasi içerikli olan kararlar, bu süreci Türkiye tarafından zor bir hale getirmiştir.

3.2.1. Müzakerelerdeki Son Durum

Türkiye ile AB ilişkileri, Ankara Anlaşması ile başlamış, 1987 yılındaki üyelik başvurusu, 1996 tarihinde GB'ye üyelik, 1999 Helsinki Zirvesi sonucunda aday ülke listesine alınarak birliğe aday ülke olarak kabul edilmesi ve nihayet 2005 tarihinde ise AB ile katılım müzakerelerinin başlanması kararıyla devam etmiştir. Müzakerelerin başlanması için o dönemde usul, esas ve kuralları belirleyen, içeriği ile ilgili prosedürleri kapsayan bir Müzakere Çerçeve Anlaşması hazırlanmıştır. Bu çerçeve belgesi kapsamında ise toplamda 35 fasıl belirlenmiş ve birliğe üye olabilecek ülkelerde yaşayan bütün toplum içerisindeki bireyleri yakından uzaktan ilgilendiren konular bulunmaktadır. Fasıllar, aday ülkelerin konseyce belirlenen şartların sağlanması durumuna göre açılmakta ve aynı şekilde kapanış koşullarının yerine getirilme durumlarına göre de geçici olarak kapatılmaktadır. Sadece tek üyenin bile negatif görüş belirtmesi, bu fasılların açılması ve kapanmasında etkili olabilmektedir. Müzakerelerin ilk bölümü tarama toplantılarından meydana gelmektedir. İlk toplantı 2005'te "Bilim ve Araştırma" faslı için, sonuncusu ise, 2006 tarihinde "Yargı ve Temel Haklar" faslı için yapılmıştır. Hâlihazırda, Türkiye'nin katılım müzakerelerinde 16 fasıl müzakereye açılmış, bir tanesi

geçici olarak kapatılmıştır (www.ab.gov.tr, 2019). 14 fasıl ise AB tarafından ve en çok da birlikteki üye ülkelerin Türkiye ile olan siyasi ilişkileri nedeniyle kapatılmış ve bloke edilmiştir. 2018 yılı itibariyle, 16 fasıl açılmıştır ve süreç içinde bloke edilen 17 fasıldan 14'ü hala dondurulmuş haldedir. Sadece bir fasıl, 'Bilim ve Araştırma', geçici olarak kapatılmıştır. Ayrıca 5 fasılda 7 kapanış kriterinin yerine getirildiği AB Komisyon'u tarafından yazılı olarak teyit edilmiştir. Sonuç olarak, günümüzde müzakereye açılmayan 3 fasıl kalmıştır (www.icil.org.tr, 2018). Malların Serbest Dolaşımı, İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarımsal ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Taşımacılık Politikası, Gümrük Birliği ve Dış ilişkiler başlıkları, AB Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi kararı sonucu askıya alınan fasıllardır.

Ayrıca, Avrupa Birliği Başkanlığı'nın son bilgilerine göre; Ülkemiz için belirlenen 33 fasılın taraması 2006 yılı itibariyle sona ermiş, 8 fasılın ise taramasına ait sonuçlar Konsey'de beklemektedir (www.ab.gov.tr, 2019).

Tablo4: Müzakerelerde Son Durum

T.C. AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI KATILIM MÜZAKERELERİNDE MEVCUT DURUM (30 Haziran 2016)	
<ul style="list-style-type: none"> • Türkiye'nin katılım müzakerelerinde 16 fasıl açılmış, 1 fasıl geçici olarak kapatılmıştır. • 14 fasıl AB Konseyi ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin siyasi nitelikli engellemeleri nedeniyle bloke edilmiş durumdadır. • Türkiye için 33 fasıldaki tarama süreci 2006 yılında sona ermiş olmasına rağmen, 9 fasılın tarama sonu raporu Konsey tarafından henüz onaylanmamıştır. Dolayısıyla bu fasıllardaki muhtemel açılış kriterleri resmi olarak Türkiye'ye bildirilmemiştir. <p>2. Fasıl: İşçilerin Serbest Dolaşımı</p> <p>13. Fasıl: Balıkçılık</p> <p>14. Fasıl: Taşımacılık Politikası</p> <p>15. Fasıl: Enerji</p> <p>23. Fasıl: Yargı ve Temel Haklar</p> <p>24. Fasıl: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik</p> <p>30. Fasıl: Dış İlişkiler</p> <p>31. Fasıl: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Teknik açılış kriteri (AK) kesinleşen 7 fasıl bulunmaktadır: <p>1. Fasıl: Malların Serbest Dolaşımı (4 AK)</p> <p>3. Fasıl: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi (1 AK)</p> <p>5. Fasıl: Kamu Alımları (3 AK)</p> <p>8. Fasıl: Rekabet Politikası (6 AK)</p> <p>11. Fasıl: Tarım ve Kırsal Kalkınma (5 AK)</p> <p>19. Fasıl: Sosyal Politika ve İstihdam (2 AK)</p> <p>29. Fasıl: Gümrük Birliği (1 AK)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ek Protokol Kararı nedeniyle hiçbir fasıl geçici olarak kapatılmamakla birlikte, "İşletme ve Sanayi Politikası" ile "Trans Avrupa Ağları" fasılları teknik olarak kapatılmaya hazır durumdadır. • Ayrıca 5 fasılda 7 kapanış kriterini (KK) yerine getirdiğimiz Komisyon tarafından yazılı olarak teyit edilmiştir: <p>6. Fasıl: Şirketler Hukuku (1 KK)</p> <p>20. Fasıl: İşletme ve Sanayi Politikası (1 KK)</p> <p>21. Fasıl: Trans- Avrupa Ağları (1 KK)</p> <p>28. Fasıl: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması (1 KK)</p> <p>32. Fasıl: Mali Kontrol (3 KK)</p>

(www.ab.gov.tr, 2019).

Türkiye-AB ilişkilerinin müzakere sürecindeki fasılların işleyişinde, ekonomik, siyasi, politik vb. daha farklı nedenler etkili olmaktadır. Fasılların açılmasında ve kapanmasında en önemli etken ise Kıbrıs konusudur. Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimine limanlarını açmak istememesi ve AB'nin de Kıbrıs'ı bir bütün olarak görmesi ana sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Müzakere sürecinin 6 fasılının açılmasında Kıbrıs kriteri, diğer fasılların ise kapanma kriteri olarak yine Kıbrıs sorununun ortaya çıkması bu sorunun önemini ortaya koymaktadır (Ayata ve Ercan , 2012: 460).

3.2.2. Gümrük Birliği Faslı

AB tarafından ekonominin geliştirilmesi amacıyla oluşturulan gümrük sahasının işleyişini, mal giriş çıkışlarının kontrol edilmesine ait çalışmaları kapsamaktadır. Bu fasıl, Türkiye ile AB arasındaki GB'nin kaynağı olan 1/95 Sayılı OKK'ye dayanmaktadır. Gümrük faslı'nın ilk tarama toplantısı 2006 tarihinde, detaylı toplantısı ise yine 2006 yılının içinde yapılmıştır. GB faslı Ek protokol kararının açılış kriterleri koşulunun istendiği ve konsey kararına istinaden açılmayan fasıllar grubunda yer almaktadır. Bu fasıl ile ilgili yapılan çalışmalar Avrupa Birliği Komisyonu bünyesindeki Vergilendirme ve Gümrük Birliği Genel Müdürlüğü (DG Taxation and Customs) tarafından takip edilip değerlendirilmektedir.

Türkiye'de GB faslı açılmasa da bu konu ile ilgili çalışmalar ve düzenlemeler devam etmektedir. Türkiye ile AB'ye üye olan ülkeler arasında ürün ve hizmetin serbest dolaşımını sağlayan CE (Conformant Europeenne) işareti çalışmaları yapılmıştır. Ürün ve hizmetin dolaşımının kolaylaştırılması amacıyla gümrük beyannamelerine bağlı ek liste ve belgelerin çıkarılması amacıyla yasal düzenlemeler yapılmış ve birlik mevzuatına uygunluk sağlanmaya çalışılmıştır. Konu kapsamında Tek Pazar ve Ticaret Daire Başkanlığı, Gümrük İşlerinin Kolaylaştırılması Yönetmeliğini 2013 tarihinde, Ortak Transit Rejimine İlişkin Sözleşme ile Eşya Ticaretindeki İşlemlerin Basitleştirilmesine İlişkin Sözleşme'nin ise 2012 tarihinde yürürlüğe girdiğini, Tek Pencere Sistemi'ne ilişkin olarak da Gümrük ve Ticaret Bakanlığı internet sayfasında e-belge yükümlü kılavuzunun yayınlandığını belirtmektedir (www.ab.gov.tr, 2019).

3.3.GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ SONUÇLARI

3.3.1. Gümrük Birliği'nin Ekonomik Etkileri

Gümrük Birliği, 1964 tarihli Ankara Anlaşması ile başlamış, 1973 Katma Protokol ile çerçevesi belirlenmiş, daha sonra tam üyelik başvurusu ve Türkiye'nin 1996 tarihinde birliğe dâhil edilmesiyle şekillenerek iki taraf arasındaki ekonomik ilişkileri daha da önemli bir hale getirmiştir. Türkiye 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile 1 Ocak 1996 tarihinde GB'ye dâhil edilmesiyle gümrük mevzuatı ve diğer alanlarda da birçok yasal

düzenlemeye gitmiştir. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile sanayi mallarına tatbik edilen gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış, ayrıca birlik dışında kalan üçüncü ülkelerden yapılmakta olan ithalatta AB Ortak Gümrük Tarifesinin uygulandığı bir sistem kabul edilmiştir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2000: 38). Ortaklık Konseyi Kararıyla birlikte, GB endüstri ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktayken, işlenmemiş tarım ürünlerini kapsam dışında tutmaktadır. Türkiye'ye sunulan GB, AB'ye katılmamış bir ülke ile yapılan bir düzenlemedir. Ancak tam üyelik ile ilgili her ne kadar müzakereler kapsamında ekonomik, siyasi ve sosyal konularda fasıllar açılrsa da Türkiye'nin 1996 tarihinde GB'ye üyeliği, Türkiye ile AB'ye üye ülke ilişkileri açısından en önemli ekonomik gelişme olarak yerini korumaktadır. GB'ye üyelik süreci içerisinde Türkiye'nin yapmış olduğu düzenlemeler, ekonomik ve mali yönden olumlu ve olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. GB'nin 1996 Ocak ayı itibariyle yürürlüğe girmesinden sonra GB, Türk ticaret ve rekabet mevzuatı ile diğer ekonomi politikalarında çeşitli değişikliklere yol açmış, Türkiye ekonomisinde yeni fırsatlar yarattığı gibi bazı olumsuzlukların da sebebi olmuştur (Kırdar, 2005:101). GB'nin Türkiye'nin ihracatında da ithalatında da olumlu anlamda etkileri olmuştur. Genel anlamda dış ticaret kapsamını artırmaktaki katkısının yanında, ithalat, ihracat ve diğer ticaret ilişki şekillerinin değişmesi ve güncellenmesinde de etkiler meydana getirmiştir.

Gümrük Birliklerinin üye olan ülkelerin ekonomisi üzerine etkileri daha çok kaynak dağılımı esaslı olmaktadır. GB'nin gerçekleşmesinden sonra GB'nin etkilerini ölçen çalışmaların büyük çoğunluğu, ticaret hacminde meydana gelen değişikliklerle birlikte, geleneksel GB teorisinin ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkileri üzerinde durmaktadır. Eksik rekabet piyasa yapısını temel alan yeni dış ticaret ekonomik birleşmeler teorisinin, dış ticaret serbestisinin fiyat-maliyet marjları, yoğunlaşma oranları, piyasa hakimiyeti ve üretim ile ilgili öngörülerini sınavan çalışmalar ise sınırlıdır (Dura ve Atik, 2007: 686). GB'nin ekonomik etkileri durağan (statik) ve etkin (dinamik) olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Statik etkiler, GB'nin genel etkilerinde belirtildiği üzere ekonominin temelinde bir değişiklik olmadan üretim faktörlerinin yeniden dağıtılarak devamlılık arz etmeyen ve tek seferlik etkilerdir. Dinamik etkiler ise statik etkilerin aksine, tek sefer olmayan uzun vadeli ve birlikteki ülkelerin ekonomilerini geliştiren sürekli etkilerdir.

3.3.1.1. Statik Etkiler

Ülkelerin mevcut ekonomik yapıları ile teknolojik durumları değişmeksizin, kaynakların yeniden dağılmasıyla oluşan ve tek seferlik etkileri ortaya çıkaran durumlar statik etkilerdir. Üretim etkisi, tüketim etkisi, birliğe üyelik ile dış ticaret rakamlarındaki değişiklikler statik etkiler olarak değerlendirilmektedir. Statik etkilerden olan ticaret yaratma etkisi, AB'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip mallarını, Türkiye'nin ise üstünlüğü bulunmadığı ürünlerini etkilemekte, ticaret saptırıcı etki ise AB ve Türkiye'nin karşılaştırmalı olumsuzluğunun bulunduğu orman ürünleri, mobilya ve imalat sanayi sektörlerini etkilemektedir.

3.3.1.1.1 Üretim Etkisi

Statik etkilerinden olan üretim etkisi, ticareti yaratıcı (olumlu etki) ve ticareti saptırıcı (olumsuz etki) olmak üzere iki şekilde gümrük birliğine üye ülkeleri etkilemektedir. Ticaret yaratıcı etki, birliğe üye ülkeler tarafından üçüncü ülkelere uygulanan OGT (Ortak Gümrük Tarifesi) sonucu birlik içindeki üretimin artması ve buna bağlı olarak da fiyatların genel itibariyle artmasıdır. Ticaret yaratıcı olumlu bir etkidir. Ticareti saptırıcı etki ise, Gümrük birliğince belirlenen ortak gümrük tarifesi ile ucuz üretim yapan üreticilerin, birlik dışında kalması ve ticaret hadlerinin eksilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Ticareti saptırıcı etki olumsuz etki şeklinde de tanımlanmaktadır.

3.3.1.1.1.1. Ticaret Yaratıcı Etkisi

Ticaret yaratıcı etki, yüksek maliyetle üretilen ürünlerin, ülkelerin birliğe üye olmasıyla beraber daha ucuz maliyetle üretilen malların yerini almasıyla ortaya çıkmaktadır. Pahalı maliyetli ürünlerin yerini daha düşük maliyetle elde edilen ithal mallar almaktadır. Ticaret yaratıcı etki, yüksek maliyetle üretilen malların yerini daha düşük maliyetle elde edilen malların yer almasıyla, yüksek maliyet gerektiren ürünlere ait kullanılan maliyet tabanlı kaynakların daha verimli alanlarda kullanılması ile ortaya çıkmaktadır. Kaynakların daha verimli alanlarda kullanılması ise, GB'ye üye ülkelerde

ekonomik gelişmeyi, gelişen ekonomi ise beraberinde ticaret hacmi ile refah artışı getirmektedir.

Türkiye'nin 1 Ocak 1996 tarihinde GB'ye üye olmasıyla geçen yaklaşık 22 yıllık sürede ticaret, ihracat ve ithalat rakamlarında artışlar olmuştur. GB'ye üye olmadan önce ve üye olmasıyla birlikte iki ayrı karşılaştırma durumu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin dışa açılma atılımını yaptığı 1980-1995 GB öncesi dönemde, Türkiye'nin ihracatı yılda ortalama %15 artarken, AB'ye olan ihracat da %16 oranında artmış, Türkiye'nin ithalatı ise %12 artarken, AB'den ithalatımız %15 oranında artmıştır. Sonuç olarak, Türkiye'nin AB ile ticareti 1980'den sonra genel dış ticaretine tamamen paralel bir seyir izlemiştir (Temiz, 2009: 119).

Dış ticaret ve ekonomik rakamlara ait Tablo:4, Tablo:5 ve Tablo:6 birlikte değerlendirildiğinde GB öncesinde 1993 yılında ihracat 15.345 milyon \$ iken 1995 yılında artarak 21.637 milyon \$'a çıkmıştır. Bu artış oransal olarak %45'lik bir artış göstermektedir. Aynı yılda AB ülkelerine yapılan ihracat 8.286 milyon \$'dan 12.232 milyon \$'a çıkmıştır. Diğer taraftan ihracat rakamlarından hariç ithalat rakamlarına baktığımızda 29.428 milyon \$ olan rakam 1995 yılında yüzde 20'lik artışla 35.709 milyon \$'a ulaşmıştır. 1993 yılında AB 'deden yapılan ithalat 14.929 milyon dolarken 18.030 milyon dolara yaklaşmıştır.

Dış Ticaret açığı bakımından 1993 yılında yaklaşık olarak 14.083 milyon dolar ticaret açığı, 1995 yılına gelindiğinde 14.071 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve iki yıl içinde aradaki farkta pek bir artış olmamıştır. AB ülkeleri ile yapılan ticari ilişkilerden kaynaklı açık ise 1993 yılında 3.661 milyon dolarla başlamış ve 1995 tarihinde %55 artış oranıyla 5.682 milyon dolara yükselmiştir.

Dış ticaret hacminde ise 1993 yılında 44.733 milyon dolar olan miktar, %30'luk bir artışla 57.346 milyon dolara ulaşmıştır. Yine bu dönemde Türkiye ile AB dış ticaret hacmi 18.239 milyon dolarken %52'lik artış göstererek 27.838 milyon dolara ulaşmıştır.

İhracat-ithalat karşılama oranlarında 1993 tarihindeki %52'lik oran, 1995 tarihinde 60,6'lik orana geçmiş ve bu dönemde Türkiye ile Avrupa Birliği ülkelerine ait ihracat-ithalat karşılama oranları da yaklaşık olarak aynı miktar ve oranlarda artış göstermiştir. Türkiye'nin GB'ye üye olmadığı 1993-1995 tarihleri arasındaki rakamsal

ve oransal artış ve azalışları, genel dış ticaret ile AB üye ülkeleri arasında meydana gelen dış ticaret rakam ve oranları genel itibariyle benzerlik göstermiştir.

Tablo 5: Dış Ticaret ve Ekonomik Göstergeler

YILLAR	DIŞ TİCARET - YILLIK (Milyon \$)						İHR / İTH
	İHRACAT	Değ. %	İTHALAT	Değ. %	DENGE	HACİM	%
1993	15.345	4,3	29.428	28,7	-14.083	44.773	52,1
1994	18.106	18,0	23.270	-20,9	-5.164	41.376	77,8
1995	21.637	19,5	35.709	53,5	-14.072	57.346	60,6
1996	23.224	7,3	43.627	22,2	-20.402	66.851	53,2
1997	26.261	13,1	48.559	11,3	-22.298	74.820	54,1
1998	26.974	2,7	45.921	-5,4	-18.947	72.895	58,7
1999	26.587	-1,4	40.671	-11,4	-14.084	67.258	65,4
2000	27.775	4,5	54.503	34,0	-26.728	82.278	51,0
2001	31.334	12,8	41.399	-24,0	-10.065	72.733	75,7
2002	36.059	15,1	51.554	24,5	-15.495	87.613	69,9
2003	47.253	31,0	69.340	34,5	-22.087	116.593	68,1
2004	63.167	33,7	97.540	40,7	-34.373	160.707	64,8
2005	73.476	16,3	116.774	19,7	-43.298	190.251	62,9
2006	85.535	16,4	139.576	19,5	-54.041	225.111	61,3
2007	107.272	25,4	170.063	21,8	-62.791	277.334	63,1
2008	132.027	23,1	201.964	18,8	-69.936	333.991	65,4
2009	102.143	-22,6	140.928	-30,2	-38.786	243.071	72,5
2010	113.883	11,5	185.544	31,7	-71.661	299.428	61,4
2011	134.907	18,5	240.842	29,8	105.935	375.749	56,0
2012	152.462	13,0	236.545	-1,8	-84.083	389.007	64,5
2013	151.803	-0,4	251.661	6,4	-99.859	403.464	60,3
2014	157.610	3,8	242.177	-3,8	-84.567	399.787	65,1
2015	143.839	-8,7	207.234	-14,4	-63.395	351.073	69,4
2016	142.530	-0,9	198.618	-4,2	-56.089	341.148	71,8
2017	156.993	10,1	233.800	17,7	-76.807	390.793	67,1
2018	167.924	7,0	223.047	-4,6	-55.123	390.971	75,3

(www.ticaret.gov.tr, 2019).

GB'nin yürürlüğe girmesiyle, 1996 yılındaki ihracat 23.224 milyon dolar iken, 2016 yılında 142.530 milyon \$, 2017 yılında 156.993 ve 2018 yılında 167.924 milyon

dolara ulaşmıştır. 1996 tarihinde AB'ye yapılan ihracat 13.563 milyon dolar iken, 2016 yılında 68.343 milyon dolar, 2017 yılında 73.906 ve 2018 yılı itibariyle 83.955 milyon dolara ulaşmıştır.

1996 tarihindeki Türkiye'nin ithalatı ise 43.627 milyon dolar iken, 2016 yılında 198.618, 2017 yılında 233.800 ve 2018 tarihinde ise 223.047 milyon dolar olmuştur. 1996 tarihinde AB'den yapılan ithalat 24.320 milyon dolar iken, 2016 tarihinde 77.501 milyon dolar, 2017 yılında 85.205 ve 2018 yılında 80.812 milyon dolara ulaşmıştır.

GB'nin yürürlüğe girmesiyle Türkiye'nin ihracat rakamlarında genel anlamda yıl itibariyle artışlar olmuştur. İthalatta ise yıl bazında artışlar olmasına rağmen bazı yıllarda da azalışlar meydana gelmiştir. İthalattaki iniş ve çıkışlar Türkiye'nin dış ticaretinde dalgalanmaları beraberinde getirmiştir.

1996 yılında Türkiye'nin GB'ye üye olmasıyla toplam ithalatı içinde birlik devletlerinden yapılan ithalatın GB süresince artıp azaldığı görülmektedir. 1993 yılında toplam ithalatta %37 oranla 14.929 milyon dolar olan ithalat rakamları, 2000'li yıllarda %55 oranına kadar artmış ve 2018 yılındaki toplam ithalattan 80.813 milyon dolarla %36,2 orana kadar düşmüştür. Genel anlamda AB'nin GB kapsamında Türkiye ile yaptığı ithalat miktar ve oranlarının toplam ithalat rakamlarının büyük bir oranını oluşturduğu görülmektedir.

2018 yılında 84 milyar dolar ile ihracatımızdan %50 oranında paya sahip olan ve toplam ihracatımızda ilk sırada yer alan AB ile olan İhracat- İthalat rakamlarının birbirini karşılama durumunda, AB ile olan ekonomik ilişkilerin Türkiye'ye lehine kazanımları olmaktadır. Ticaret Bakanlığı tarafından gümrük birliğinin sadece sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsadığı, ancak modernize edilmesiyle, büyük bir ekonomik pazar olan AB'nin öneminin daha artacağı ifade edilmektedir (www.ticaret.gov.tr, 2019).

Tablo 6: Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Rakamları

Yıl	Ülke grubu	Ülke grup adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
1993	5114	Avrupa Birliği 28	8.286.811.557	14.929.477.632
1994	5114	Avrupa Birliği 28	9.407.553.860	11.654.706.407
1995	5114	Avrupa Birliği 28	12.232.007.114	18.033.929.084
1996	5114	Avrupa Birliği 28	12.590.475.273	24.349.181.223

(www.tuik.gov.tr, 2019)

Tablo 7: Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret Rakamları

Yıl	Ülke grubu	Ülke grup adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
2016	5114	Avrupa Birliği 28	68.343.294.610	77.501.069.768
2017	5114	Avrupa Birliği 28	73.906.184.110	85.205.086.683
2018	5114	Avrupa Birliği 28	83.955.842.558	80.812.703.841

(www.tuik.gov.tr, 2019).

Tablo 8: Avrupa Birliği İle Dış Ticaret (\$)

Dönem	İhracat			İthalat			Dış Ticaret Dengesi	
	AB İhracat Değeri	Genel İhracat Değeri	Genel İhr. İçindeki Payı%	AB İthalat Değeri	Genel İthalat Değeri	Genel İtr. İçindeki Payı%	AB Dış Ticaret Dengesi	Genel Dış Ticaret Dengesi
1996	12.590	23.224	54,2	24.349	43.627	55,8	-11.759	-20.402
1997	13.471	26.261	51,3	26.128	48.559	53,8	-12.657	22.298
1998	14.837	26.974	55,0	25.297	45.921	55,1	-10.460	-18.947
1999	15.454	26.587	58,1	22.538	40.671	55,4	-7.084	-14.084
2000	15.688	27.775	56,5	28.552	54.503	52,4	-12.864	-26.728
2001	17.576	31.334	56,1	19.841	41.399	47,9	-2.265	-10.065
2002	20.458	36.059	56,7	25.698	51.554	49,8	-5.240	-15.495
2003	27.479	47.253	58,2	35.157	69.340	50,7	-7.677	-22.087
2004	36.699	63.167	58,1	48.131	97.540	49,3	-11.432	-34.373
2005	41.533	73.476	56,5	52.781	116.774	45,2	-11.248	-43.298
2006	48.149	85.535	56,3	59.448	139.576	42,6	-11.299	54.041
2007	60.754	107.272	56,6	68.472	170.063	40,3	-7.718	62.791
2008	63.719	132.027	48,3	74.513	201.964	36,9	-10.794	69.936
2009	47.228	102.143	46,2	56.616	140.928	40,2	-9.388	-38.786
2010	52.934	113.883	46,5	72.391	185.544	39,0	-19.457	-71.661
2011	62.589	134.907	46,4	91.439	240.842	38,0	-28.850	-105.935
2012	59.398	152.462	39,0	87.657	236.545	37,1	-28.259	-84.083
2013	63.034	151.803	41,5	92.445	251.661	36,7	-29.411	-99.859
2014	68.514	157.610	43,5	88.784	242.177	36,7	-20.269	-84.567
2015	63.998	143.839	44,5	78.700	207.234	38,0	-14.702	-63.395
2016	68.366	142.530	48,0	77.501	198.618	39,0	-9.136	-56.089
2017	73.906	156.993	47,1	85.205	233.800	36,4	-11.299	-76.807
2018	83.954	167.921	50,0	80.813	223.047	36,2	3.142	-55.126

(<https://ticaret.gov.tr/>, 2019), (www.tuik.gov.tr, 2019).

*Bu tablo Ticaret Bakanlığı ile Türkiye İstatistik Kurumu Web sayfalarından alınan veriler üzerinden hazırlanmıştır.

3.3.1.1.1.. Ticaret Saptırıcı Etkisi

GB'nin, üyeleri dışında bulunan ölkelere karşı uyguladıkları ortak gümrük tarifesi uygulaması sonucu, üçüncü öлке mallarının yüksek fiyatlara çıkması ve ticaretin birlik

içine kayması etkisine, ticaretin sapması etkisi denilmektedir. Olumsuz ticaret etkisi olarak bilinen ticaret saptırıcı etki, GB tarafından belirlenen ortak gümrük tarifesi sonucu ucuz üretim yapan üreticilerin birlik dışında kalması ve ticaret hadlerinin eksilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Böylece birlik dışında kalan ülkelerin ticaret kapasitelerinde daralma görülmekte ve ekonomilerinde olumsuzluklar yaşanmaktadır. Ticaretin sapması ile tüketimin, daha düşük ve ucuz bir maliyetle üretim yapan birlik dışındaki ülkelere, ortak gümrük tarifelerinin oluşturulmasıyla birlik içindeki ancak daha yüksek maliyetli üretimin yapan üretici ülkelere kaymasıyla meydana gelmektedir.

1995 yılında ülke gruplarına yapılan yaklaşık 39.987 milyon dolarlık ihracatın üçte birlik kısmı olan 12.232 milyon dolarının AB üyesi ülkelere yapıldığı, 1996 yılında Türkiye'nin GB'ye üye olmasıyla genel itibarıyla ihracatın ülke gruplarına göre artmaya başladığı ve 2018 yılında toplam ihracattaki oranın 83.955 milyon dolara kadar yükseldiği ve AB ülkelerine yapılan ihracatında genel anlamda arttığı, Tablo: 9'da 1995 yılındaki 65.267 milyon dolarlık ithalatın 18.033 milyon dolarlık kısmını yine AB üyesi ülkelere gerçekleştirildiği, 1996 yılından itibaren ihracat miktarlarındaki artış gibi ithalatında arttığı ve 2018 yılında ise 324.889 milyon dolarlık ithalatın 80.812 milyon dolarını AB üyesi ülkelere yapıldığı görülmektedir.

Gümrük Birliği sonucunda ülke grupları ile olan ticareti ilişkilerde değişikliklerin çok olmadığı ve ama genel anlamda bir artışın olduğu, Birliğin AB için bir olumsuz ticaret etkisi oluşturmadığı ve Türkiye'nin diğer dış ticaretinde ticaret sapması etkisi oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de ticaret sapması konusunda zararlı bir etkisi olmamıştır. Türkiye'nin dış ticaretinde gerek Avrupa Birliği ülkeleri ile gerek AB dışında kalan diğer ülke gruplarıyla da ilerlemeler devam etmiştir.

Tablo 9: Ekonomik Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret (İhracat) (\$)

Ülke grup adı	1995	1996	2017	2018
Avrupa Serbest Ticaret İşbirliği (EFTA)	293.754.490	335.941.044	1.638.258.184	2.275.469.930
Akdeniz Havzası Ülkeleri	2.088.539.204	2.272.525.013	17.338.807.578	20.407.204.388
Kuzey Amerika Ser. Tic. An.(NAFTA)	1.617.839.967	1.758.657.010	10.141.297.235	10.176.760.121
OECD Ülkeleri	14.095.223.473	14.711.885.796	82.492.751.722	93.544.893.363
Karadeniz Ekonomik İşb. Teşkilatı (KEİ)	2.425.529.477	2.926.481.835	15.634.945.280	17.821.507.823
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	910.986.846	1.129.288.688	8.104.526.722	7.143.029.216
Türk Cumhuriyetleri	545.100.844	747.289.516	4.164.927.559	3.965.365.777
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	3.696.733.214	4.142.965.259	45.132.557.185	41.173.220.470
Avrupa Birliği 28	12.232.007.114	12.590.475.273	73.906.184.110	83.955.842.558
Diğer Avrupa (AB Hariç)	2.081.632.562	2.522.207.902	9.804.806.529	11.701.133.675
TOPLAM	39.987.347.190	43.137.717.336	268.359.062.104	292.164.427.321

(www.tuik.gov.tr, 2019).

Tablo 10: Ekonomik Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret (İthalat) (\$)

Ülke grup adı	1995	1996	2017	2018
Avrupa Serbest Ticaret İşbirliği (EFTA)	892.037.300	1.112.067.631	7.776.185.411	3.610.859.516
Akdeniz Havzası Ülkeleri	1.675.164.014	2.277.078.409	6.875.326.545	7.440.691.395
Kuzey Amerika Ser. Tic. An.(NAFTA)	3.098.307.174	3.942.738.698	18.498.967.888	17.672.504.381
OECD Ülkeleri	4.101.172.764	3.990.199.546	14.890.594.154	14.992.432.744
Karadeniz Ekonomik İşb. Teşkilatı (KEİ)	24.630.464.134	31.318.167.921	115.926.948.213	106.788.405.696
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT)	3.998.112.874	3.896.559.666	30.605.008.460	32.812.369.499
Türk Cumhuriyetleri	287.275.817	304.007.009	3.184.649.538	2.952.872.755
İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)	4.623.526.862	5.587.347.433	31.957.285.594	28.415.679.068
Avrupa Birliği 28	18.033.929.084	24.349.181.223	85.205.086.683	80.812.703.841
Diğer Avrupa (AB Hariç)	3.927.564.666	3.945.102.822	31.380.523.673	29.390.644.810
TOPLAM	65.267.554.687	80.722.450.358	346.300.576.159	324.889.163.705

(www.tuik.gov.tr, 2019).

3.3.1.1.2. Tüketim Etkisi

Birlik kurulmadan önce malları yüksek fiyattan ithal edip elde eden tüketiciler, artık mallara uygulanan ve bu malların fiyatlarının yükselmesine neden olan gümrük vergilerinin kaldırılmasıyla daha kolay ve düşük fiyatlarla ürünlere sahip olmakta ve tüketmektedirler. Bu şekilde etkisini gösteren gümrük birlikleri hem ülkelerin refahlarını arttırmakta hem de tüketim alışkanlıklarında değişikliklere neden olmaktadır. Genişleyen tüketim sahası da birlik içindeki ticaret hacmini artırmaktadır. Birlik içinde daha düşük fiyata gelen mallara talep artmakta, birlik içinde yüksek fiyatla üretim yapan birlik ülkesi ile ortak tarife sonucu ürün fiyatları artan üçüncü ülkelerin üretimlerini azalmaktadır. Bunun sonucunda, birlik içindeki mallara ait fiyatların, birlik içindeki herhangi bir üye ülkenin uyguladığı fiyatın altında kalması ile birlik içindeki ticaretten kaynaklı ürün ithalatının artması tüketim etkisini oluşturur. Türkiye’de 1973 yılında Katma Protokol’ün yürürlüğe girmesi ve onun devamında 1980’li yıllardan itibaren gümrük vergilerinin kaldırılması sonucunda yatırım ve hammadde mallarının ithalatı, tüketim malları ithalatından daha fazla artmıştır. Tablo: 11’de 1996 yılından sonra GB’nin yürürlüğe girmesi ile yatırım ve ara mallarla birlikte tüketim mallarının ithalinde artışlar olmuştur. Ülke içinde tüketim malları ithalinin artması olumsuz bir durum olarak değerlendirilse de, özellikle tüketim malları içindeki lüks malların bulunması ve devletinde bunlardan vergi toplaması bu olumsuzluğu dengeleyen bir duruma dönüşmüştür. Yatırım ve hammadde malları ithalinin artması ayrıca sanayi sektörünün gelişmesini ve buna bağlı olarak ülke içindeki yatırımların artmasını sağlamaktadır. Diğer taraftan ihracatın ithalata göre daha az rakamları kapsadığı ve yatırım ile hammadde ihracatının, tüketim malları ihracatından az olduğu ve yıllar itibariyle farkın devam ettiği görülmektedir. Genel itibariyle birlikte mal gruplarının (yatırım, hammadde, tüketim) ithalatında GB tarihinden sonra artışın olduğu ve bu artışın yıllar itibariyle devam ettiği görülmektedir. İthalatın GB’ye üye ülkeler içinde ithalatı arttırması, tüketim etkisinin olduğunu göstermektedir.

Tablo 11: İhracatın Mal Gruplarına Dağılımı (\$)

Yıllar	Yatırım(sermaye) malları	Hammadde (ara malları)	Tüketim malları
1995	848.232.026	8.933.950.442	11.848.987.348
1996	1.119.767.022	9.767.257.245	12.317.984.735
1997	1.275.676.924	11.100.138.376	13.860.745.053
1998	1.342.376.470	11.251.435.222	14.365.071.958
1999	1.820.291.287	10.862.729.261	13.849.183.891
2014	16.107.108.526	75.171.304.405	65.088.272.245
2015	15.391.912.632	68.432.756.293	59.145.648.389
2016	15.891.426.284	66.890.193.261	58.876.813.421
2017	18.352.258.252	73.062.987.586	64.877.907.372
2018	19.843.254.778	79.265.277.328	68.032.662.812

Tablo 12: İthalatın Mal Gruplarına Dağılımı (\$)

Yıllar	Yatırım(sermaye) malları	Hammadde (ara malları)	Tüketim malları
1995	8.093.539.465	25.197.768.549	2.329.669.006
1996	10.253.553.040	29.114.095.805	4.020.568.582
1997	11.107.859.116	32.119.882.544	5.051.939.847
1998	10.660.620.929	29.906.826.618	5.005.152.896
1999	8.727.005.886	26.854.200.471	4.820.413.158
2014	35.995.906.918	176.721.668.830	29.006.394.130
2015	34.904.939.732	143.316.884.780	28.586.784.147
2016	35.918.942.468	134.315.400.510	27.947.075.535
2017	33.116.138.969	171.461.764.783	28.487.529.419
2018	29.303.606.320	170.047.748.213	22.878.252.583

(<https://biruni.tuik.gov.tr>, 2019).

*Tablo-11 ve Tablo-12 aynı web sayfasından alınmıştır.

Tablo 13: Türkiye- AB İhracatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı (\$)

Yıllar	Yatırım	Ara-mallar	Tüketim	Diğerleri
1994	281.710.439,5	2.823.444.925,8	5.864.934.697,0	4.037.452,4
1995	364.813.105,5	3.703.556.292,4	7.632.824.520,8	3.012.760,8
1996	407.468.783,0	3.895.653.865,0	7.688.464.459,0	11.473.670,0
1997	450.957.400,0	4.277.957.129,0	8.080.094.067,0	14.827.440,0
1998	520.328.355,0	4.798.056.331,0	8.771.160.623,0	6.390.300,0
1999	716.417.843,0	5.144.825.071,0	8.893.752.983,0	4.980.505,0
2000	799.484.162,0	5.475.456.370,0	8.758.259.168,0	7.736.986,0
2001	1.145.050.833,0	6.142.289.006,0	9.593.567.061,0	6.510.762,0
2002	1.548.562.562,0	6.725.657.711,0	12.167.051.038,0	16.635.196,0
2003	2.607.509.513,0	8.806.527.088,0	16.014.838.341,0	50.484.619,0
2004	4.052.961.963,0	12.032.489.807,0	22.957.080.879,0	110.018.163,0
2005	4.970.702.828,0	13.485.744.689,0	22.957.080.879,0	113.703.576,0
2006	5.638.358.753,0	17.777.675.390,0	24.616.171.427,0	104.356.916,0
2007	8.476.071.475,0	23.563.839.646,0	28.567.053.733,0	139.216.491,0
2008	10.005.126.100,0	25.347.825.401,0	28.180.747.178,0	174.533.810,0
2009	5.717.129.824,0	16.531.362.483,0	24.798.370.158,0	180.011.553,0
2010	6.216.259.542,0	20.576.095.185,0	26.065.394.454,0	76.075.139,0
2011	7.333.506.674,0	26.540.902.797,0	28.644.798.679,0	68.745.849,0
2012	6.354.236.424,0	25.348.853.833,0	27.629.393.597,0	61.928.495,0
2013	7.252.905.651,0	26.388.888.321,0	29.338.627.245,0	57.771.061,0
2014	7.662.429.195,0	28.325.640.909,0	32.448.911.737,0	77.140.923,0
2015	7.724.988.011,0	26.288.750.052,0	29.884.574.206,0	99.874.728,0
2016	8.495.540.423,0	28.530.906.588,0	31.231.298.572,0	85.549.027,0
2017	9.631.124.969,0	29.887.912.011,0	34.319.360.790,0	67.786.340,0
2018	11.333.774.988,0	35.912.316.664,0	36.613.689.990,0	96.060.916,0

Tablo 14: Türkiye- AB İthalatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı (\$)

Yıllar	Yatırım	Ara-mallar	Tüketim	Diğerleri
1994	3.144.295.835,6	7.100.077.947,1	762.046.789,1	20.774.456,7
1995	4.647.444.614,5	10.978.502.277,3	1.365.494.730,7	26.061.735,1
1996	6.818.063.172,0	13.388.478.660,0	2.719.683.659,0	185.868.067,0
1997	6.972.280.788,0	14.342.684.075,0	3.325.943.754,0	171.349.580,0
1998	6.811.260.615,0	13.625.440.359,0	3.333.647.488,0	230.678.306,0
1999	5.834.755.211,0	12.173.836.416,0	3.176.471.296,0	137.607.683,0
2000	7.265.884.547,0	14.985.796.145,0	4.529.579.356,0	110.398.893,0
2001	4.365.856.810,0	11.920.739.287,0	2.379.168.019,0	190.487.030,0
2002	5.573.812.053,0	16.638.096.893,0	3.150.104.001,0	336.207.924,0
2003	7.384.175.441,0	22.299.090.798,0	5.163.593.145,0	309.976.257,0
2004	10.773.057.520,0	29.236.376.377,0	7.791.554.538,0	329.911.625,0
2005	11.825.264.719,0	32.301.009.383,0	8.334.627.399,0	320.431.193,0
2006	13.072.146.841,0	36.742.708.442,0	9.333.016.958,0	299.600.914,0
2007	14.683.725.675,0	43.127.891.729,0	10.339.684.840,0	320.881.946,0
2008	15.053.525.577,0	48.270.078.757,0	10.937.473.756,0	252.173.868,0
2009	11.266.526.801,0	35.071.160.068,0	10.146.228.766,0	132.365.417,0
2010	14.135.645.829,0	44.723.356.454,0	13.377.657.552,0	154.103.420,0
2011	19.073.683.008,0	56.251.425.178,0	15.941.300.459,0	172.302.630,0
2012	16.429.217.632,0	56.871.351.046,0	14.192.758.384,0	164.022.577,0
2013	17.971.942.843,0	58.177.080.873,0	16.134.230.829,0	174.227.990,0
2014	16.996.584.395,0	56.911.546.285,0	14.772.978.800,0	102.391.495,0
2015	16.483.357.567,0	46.560.309.551,0	15.562.831.197,0	74.753.210,0
2016	16.554.765.495,0	45.172.653.208,0	15.690.920.058,0	82.731.007,0
2017	15.482.402.605,0	53.288.060.305,0	16.269.681.202,0	164.942.571,0
2018	14.021.769.241,0	53.860.897.816,0	12.573.128.051,0	356.908.733,0

*Tablo-13 ile Tablo-14, Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı Bilgi Dağıtım ve İletişim Daire Başkanlığı'ndan alınan 25.06.2019 tarih ve E.15068 sayılı yazı ekindeki veriler üzerinden hazırlanmıştır.

3.3.1.1.3.Dış Ticaret Hadlerine Etkisi

Dış ticaret haddi, ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarının karşılaştırılması ve oranlanması ile elde edilmektedir. Bir ülkenin ithalat yaptığı mallara ait fiyatlarının yükselmesi, ihracat mal fiyatlarının düşmesi, o ülkenini ticaret haddinde olumsuzluklara

neden olmakta ve ülkenin ekonomisinde refah kaybını ortaya çıkarmaktadır. Türkiye'nin genel ihracat ve ithalat rakamlarında AB'nin etkisi büyüktür. Özellikle Türkiye'nin GB'ye üye olmasıyla, AB'den yaptığı yatırım ve aramal ithali artmış, ama ihracatı aynı oranda artmamıştır. Yatırım ve ara girdi mallarının ithalinin artması ise imalat sanayi sektörüne bağlı dış ticaret açığının yükselmesine neden olmaktadır. İki mal grubuna ait fiyatların yüksek olması ile ithalatın artması ve buna karşı bu ürünlerin kullanıldığı sektörlerdeki ihracatında artmaması, Türkiye'nin dış ticaretinde açık vermesine neden olmaktadır. Dış ticaret açığının net olarak anlaşılabilmesi için ilgili yıllardaki ihracat-ithalat fiyat endeksi bilgileri ile miktar bilgilerinin bilinmesi daha sağlıklı bilgi vermektedir. İhracatta daha fazla mal düşük bir fiyatla satılabilirken, ithalatta ise daha az mal yüksek fiyattan satın alınabilmektedir.

Tablo 15:Dış Ticaret Endeksleri

İhracat-İthalat Birim Değer Endeks		
[2010=100]	Dolar Cinsinden	
Yıllar	İhracat	İthalat
1994	71,9	55,7
1995	81,6	65,3
1996	77,1	65,1
1997	75	62,2
1998	72	59,7
1999	67,1	56,4
2000	64,2	58,9
2001	62,6	58,8
2002	61,4	58
2003	69,2	64,6
2004	80,7	75
2005	85,6	80,2
2006	88,6	87,1
2007	99,8	95,5
2008	115,3	114,7
2009	96,7	92,3
2010	100	100
2011	111,6	115
2012	108,1	111,8
2013	108,7	110,62
2014	107,01	106,68
2015	95,94	89,62
2016	91,92	82,64
2017	93,27	88,82
2018	95,76	93,61

(www.tuik.gov.tr, 2019)

3.3.1.2. Dinamik Etkiler

Ülkelerin GB'ye üyeliklerinden kaynaklı ekonomik birleşmesinin etkilerinden olan dinamik etkiler, statik etkiler kadar ekonomilerinin gelişmesinde ve ticaretin artmasında önemli yere sahip olmaktadır. Dinamik etkiler, statik etkilerden farklı olarak

uzun vadeli, milli gelir üzerinde etkili olan, ülkelerin ekonomilerini ileriye taşıyan, refah düzeylerini arttıran etkilidir. Uzun vadeli olup, ekonomik yapılarda değişikliklere neden olan ve süreklilik arz eden etkiler dinamik etkilidir.

Statik etkilerin kısa süreli ve ekonomik yapılarda fazla değişiklikler oluşturmaması, ekonomik değişikliklere neden olan ve uzun süreli etkileri bünyesinde barındıran dinamik etkileri daha da önemli hale getirmektedir. Dinamik etkilerin, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre dış rekabeti arttırması, ölçek ekonomileri yaratması, yatırımlara teşvik etmesi ve teknolojiyi geliştirerek sanayileşme hızını arttırması şeklinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Özellikle uygun ekonomik politikaların izlenmesi halinde gümrük birliklerine üyelik ile, ileri teknoloji kaynaklı yabancı yatırımın gelmesi olası bir durum olarak değerlendirilmektedir.

3.3.1.2.1.Rekabet Etkisi

GB ile ürünlerin serbet dolaşıma girmesi gümrük birliğinin dinamik etkilerinden olan rekabet etkisini, hem üye ülkeler hem de birlik için daha da önemli hale getirmektedir. Birlik ile gümrük duvarlarının kaldırılması ve diğer ülkelere karşı oluşturulan ortak gümrük tarifeleriyle, üyeler mallarını satacakları ülkeler artmakta ve bu arayış rekabet olanakları daha da arttırmaktadır. Gümrük vergilerinin kaldırılması ile pazar olanakları sadece iç piyasalar ile sınırlı kalmamakta, ülkeler için artık uluslararası pazarlara açılma imkanı doğmaktadır. Ayrıca yeni pazar sahalarının açılması ile ülkeler üretim ve verimliliklerini de tekrar değerlendirerek, üretim olanaklarını bu bilgilere göre tekrar düzenlemekte veya yatırımlarını başka alanlara kaydırabilmektedirler.

Rekabeti arttırması etkisi, ülkeler GB'ye müdahil olduktan sonra yapılan yeni ekonomik düzenleme ve uygulamalar sonucu, iç ve dış piyasalarda yeni ve geniş pazar alanı bulmaları rekabet etme etkisini daha da önemli kılmaktadır. İşte GB'nin 1996 tarihinde uygulanması ile özellikle sanayi mallarındaki vergi, kota ve miktar sınırlarının kalkması sonucu Türkiye, AB'ye üye bir çok ülkenin ürünlerini satabilecekleri yeni bir pazar alanı olarak görülmüş ve birlik üyesi ülke üreticileri pazarlama faaliyetlerine başlayarak Türkiye'de bulunan bir çok işletme ile rekabet sürecine girmiştir.

Ülkelerin uluslararası alanda sahip olduğu rekabet gücü, işletmelerin üretim, verimlilik, istihdam, kalite ve uzmanlaşma konularında ilerlemesinin ön şartı olarak kabul edilmektedir. Rekabet gücü, ülkelerin pazar payındaki güçlerinden çok, ülkedeki bir çok politika, kurum ve bütün üretim faktörlerinden oluşmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu, ülkelerin rekabet sıralamasında Küresel Rekabet Endeksini (GCI) kullanmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu tarafından düzenlenen 2018 Küresel Rekabet Edebilirlik Raporuna göre Türkiye, 140 ülke içerisinde 61. sırada yer almaktadır (www.weforum.org, 2018).

GB'ye üyelik sonucu bir çok sektörde beklentiler olmuş ve özellikle teknoloji temelli sanayi ve otomotiv sektörleri ile bunlara bağlı yan işletmelerin bu bekleyişleri piyasada olumlu bir hava yaratmıştır. Böylece bu sektörler dış rekabete açılmış, yapılan uzmanlaşma ve diğer düzenlemelerle rekabet gücünde iyileşmeleri kendisiyle getirmiştir. Yapılan bu düzenlemeler ise kalite ve verimliliği yükselterek rekabet gücünde artışlar sağlamıştır. Artan rekabet ile maliyetleri artan ve üretimleri düşen işletmelerin, özellikle haksız rekabetin olumsuz sonuçlarından etkilenmemesi amacıyla, gümrük mevzuatı çerçevesinde birliğe üyelik ile Türkiye'de bir çok düzenlemeye gidilmiştir. Rekabet mevzuatının topluluk mevzutuna uyumu kapsamında Rekabet Kurulu kurulmuştur. Devlet tarafından üretilen ürünlerin denetimi için TAPDK oluşturulmuştur.

3.3.1.2.2. Ölçek Ekonomileri Etkisi

Ölçek ekonomileri, az üretim maliyeti ile daha fazla üretim ve verimlilik sağlanılarak tasarrufla sağlanan olumlu etkilerdir. Büyüyen üretim kapasiteleri sonucu ölçek ekonomileri, içsel ve dışsal olmak üzere iki farklı şekilde GB'lerde etkilerini göstermektedir. Ölçek ekonomileri, büyük işletmelerin faktör maliyetlerinin azalması ve verimliliğin artması sonucu oluşmaktadır. Yeni oluşan pazar alanları, teknoloji, yeni makine ve teçhizatlar, nitelikli işgücü, uzmanlaşma ve iş bölümü ölçek ekonomilerini kapsamaktadır.

Birliğe üye olan ülkeler, iç piyasadaki gelişmelerle oluşan yeni pazar talebini karşılamak amacıyla kullanım dışı olan kapasitelerini kullanmak, maliyetleri de düşürerek kapasite ölçeklerini yükseltmektedirler. Tam tersi durumda ise kapasitelerini arttırmak, var olan piyasa talebini karşılamak için yeni yatırımlara yönelme kararları almaktadırlar. Her iki durumda ölçek ekonomileri, özellikle rekabet gücü bakımından

olumlu sonuçları ortaya koymaktadır. GB sonrası, Türkiye'nin rekabet gücü niteliksiz emek gerektiren sektörlerde azalmıştır. Nitelikli emek gerektiren kimi sektörlerde ise rekabet gücü artmıştır (Dura ve Atik, 2007: 690). Ölçek ekonomileri, birlik üyeliği sonucu malların serbest dolaşımıyla, oligopol ve monopol piyasa şartlarındaki maliyet oranlarını indireceğinden, işletmelerin ölçek kapasitelerini düşürerek kaynakların doğru yerlerde kullanılmasını sağlayacak, bu durum ise ülkelerin ekonomik durumunda iyileşmeler sağlayacağından, refah artışına olumlu etki yapmaktadır.

Türkiye'de ölçek yoğun sanayi sektörlerindeki özellikle de ileri teknoloji ile üretim yapan üreticiler, rekabet gücü bakımından yeterli değilken, son zamanlardaki gelişmeler rekabet gücünde iyileşmelerin olduğunu göstermektedir. Üretimin daha çok emek gücüne dayalı olması, işletmelerin düşük kapasitede üretim yapmasına neden olmaktadır. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ), GB gibi büyük ekonomik değişimlere karşı daha fazla duyarlı olabilmektedir. KOBİ'ler bünyesinde üretilen giyim eşyası, dokuma vb. sektörlerde GB'nin olumsuz etkileri fazla olmazken, mobilya ve orman ürünlerine bağlı sektörlerde ise pozitif etkileri olmaktadır. 2000 yıllardan sonra kalite kontrolün takibi ve onayını gösterir CE (Conformite European) ambleminin kullanılması, makine, teçhizat, ulaşım aracı vb. teknoloji temelli sektörlerde üretilen ürünlerde kalite algısını güçlendirmiştir.

3.3.1.2.3. Teknolojik Gelişmelere Etkisi

Ekonomik bütünleşme şekillerinde olduğu gibi GB'de de miktar, kota, vergilerin kaldırılması ve serbest dolaşım etkisi ile üye ülkeler ve ortak bir gümrük tarifesi uygulanan diğer üçüncü ülkeler arasında iletişim ve etkileşim kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle üye ülkelerin teknoloji olarak ilerlemesi ve gelişmesi etkileri beraberinde getirmiştir. Birleşme sonucu ekonomik engellerin ortadan kaldırılmasıyla, birlik dışındaki ülkelere yüksek teknolojilerle üretilen ürünlerin gelmesi ve birlik içerisindeki ülkelerin bunlardan haberdar olunması, yeni teknolojinin artık kendi üretimlerinde kullanılmasını sağlamaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerin birliğe dahil olmaları, bu olumlu etkiyi mümkün olduğunca arttırmaktadır. İşte Türkiye gibi gelişmekte olan birlik üyesi ülkeler, teknoloji kaynaklı yatırımlar için yeni alanlar oluşturmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere, gayrisafi yurtiçi Ar-Ge

harcamaları da gelişmiş ülkelere göre düşük seviyelerde olmaktadır. TÜİK'in 2018 verilerine göre, Ar-Ge harcamasının GSYH (gayrisafi yurtiçi hasıla)'deki payı 2016 tarihinde % 0,94 iken, 2017 yılında %0,02 artışla, %0,96'ya yükselmiştir (www.tuik.gov.tr, 2018).

Ar-Ge yatırımları, yüksek maliyetli bir yatırım olduğundan genellikle gelişmekte olan ülkeler, bu yatırımlara kaynak bulamamakta ve bulabildikleri kaynakları da verimli bir şekilde kullanamamaktadır. Tam tersi durumda, ileri teknoloji ile üretim yapan ülkeler maliyetleri azalmakta, kaliteli ve verimli üretimle rekabet güçlerini arttırmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerin, yüksek teknoloji kullanarak verimli ve kaliteli, daha düşük maliyetli üretim yapabilmeleri için Ar-GE yatırımlarının GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) içindeki oranını yükseltmeleri gerekmektedir.

3.3.1.2.4. Yatırımları Özendirmeye Etkisi

GB'nin oluşmasıyla beraber kendisiyle ekonomik hareketlilikleri getirmekte, ekonomilerin dışa açılmasıyla da dinamik etkilerden bir diğeri olan gümrük birliklerinin yatırımlara teşvik etme, özendirme etkisini yaratmaktadır. GB'nin kurulmasıyla ticaretin serbestleşmesi sonucu var olan zenginlik, yeni pazar alanlarına ve birlik içindeki diğer üye ülkelere kaymaktadır. Artık dışa açık hale gelen ekonomilerde, gümrüksüz malların dolaşımıyla rekabet ortamı oluşmakta, yeni ölçek ekonomilerle birlikte kalkınma ve gelir düzeylerinde artış ve bunun sonucunda da oluşan tasarruflarla da yeni yatırım imkanları doğmaktadır. GB'nin yatırımlar üzerindeki etkisi, birliğe üyelik ile bireylerde artan sermayenin yatırımlarda değerlendirilmesi ve doğrudan yabancı yatırımların ülkeye gelmesi kanalıyla oluşmaktadır.

1990'lı yıllarda Türkiye AB ülkeleri için yatırım yapılacak bir ülke olarak görüldüğünden, 1996 yılında GB'ye girmesiyle yabancı sermaye girişlerinde artışlar olmuştur. Devam eden yıllarda bu artışlarda, özellikle ekonomik ve siyasi istikrardaki gelişmelere bağlı olarak iniş ve çıkışlar olmuştur. Uluslararası Yatırımcılar Derneği (YASED) , Türkiye'nin 2017 yılında, dünyada en çok yatırım çeken 26. ülke olduğunu, ayrıca gelişmekte olan ülke ekonomilerinin içinde de en çok yatırım çeken 13. ülke olarak yerini aldığını belirtmiştir. (www.yased.org.tr, 2018).

3.3.2. Gümrük Birliği'nin Siyasi Etkileri

Ekonomik birleşme amacıyla kurulan ve daha sonra resmi anlaşmalarla temeli atılan AB genişleme, birliğe üye ülke kabulü ve büyük bir entegrasyon biçimi olmak için, iç ve dış siyasette nasıl bir yol izleyeceğini belirlemekte, diğer tarafta başka ülke ve birlikler üzerinde etkili güç ilkelerini kendi bünyesinde bulundurmakta ve barındırmaktadır. AB özellikle 1990 yıllarından sonra Kopenhag Kriterleri ile yapılan yasal ve kurumsal düzenlemelerle genişleme kararı almış ve Avrupa'daki bir çok ülkenin birliğe alınmasında ekonomik, siyasi, sosyal politikalar izlemiştir. İzlenen yol ve politikalar hem birliği hem de birliğe üye olacak üye ülkeler için önemli bir konu olmuştur. GB, sadece ekonomik değil, diğer bir çok alanda da üye ülkeleri etkilemektedir. Bahsedilen bu etkilerin en başında ekonomik etkilerden sonra siyasi etkiler gelmektedir. Bu siyasi etkiler, GB'ye üyelikte üye olan ülke ile birlik içindeki diğer ülkeler ve ortak bir gümrük tarifesi uygulanan üçüncü ülkeleri politik kazanım ya da çatışma ilişkisi bakımından karşı karşıya getirmektedir.

6 kurucu AB ülkesi arasında 1968 yılında gerçekleştirilen gümrük birliği ülkemiz açısından 1.1.1996 tarihi itibariyle başlamıştır (Bilici, 2017: 159). 1973 tarihli Katma Protokol ile başlayan ekonomik düzenlemeler, 1996 yılında gümrüklerin kaldırılması ve tek tarifenin uygulanması ile yeni bir ekonomi ve siyasi dönemi başlatmıştır. Türkiye artık dış ilişkilerinde, özellikle ekonomik yönden AB'nin GB için uyguladığı yasal düzenlemelere göre hareket etmek durumundadır. GB uygulamasının Türkiye'ye siyasi etkisinin özellikle sonuçları bakımından en önemli etkisi, Türkiye'nin karar alma sürecinde bulunmamasıdır. Birlik, kendi ekonomik durumunu göz önünde bulundurarak dış ticaret politikasını şekillendirmekte ve kararlar alabilmekte ve Türkiye de bu kararları uygulamak zorunda kalmaktadır. Alınan bu kararlar Türkiye'nin sadece birlik ile olan ilişkilerini belirlememekte, Türkiye'yi üye olacak aday ülkeler ile Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulanan diğer üçüncü ülkelerle de karşı karşıya getirmektedir.

3.4. GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN GELECEĞİ VE AMACI

Aynı bölgelerde ya da aynı coğrafyalarda bulunan ülkeler genellikle ekonomilerini geliştirmek veya serbest ticaret yapabilmek için bir bütünleşme hareketi içerisine girmişlerdir. Ülkelerin kendi ekonomileri arasındaki bölünme ve parçalanma derecesini en aza indirme amacı taşıyan ekonomik bütünleşme, rahat bir mal ve hizmet dolaşımının sağlandığı, ticareti olumsuz etkileyen sebeplerin ortadan kaldırıldığı, yeni bir pazarın oluşturulması olarak bilinmektedir.

Ülkeleri ekonomik entegrasyona yönelten sebepler arasında, üretim kapasitelerini ve verimliliğini yükseltmek yoluyla toplumsal refah düzeyini arttırmak, bölge dışı bloklara karşı rekabet gücü kazanmak ve aynı bölgedeki ülkelerin çıkar çatışmalarını engellemek gelmektedir (İncekara, 1995: 63). Ekonomik birleşme şekillerinden olan gümrük birlikleri ise, üye ülkelerin aralarında ticari ilişkilere konu olan mallarda, ticareti engelleyen her türlü kota, miktar ve tarife oranları gibi engellerin bulunmadığı ve birliğe üye olmayan üçüncü devletlere karşı ortak bir tarife ve miktar uygulanmasının gerektiği ekonomik bütünleşme şeklidir. Gümrük birliklerinin birlik ve üye ülkelere ekonomik yönden kazançları bulunmaktadır. Üretimin daha kazançlı olduğu alanlara yönelmesi, üretimde artışı beraberinde getirmekte ve üretim düzeyi artmakta, pazarlık gücü bakımından uluslararası alanda pazarlık gücü yükselmekte, üretimde verimlilik ve bilgi akışıyla yabancı sermaye ile de yatırımlar artmaktadır.

Gümrük birliğine katılmanın, birlik ve üye olan ülkeler için, başta ekonomik olmak üzere siyasi, güvenlik, enerji, nüfus vb. konularda farklı amaçları bulunmakta ve ülkelerin sahip olduğu ekonomik ve siyasi potansiyelleri ile jeopolitik konumları bu amaçları sağlama konusunda farklı etkilere neden olmaktadır.

3.4.1. Gümrük Birliği'nin Türkiye ve AB açısından Amacı

AB'nin kurulduğu tarih ve öncesindeki kuruluş amaçlarının başında ekonomik amaçları bulunmuştur. Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği, AET'nin kuruluş anlaşması olan Roma Anlaşmasında, anlaşmasının asıl metninde, ekonomiyle ilgili birçok ortak kavramın bulunduğunu bunların, gümrük birliği, ortak ticaret politikası, ortak ulaştırma politikası, rekabet politikası, para politikasındaki sınırlı işbirliği ve

makroekonomik politikaların koordinasyonu maddelerini kapsadığını belirtmektedir (www.tuicakademi.org, 2014).

1958 tarihli Roma Antlaşmasının 2.maddesinde başta ekonomik amaçlardan bahsedilmektedir. Anlaşma metninde ise genel olarak, ortak bir pazarın kurulması, üyelerin ekonomik olarak uyumu ve yakınlaşması, büyüme, istikrar, yaşam standardının artırılması ve üye ülkeler arasında ki ilişkilerin sağlanmasından bahsedilmektedir (www.ikv.org.tr, 2019). GB, üye ülkeler için ortak bir ekonomik bütünleşme çabası olarak bilinse de, sadece ticaret ve ekonomi konularında değil, topluluk ve birlik üyelerinin diğer sağlık, rekabet, kültürel, haksız rekabet, emniyet ve güvenlik gibi bir çok konuda da ilişkilerin kurulmasını amaçlamaktadır.

GB, Ankara Antlaşması, 1973 tarihli Katma Protokol ile 1996 tarihli OKK ile AB ve Türkiye arasında ekonomik ilişkilerin temelini oluşturmaktadır. Bu bakımdan GB sadece bir ekonomik bütünleşme türü olarak değil, Türkiye için AB üyeliğinin en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Türkiye için GB, Türkiye –AB ilişkileri bakımından asıl amaç olan AB üyeliği için büyük ve önemli bir aşama ve araç olarak değerlendirilebilir. Türkiye-AT arasında Ankara Anlaşması'yla oluşturulan iştirakin temel hedefi, Türkiye'nin bir an önce üye olmasıdır., Bu amaç doğrultusunda, Ankara Anlaşması'yla GB'nin oluşturulması ilk hedef olarak belirlenmiştir. GB ile birlikte üyelik amaçlansa da, statik ve dinamik etkilerin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumlu sonuçları amaçlanarak, üretimde verimlilik ve kalite artışı, uluslararası rekabette güçlü olmak, yabancı yatırımların ülkeye getirilmesi, istihdam, kalkınma, yüksek teknoloji üretimi, işbirliği ve uzmanlaşma, üreticilere birlik üyelerinin geniş pazarlarına ulaşılma imkanını amaçlanmıştır.

3.4.2.Gümrük Birliği'nde Yaşanan Güncel Sorunlar

Türkiye, AB'ye üye olarak kabul edilmeden, GB'ye dahil olan bir ülke olarak AB ile ilişkilerini devam ettirmektedir. GB, 6 Mart 1995'te yapılan 36. Ortaklık Konseyi toplantısında alınan Gümrük Birliği kararı ile 1 Ocak 1996'dan itibaren yürürlüğe girmiş olup, Ankara Anlaşması'nın son dönemini başlatmıştır. Yani 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, taraflar arasında imzalanan bir anlaşma değil, Ankara Anlaşması'nda üzerinde

anlaşılan Gümrük Birliği'nin işleyişiyle ilgili hükümlerin belirtildiği bir belgedir (Uysal, 2001: 146).

Türkiye ile AB arasındaki GB, AB'nin üye olmayan bir ülke ile kurduğu ilk önemli ve işlevsel GB' örneğidir. Türkiye, tarım ve sanayi ürünlerinin büyük bir kısmı için AB'nin belirlediği Ortak Dış Tarifesi (ODT) kabul etmiştir. Ayrıca ticari işlemlere ilişkin tüm gümrük vergiler ile ücretlerde kaldırılmıştır. Gümrük Birliği, AB ile Türkiye arasındaki ticaret ve yatırımda önemli yere sahip olmuş, Türkiye- Avrupa Birliği ilişkilerinde uyum konusunda basitleştirmede fayda sağlamıştır (www.avrupa.info.tr, 2018). Gümrük Birliği üyeliğinin, ekonomik olarak Türkiye'ye neler kattığı neler kaybettiği konusunda bir çok istatistiki bilgi mevcuttur. GB, Ankara Anlaşması çerçevesinde oluşturulan bir geçiş aşaması düzenlemesidir. Ancak tam üyelik konusunun belirsizliğinden kaynaklı, belirlenen tarihten daha fazla yürürlükte kalmış ve bunun sonucunda da bir takım sorunları içinde barındıran iştiraklik şeklini almıştır.

Türkiye'nin GB üyesi olarak kabul edilmesinden sonra, ihracat ve ithalat rakamlarında değişiklikler olmuş ve 1996 tarihinde 12 milyon dolar olan ihracat, 2018 sonu itibarıyla 83 milyon doları geçmiş, 24 milyon dolar ithalat ise 80 milyon dolara ulaşmıştır. Bu sebeple AB, Türkiye'nin ekonomik ilişkilerinde ihracat ve ithalat rakamlarının yarısını oluşturmakta ve ülke grupları arasında önemli bir pazar ekonomisi olarak yerini almaktadır. GB, statik ve dinamik etkiler toplamında Türkiye'ye ticari, mali ve parasal alanda olumlu yönde katkı sağlamıştır. Dinamik etki olarak Türkiye ekonomisinde özellikle imalat sektörü üzerinde olumlu yönde katkıda sağlamış ve yatırımların ülkemize gelmesinde özendirici etkisi olmuştur. Gümrük birliğinin getirdiği rekabet etkisi, üretimde çeşitlilik yaratmıştır. Bu çeşitlilik ise kaliteli ürünün piyasada yer almasını sağlamıştır. AB'ye uyum konusunda yapılan teknik mevzuat altyapı çalışmaları, Türkiye'nin AB pazarında ve diğer pazarlarda rekabet gücünün artmasını ve ülkemiz ekonomisinin dünya ekonomisi ile birleşmesini sağlamıştır (www.ab.gov.tr, 2019).

Türkiye'nin GB'ye üyeliği, AB'ye tam üyelik desteğiyle oluşturulmadığından ekonomi, siyasi, sosyal, politika vb. konularda olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Oluşturulan GB, üyelik temelli bir anlaşma şekli değildir. GB imzalanırken "AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmalarına Türkiye de taraftır" yönünde bir ibarenin GB'ni kuran 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararında bulunmayışı ciddi bir hata

ve öngörüsüzlük olarak göze çarpmaktadır. Yine GB'nin üyelik yolunda bir atlama taşı olacağı ve üyeliğin 3-5 yıl gibi kısa bir sürede gerçekleşeceği gibi gerçekçi olmayan beklentilerin olumsuz yansımaları da Türkiye'nin bir türlü GB karar mekanizmalarında yer alamaması şeklinde kendini göstermiştir (Cengiz ve Kurtbağ , 2015: 3). Üyelikle, Türkiye'nin malları serbest dolaşıma tabi olurken, üretimi yapan veya üretilen ürünleri birlik üyesi ülkelere pazarlamaya çalışan personeller vizeye tabi tutulmaktadır. AB ülkeleri tarafından uygulanan vizeler, Türk iş adamlarının çeşitli zorluklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Vize alabilmek için AB konsoloslukları tarafından talep edilen belgelerin çokluğu (20 ve daha üzeri belge) ve bu belgeler arasında ticari ve özel hayatın gizliliğini ortadan kaldıran (banka cüzdanı orijinali ve fotokopisi, tapular, araba ruhsatları, sahip olunan tüm malvarlıklarını gösterir belge, kredi kartı hesap ekstresi gibi) belgeler bulunması, 70-80 €'yu bulan vize ücretleri (aracı kuruma ödenen ücret ve banka komisyonu gibi ilave ücretler dâhil) ve diğer mali masraflar en çok şikâyetçi olunan konular arasında yer almaktadır (Cengiz ve Kurtbağ , 2015: 14). Türkiye, bir taraftan GB ile üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanırken, diğer taraftan AB'nin üçüncü ülkeler ile yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarına (STA) tabi olamamakta, taraf olarak kabul edilmemekte ve söz sahibi olmadığı anlaşmalardan olumlu veya olumsuz yönleri ile etkilenmektedir. 28 üyesi ve Türkiye'den oluşan birlik gümrük alanında, AB tarafından imzalanan Serbest Ticaret Anlaşmalarında, Türkiye'nin görüşleri alınmamakta ve Bakanlar Konseyince alınan kararlarda, Türkiye Devletini siyasi olarak temsil eden bir bürokratik güç bulunmamaktadır. 2017 tarihinde Belçika'nın Brüksel kentinde yapılan, Türkiye - AB Gümrük Birliği'nin Geleceği konulu toplantı da, açılış konuşmasını yapan, Türkiye'nin AB Daimi Temsilcisi Büyükelçi Faruk Kaymakçı, Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkilerindeki süreçte, Gümrük Birliği'ni içerisine alan müzakerelerin siyasileştirilmesi konusuna değinerek, Gümrük Birliği'nin devam eden sorunlarına işaret etmiştir (www.tepav.org.tr, 2017).

GB'nin temelini oluşturan 1973 tarihli Katma Protokol ile belirlenen 22 yıllık indirim listesinin içeriğini, daha çok topluluğun rekabet gücü yüksek, Türkiye'nin ise rekabet gücü düşük olduğu ve teknoloji yoğun ürünler yer alırken, 12 yıllık indirim listesinde ise Türkiye'nin rekabet gücü yüksek, birliğin ise rekabet gücü düşük olan ve emek yoğun ürünler oluşturmaktadır. Mevcut GB'nin eksik yönlerinden bir diğeri tarım ürünleri ile hizmet sektörünü kapsamamasıdır. Özellikle sanayi ürünlerinde gümrük

vergileri sıfırlanıp öncelik verilirken, tarım ve hizmet sektörleri alanında ihracat bakımından kayıplar olmuştur. AB tarafından diğer birlik ülkelerine uygulanan ve bir çok ürün ve malları kapsayan gümrük birliğinden farklı bir gümrük birliği uygulanmaya çalışılmıştır. GB kapsamında Türkiye tarafından gerçekleştirilen ihracat sürecinde, AB ülkelerine yapılan nakliye ve ulaşımda karşılaşılan taşıma kotası sıkıntıları, Türkiye'nin birlik GB üyeliğinde karşılaştığı başka bir sorun olarak görülmektedir. Türkiye'nin GB'ye üye olmasına rağmen önüne çıkan taşıma kotası, hem ihracatta hem de nakliye sektörü ve ona bağlı diğer sektörleri olumsuz yönde etkilemekte ve sorunun devam etmesine neden olmaktadır.

Genel olarak gümrük birliğinin olumlu ve olumsuz etkilerinin değerlendirilmesi neticesinde, küreselleşen ve değişen dünya ticareti, yeni ticaret şekilleri ve bunlara bağlı ekonomik değişim ve gelişmeler, uygulanan Gümrük Birliği'nin tekrar değerlendirilmesi ve gözden geçirilmesi konusunu zorunlu hale getirmiştir (www.ab.gov.tr, 2019). Türkiye tarafından tespit edilen en önemli husulardan, Serbest Ticaret Anlaşmaları ile ürün kapsamının genişletilmesi GB'nin güncellenmesi konusunu gündeme getirmiştir.

3.4.3. Gümrük Birliği'nin Kazanç ve Kayıpları

Gümrük birliğinin Türkiye ekonomisine statik ve dinamik etkileri olmuş ve bu etkiler ekonomik gelişmelere olumlu ve olumsuz şekilde yansımaları beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin AB Tek Pazarı'na katılımıyla Türkiye ile AB arasındaki ticareti olumsuz etkileyen tarife ve tarife dışı engeller kaldırılacak veya en azından azaltılacak, bunun sonucunda iki taraf arasında ticaret hacmi yükselecektir. İç pazarda ithalat baskısının artması rekabeti artıracak, şirketler daha fazla verimlilik arayışına yönelirken, tüketiciler daha düşük fiyat, daha geniş bir mal arzından istifade edeceklerdir (Ülgen ve Yenigün Dilek, 2015: 38).

1995 GB Anlaşması imzalanırken Türkiye'nin bir takım beklentileri söz konusu idi. Örneğin, Türkiye'de ihracat patlamasının gerçekleşeceği umuluyordu. Ancak 1996'dan 2005'e kadar geçen on yıllık süreçte Türkiye'nin AB'ye yaptığı ihracatta beklenen ölçüde bir artış ortaya çıkmadığı görülmektedir (Gökdemir ve Kahraman, 2008: 291). Gümrük Birliğinin ekonomik etkilerinin Türkiye'nin Avrupa Birliği ilişkilerinde büyük rol oynadığı ve karşılıklı etkileyen ve etkilenen faktörlerin devreye girdiği oldukça

açıktır. Gümrük Birliği'nin temel statik etkisi; ticaret saptırıcı ve ticaret yaratıcı etkileri şeklinde olmuş ve bu süreç hızlı aynı zamanda büyüyerek devam etmiştir (Doğan, 2015: 309).

GB'nin, AB ile birliğe üye ülke ekonomileri üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Sadece ekonomik değil, diğer konularda da avantajları ve deavantajları bulunmaktadır. Türkiye'nin GB'den tam olarak kazançlı çıkabilmesi için, her şeyden önce AB'ye tam üye olması ve üye ülkelerde uygulanan gümrük birliği uygulamasının hayata geçirilmesi ve üçüncü ülkelerle olan ortak gümrük tarifesi ve Serbest Ticaret Anlaşmalarında karar alıp veren, söz sahibi ülke olması gerekmektedir. Ayrıca GB'nin karşılıklılık ilkesi çerçevesinde birlik tarafından izlenen ve uygulanan politikalara uyumu da önemli bir etkidir. Ancak her ne kadar eksik olarak uygulansa da gümrük birliğinin getirileri bulunmaktadır. Birliğe taraf olan üye ülkelerin, gümrük vergileri, kota, miktar gibi ihracatı engelleyici sebepleri ortadan kaldırması ile, kendi içinde yüksek olan ürün fiyatların yerini artık birlik ülkelerinden alınan daha ucuz ürünler yer alabilmektedir. Üye olan ülkelerde ticareti kısıtlayan kota, miktar, tarife gibi engellerin katı olması, üye olan ülkenin birliğin statik ve dinamik etkilerinin özellikle ticareti yaratma etkisini önemli kılmaktadır. Birlikle oluşan yeni pazar olanakları, birliğe taraf olan ülkelerde bulunan tüketicilerin düşük fiyat ve kaliteli ürünleri seçme olanakları çoğalmakta ve tüketicilerin bu ürünlere ulaşabilmeleri kolaylaşmaktadır. Birlik içinde çeşit bakımından üretimin artmasıyla farklı sektörler arasında ilişkilerin artmasına ve birlik ile üye ülkeler arasında iç ticaretin ilerlemesi sağlanmaktadır. Ayrıca bu sektörlerdeki iletişimin artması, birlik içinde ölçek ekonomileri ile pazar olanaklarını genişletecek ve ileri teknoloji desteğiyle rekabette de artışı sağlayacaktır. Genişleyen pazar ve rekabetle birliğe üye ülkeler, yatırımlar ve sermaye akışı için cazibe yerleri olabilmektedir. Özellikle ihracata yönelik yatırımlar, iş gücünün niteliğini ve verimliliğini daha da önemli hale getirmekte ve bunların gelişmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını zorunlu hale getirmektedir.

GB'nin üye ülkelere kazandırdıkları gibi, üye ülkelerden götördükleri de bulunmaktadır. Üye ülkeler, birlik dışındaki üçüncü ülkelerle olan OGT'yi uygulamasıyla vergi yönünden kayıplar yaşayabilmektedir. Artık üye ülkeler, ekonomik ilişkileri çerçevesinde daha önce uyguladığı özel, düşük veya yüksek gümrük vergilerini uygulamak yerine, birliğin benimsediği OGT'yi uygulamak zorunda kalmaktadır. Ayrıca

üye ülkeler, çatışma ya da uzlaşma içerisinde oldukları üçüncü devletlere karşı, birliğin takip ettiği genel politikaya uymak zorunda kalabilmektedir. Bu durum ülkelerin mevcut ilişkilerinde olumsuzluklar doğururken, piyasa ve yeni kazançlı ekonomik anlaşmaları yapamayıp, kayıplar yaşamalarına neden olmaktadır. Bu en iyi örneği, Türkiye'nin birlik tarafından yapılan Serbest Ticaret Anlaşmalarına taraf olmaması ve yapılan anlaşmaların sonucuna katlanma zorunluluğu verilebilir. Teşvik, istisnalar vb. ekonomik araçlarla yapılan veya devam eden mevcut yatırımların, ülkelerin birliğe dahil olması ve güçlü yabancı yatırımcıların gelmesi ile aksamalara uğrama olasılığı bulunmaktadır.

3.4.4. Gümrük Birliği'nin Geleceği ve Öngörüler

Türkiye-AB ilişkilerinde GB, Türkiye'nin 1959 tarihinde tam üyelik için başvurusu ile başlamış, 1973 Katma Protokol ve 1987 yılında tam üyelik için başvuru yapması ile devam etmiş ve 1996 yılında fiilen başlamıştır. GB, yaklaşık olarak 23 yıl gibi bir zamandır başlamış ve halen artı ve eksi yönleri sadece tam üyelik için mücadele eden Türkiye için değil, AB üyeleri tarafından özellikle ekonomik yönden tartışılmakta ve hatta bazı kurucu ülkelerin birlikten ayrılma nedenlerinden birini oluşturmaktadır. GB'ye üye olan Türkiye'nin bu üyeliği asıl amaç olmamıştır. Çünkü bu süreçten sonra Türkiye bir çok zirveye katılmış ve her zirve sonunda, AB'ye tam üye olarak alınması gereken bir ülke olduğunu her seferinde tekrarlamış ve öne koşulan siyasi, ekonomi, hukuk, demokrasi gibi pek çok kriteri yerine getirmek için reformlar ve değişiklikler yapmış ve AB'ye tam üyeliği sadece gümrük birliği ile değil her konu da istemiştir. Ancak birlik tarafından, Türkiye'nin yaptığı her düzenleme eksik olarak görülmüş veya açılması gereken fasıllar zamanında açılmamış ve tam üyelik süreci için ileriki tarihler gösterilmiştir.

Türkiye, birliğe üye olmadan, GB'ye alınan tek ülke olduğundan, mevcut olan gümrük birliğinin olumsuz yönlerinden zaten etkilenmektedir. GB anlaşması, Türkiye için AB'ye geçişin bir aşaması olarak değerlendirilmektedir. GB'nin kapsamını sadece endüstri ve işlenmiş tarım ürünlerinin kapsamı, hizmet ve serbest dolaşımın olmaması, birlik tarafından üçüncü ülkeler ile yapılan Serbest Ticaret Anlaşmalarında Türkiye'nin yer almaması ve karar vericiler arasında bulunmaması, 1996 tarihinde yürürlüğe giren GB'nin eksik yönlerini oluşturmakta ve bu eksiklikler kayıplara neden olmaktadır. Daha

önemlisi Türkiye, AB kurumlarında temsil edilip alınan kararlara katılmayarak, onların özellikle "rekabet" ve "dış ticaret politikaları" konusunda aldıkları kararları aynen uygulamak zorunda kalmıştır (Karluk, 2007: 468). Diğer taraftan GB'nin, Türkiye'nin ihracatında ve dış ülkelerle ticari ilişkilere girmesinde olumlu etkileri olmuştur. Üyelikle ülkeye giren farklı mal çeşitliğinin sonucuyla kalite algısında değişiklikler olmuş, yüksek fiyatlı ve kalitesiz ürün kullanımına bir çok alternatifler sunulmuştur. Yeni oluşan pazar alanlarına girebilmek için ileri teknoloji desteğinin gerekliliği sorgulanmış ve rekabet edebilmek için bu desteğin zorunlu olduğu kabul edilerek, üretim faktörleri ve teknikleri değişmiştir. Yeni teknik üretim tarzı ise, kaliteli ve verimli üretim artışını getirmiştir. Eksik, olumlu ve olumsuz yönleri bulunan Gümrük Birliği'nin Türk kamuoyunda yapılan haklı itirazlara rağmen benimsenmesinin temel sebebi , tam üyeliğe götürecek en hızlı araç olarak kabul edilmesidir (Karluk, 2007: 469).

1980 tarihinden itibaren Türkiye'de başlayan ekonomideki liberalleşme ve serbestleşme eğilimi ile dış ülkeler ile ekonomik ilişkiler artmış ve Türkiye dünya ekonomisine dahil olmuştur. Bu gelişmeler ışığında, AB ise gelişen ve değişen ticari ilişkilerde ve özellikle Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konumu bakımından en büyük ticaret ortağı olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin ilgili yıllarda yapmış olduğu ihracat ve ithalat rakamlarının yarısını oluşturması bu görüşü destekler niteliktedir. Ancak GB'nin sonuçları, resmi rakamlara göre değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisine çok büyük olumsuzluklar getirmemiş ve sadece beklenildiği kadar da olumlu etki yaratmamış ve çok büyük bir refah artışı sağlamamıştır. Bu nedenle Türkiye mevcut olumsuzluklar nedeniyle GB'den kendi isteğiyle çıkma kararı veya tek taraflı olarak GB'den vazgeçmesi gibi düşünceler ekonomide daha büyük zararlara neden olabilir. Bu zararları gidermek ve AB ile devam eden GB kaynaklı ticari ilişkilerdeki var olan sorunları çözmek, küresel ticaret dinamiklerine uyum sağlamak amacıyla Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin güncellenmesi ve derinleştirilmesi gerekmektedir (www.ikv.org.tr, 2018). İşte bu ve yukarıda bahsedilen olumsuzluklar gümrük birliğinin yenilenmesi gerektiği sorularını gündeme getirmiştir. Nitekim bu güncelleme, hukuki açıdan ancak belirli bir yöntem çerçevesinde ve seçilen yöntem uyarınca takip edilecek belirli bir usul ile sağlanabilir (Göçmen, 2016: 88).

GB ülkemiz için, AT'ye geçiş dönemi düzenlemesi olarak uygulandığından sistematik sorunlar içeren bir anlaşma olarak halen devam etmekte ve beklemektedir.

GB'nin aksayan, sorun teşkil eden ve Türkiye ekonomisinde olumsuz etkileri olan hususlar, birliği ilgilendiren konularda Türkiye'nin karar verecek ve iştişare edecek pozisyonunda bulunmaması, birlik tarafından üçüncü ülkelerle yapılan Serbest Ticaret Anlaşmalarından faydalanılamaması, vize uygulamaları ve serbest malların dolaşımında karşılaşılan taşıma kotaları sorunudur. Bahsi geçen olumsuzluklar ileriki yıllarda Türkiye-AB ilişkilerinde gümrük birliğinin revize edilmesi ve genişletilmesi konusunu gündeme getirmektedir. Bununla ilgili en son Türkiye, Avrupa Komisyonu ile yürütülen teknik müzakereler ile ilgili çalışmalarını içeren raporu, 27 Nisan 2015 tarihinde kamuoyuna sunmuş ve 12 Mayıs'ta Avrupa Komisyonunun Ticaretten Sorumlu Üyesi Cecilia Malmström ve Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi'nin birlikte yaptığı açıklamayla da Gümrük Birliği'nin güncellenmesi için müzakerelerin başlayacağı belirtilmiştir (www.ikv.org.tr, 2018). Daha sonraki süreçte, Türkiye 2016 yılının sonunda GB'nin güncellenmesi, müzakerelerinin devreye konulması amacıyla Avrupa Birliği Konseyin'den yetki talebinde bulunmuştur. Bu güncellenme süreci, danışma ve ortak karar çözümü, kamu tarafından yapılan alımlar, tarım, hizmet, yatırım, sosyal haklar, fikri mülkiyet hakları, çevre hakları, tüketici haklarının korunması gibi bir çok konuyu içermektedir.

Türkiye'nin 2016 yılının sonunda yapmış olduğu bu yetki talebine rağmen 2019 yılı itibariyle gümrük birliğinin güncellenmesi başlığını içeren herhangi bir müzakere süreci başlamamıştır. Türkiye ve dünyadaki ekonomik ve siyasi gelişmeler, ortadoğudaki siyasi kargaşalar, Suriye meselesi ile gündeme gelen mülteci sorunu ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimine limanların açılmaması, ve son dönemde AB ile İngiltere arasında devam eden ve İngiltere'nin AB'den ayrılma süreci olan Brexit referandumu gibi önemli gelişmeler GB'nin güncellenmesi sürecini yavaşlatmış ve sorunun devam edip sürmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler ışığında, GB'nin eksik yönlerinin ortadan kaldırmanın tek ve en önemli yolu, Türkiye'nin bir an önce AB'ye katılması gerektiğidir. GB'nin Türkiye'de de diğer üye ülkelerdeki şekliyle uygulanmasından sonra, sonuçlarının neler getirip neler götüreceği konusu ise ancak yıllar sonra değerlendirilecek ve anlaşılacaktır.

SONUÇ

Dünya üzerindeki çoğu ülkeler ekonomi, siyasi, dini, kültürel, ticari ilişkileri geliştirmek için sürekli olarak bir ilişki içerisine girmiş ve bu mücadelelerden kâr elde edebilmek, kendi çıkarlarını korumak için bazen büyük devletler kurmuşlar, bazende daha da güçlü olmak, dünya üzerinde hakim güç olmak için bir tür birleşmeler yoluna gitmişlerdir. Birleşmelerin, hangi konuda olacakları ise ülkelerin genellikle ihtiyaç duydukları ve belirli bir amaca ulaşmak için kötü ve iyi oldukları konuların gözden geçirilmesi sonucu birden çok ülkenin bir araya gelmesiyle oluştuğunu görmekteyiz. Dünyadaki çoğu birleşmeler başta ekonomi temelli olarak başlamakta, ancak daha sonra bu birleşmelerin altında dolaylı olarak farklı nedenlerin etkili olduğu görülmektedir.

Karlık, en genel olarak ekonomik entegrasyonu, ortak bir pazar yaratmak amacıyla ticareti engelleyen kısıtlamaların kaldırılarak mal ve hizmetlerin serbest dolaşımının sağlanması ve ulusal ekonomik politikaların uyumlaştırılması olarak tanımlanmıştır. Ekonomik bütünleşmelerle ülkeler, ticaretini arttırmayı, ekonomilerini makro seviyelere çıkarmayı, kalkınmayı ve bunları yaparken de rekabetlerden olumsuz etkilenmemeyi ve ticari ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamışlardır. Ekonomik birleşmelerin kapsadığı alanlara göre farklı çeşitleri bulunmaktadır. Avrupa'daki entegrasyonun, birleşme süreci tarihi eskilere dayansada asıl gelişmeler 2. Dünya savaşından sonra, dünyada yaşanan özellikle siyasi gelişmeler çerçevesinde ekonomik bazda şekillenmiştir. İlk başta ekonomik nedenler, Avrupa ülkelerinin bu birleşmeler altında toplanmasını sağlamıştır. Bu nedenler 1957 yılında Roma Anlaşması ile oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun temelini oluşturmuştur.

Ekonomik bütünleşmelerin bir türü olan GB, üye ülkelerin aralarında ticari ilişkilere konu olan ürünlerde, ticareti engelleyen kota, miktar ve tarife oranlarının olmadığı ve üye olmayan diğer ülkelere karşı ortak bir tarifinin tatbik edildiği ekonomik bütünleşme şeklidir. GB kavramı özellikle AB'nin kurulması ve genişlemesiyle önemli hale gelmiş ve günümüzde çoğu Avrupa ülkeleri tarafından kullanılan bir kavram olmuştur.

Türkiye'nin GB süreci, 1957 yılında birliğe üyelik için yapılan başvuru ve 1964 tarihindeki Ankara Anlaşması ile başlamıştır. GB için yapılan başvurudan önce de

Türkiye'nin Avrupa ülkeleri ile birçok konuda ilişkileri bulunmaktadır. Türkiye'nin üyelik için yaptığı ilk başvuru nedenleri ile günümüzdeki tam üyelik için yapılan yasal düzenlemelerin temel nedenleri aynıdır. Türkiye'nin AB üye olma sebepleri; ekonomik, siyasi, çağdaşlaşma, demokrasi, insan hakları, hukuk ve artık küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan diğer birçok ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Ankara Anlaşması ile Türkiye'nin AB'ye üyeliği için hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç dönem belirlenmiştir. Geçiş dönemini içeren Katma Protokol, 1970 yılında kabul edilmiş ve 1 Ocak 1973 tarihi itibarıyla resmîyet kazanmıştır. Bu protokolle iki tarafta kendilerine düşen yükümlülükleri yerine getirerek GB'yi oluşturmayı amaçlamışlardır. Katma Protokolle birlikte taraflar arasında 22 yıl sonra GB'nin oluşturulması amaçlanmış, oluşturulacak GB ile emek, iş ve varlıkların rahat dolaşımını sağlanacaktır. 6 Mart 1995 tarihinde de Ortaklık Konseyi toplantısının 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararına göre Türkiye GB'ye üye olmuştur.

GB'ye dahil olan ülkelerde, tarifelerin kaldırılması ve üye olmayan diğer devletlere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanması, fiyat, üretim, tüketim, ihracat ve ithalat gibi ekonomik yapılarda değişik etkiler yaratmaktadır. Gümrük birliklerinin bu etkileri, genellikle üye ülkelerin ekonomilerine yaptığı olumlu ve olumsuz etkileri bünyesinde barındırmakta ve önem arz etmektedir. Çünkü birliğe katılan ülkelerin amacı bu bütünleşmenin en çok olumlu etkilerinden faydalanmaktır. GB'nin genel olarak ekonomiler üzerinde ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı olarak statik etkiler ve dinamik etkileri bulunmaktadır. Aynı şekilde Türkiye ekonomisi üzerinde de olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur.

Türkiye 1996 tarihinde gümrük vergilerini, benzer etkili diğer vergiler ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması için kurumsal ve yasal olarak birçok düzenlemeye gitmiştir. Yapılan bu teknik ve yasal düzenlemeler sonucunda, AB'ye tam üyelik konusunda etkilerinin olacağı düşünülmüştür. Helsinki Zirvesi sonucunda Türkiye'nin aday ülke statüsünde kabul edilmesi ve 2005 tarihinde müzakerelerin başlanacağına belirtilmesi ile tam üyelik beklentisi daha da artmıştır.

GB'nin Türkiye'nin ihracatında da ithalatında da olumlu anlamda etkileri olmuştur. Dış ticaret hacmine katkısının yanında, ithalat, ihracat ve diğer ticaret ilişkilerinin şeklinin değişmesi ve güncellenmesinde de etkileri bulunmaktadır.

Türkiye'nin 2018 yılında, AB'ye ile yaptığı 84 milyar dolarlık ihracatının bulunması Avrupa Birliği ile olan ekonomik ilişkilerin ticareti yaratması bakımından Türkiye lehine kazanımları olmuştur. Aynı şekilde GB'nin ticaret saptırması etkisinde, ülke grupları ile olan ticareti ilişkilerde de değişikliklerin çok olmadığı ve ama genel anlamda bir artışın olduğu, Türkiye'nin dış ticaretinde ticaret saptırması etkisi oluşturmadığı anlaşılmaktadır. Ancak mal gruplarının (yatırım, hammadde, tüketim) ithalatında üyelikten sonra artışın olduğu ve bu artışın yıllar itibariyle devam ettiği görülmüştür. Bu olumsuz etki sadece gümrük birliğinden kaynaklanmamaktadır. Birliğin ithalatının artması tüketim etkisinin olduğunu göstermiştir. Dinamik etkiler içinde ise rekabet konusunda da üyelikle çoğu sektörde beklentiler olmuş ve özellikle teknoloji kaynaklı sanayi ve otomotiv sektörleri ile bunlara bağlı yan işletmelerin bu bekleşileri piyasada olumlu bir hava yaratmıştır. Böylece bu sektörler dış rekabete açılmış, yapılan uzmanlaşma ve diğer düzenlemelerle rekabet gücünde iyileşmeleri kendisiyle getirmiştir. Ölçek ekonomilerinden giyim eşyası, dokuma vb. sektörlerde olumsuz etkileri fazla olmazken, mobilya ve orman ürünlerine bağlı sektörlerde ise pozitif etkileri olmuştur. Türkiye'nin harcama kalemlerinden olan Ar-Ge harcamasının GSYH içindeki oranı düşük olduğundan, GB'nin teknoloji gelişmelere etkisi çok olmamıştır. Türkiye'nin GB'ye üye olmasının olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur. Bu etkiler üyeliğin başlangıcından itibaren tartışılmakta, kayıp ve kazançlarının neler olduğu istatistiklerle tespit edilmeye çalışılmaktadır. Genel itibariyle GB Türkiye ekonomisine çok büyük olumsuzlar getirmemiş ve ancak beklenildiği kadar da ekonomide olumlu etki yaratmamış ve çok büyük bir refah artışı sağlamamıştır. Ancak AB'ye üye olmadan GB'nin Türkiye'de uygulanması; Serbest Ticaret Anlaşmaları, vize, ürün kapsamı, taşıma kotaları vb. sorunların devam etmesine neden olmuştur.

Dünyadaki mevcut durum, Türkiye'nin ekonomi ve siyasi ortağı olan AB ülkeleriyle olan her türlü ilişkiyi ve tam üyelik kapsamında özellikle gümrük birliğinin geleceği ve ne şekilde devam etmesi gerektiği konusunu daha da önemli hale getirmiştir. Türkiye, AB'ye kabul edilmeden, GB'ye alınan tek ülke konumunda olduğundan bazı olumsuzluklar zaten yaşanmaktadır. Sonuç olarak üyeliğin sadece sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerinden başka diğer ürün ve hizmetleri de kapsamaması, hizmet ve serbest dolaşım sorununun çözülmesi, taşıma kotaları ile vize problemlerinin giderilmesi, birlik tarafından üçüncü ülkeler ile yapılan Serbest Ticaret Anlaşmalarında Türkiye'nin yer alması ve Türkiye'nin Gümrük Birliği'ni ilgilendiren konularda, karar verebilecek ülke

konumunda bulunması ile GB'nin diğer bir çok olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması için, Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak katılması ve GB'nin, diğer üye ülkelerdeki gibi Türkiye'de de uygulanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akgönenç, O. (2010). *Türkiye'nin AB Stratejisi* (2.Baskı b.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Akkoyunlu, A. S. (1998). Geleneksel Gümrük Birliği Teorisi. *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 16(1-2), 171-190

Ankara Sanayi Odası (2004), Asomedyada, Doç. Dr. Nevzat SAYGILIOĞLU, Gümrük Birliği'nin Miladı Doluyor mu? [Erişim: 1 Şubat 2019, <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyada/ocak2004/forumocak2004.html>].

Aslan, R. (2000). Türkiye - Avrupa Birliği: Sancılı Gelen İlişki. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* (55-3), 1-28

Avrupa Birliği Başkanlığı, (8 Temmuz 2019), Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, [Erişim: 8 Temmuz 2019, https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html].

Avrupa Birliği Başkanlığı (2019), AB, Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, [Erişim: 15 Mart 2019, https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/katilim_muzakerelerinde_mevcut_durum_karti-_08072019-_tr.pdf].

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Avrupa Birliği Delegasyonu, [Erişim: 5 Kasım 2018, <https://www.avrupa.info.tr/tr/gumruk-birligi-ab-ile-turkiye-arasindaki-ticareti-desteklemek-52>].

Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu, Gümrük Birliği, AB ile Türkiye Arasındaki Ticareti Desteklemek, [Erişim: 23 Haziran 2019, <https://www.avrupa.info.tr/tr/gumruk-birligi-ab-ile-turkiye-arasindaki-ticareti-desteklemek-52>].

Ayata, A, ve Ercan , M. (2012). *Avrupa Birliği ve Türkiye ile İlişkileri*. Ankara: Nobel Yayınları.

Ayhan, E. H. (2000, Ocak-Mart). Gümrük Birliği ve AB ile Dış Ticaretimiz. *İGEME'den Bakış* (13).19-31.

- Aynagöz, Ö. (2003). Gümrük Birliği Teorisinin Gelişimi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 14(44-46), 23-39.
- Bakkalcı, A. (2002). Avrupa Birliği ile Türkiye Arasında Gerçekleştirilen Gümrük Birliğinin Kaynak Dağılım Üzerine Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 42, 17(2), 39-53.
- Balcı, B. (1995). AT Ve Türkiye Arasında 6/3/1995 Tarihinde İmzalanan 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararında Yer Alan Başlıca Hükümler. *Maliye Dergisi*, 12-19.
- Balkır, C. (2010). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bayraktutan, Y. (2007). *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri* (4 b.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Bilici, N. (2017). *Avrupa Birliği(nin) Türkiye(si)* (7.Baskı b.). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Canpolat, İ. (1998). *Uluslararası Sistem Avrupa Birliği* (2.baskı). İstanbul: Alfa kitapevi.
- Cengiz , C., & Kurtbağ , Ö. (2015). Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm önerileri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 1-33.
- Cengiz, C. (2013). Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Gümrük Birliğindeki Güncel Sorunlar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Tokat.
- Çakmak, H. (2005). *Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri* (2.Baskı b.). Ankara: Platin Yayınları.
- Çalış, Ş. H. (2006). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Çimen, A. (1996). *Gümrük Birliği ve Avrupa topluluğu Türkiye İlişkileri*. Ankara.
- Çınar, S. (2004). Gümrük Birliğ Teorisi. *Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 18 (5),1-2
- Dedeoğlu , B. (1996). *Adım adım Avrupa Birliği*. İstanbul: Çınar Yayınları.
- Dereli, D. (2014). Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Süreci, E-Gümrük Uygulamasının Türk Dış Ticaretine Muhtemel Etkileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. İstanbul.
- Dinler, Z. (2016). *Mikro İktisat* (27 b.). Bursa: Ekin Yayınevi.

Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (8 Temmuz 2019), Katılım Politikası Daire Başkanlığı / Katılım Müzakerelerinde Mevcut Durum, [Erişim: 8 Temmuz 2019, https://www.ab.gov.tr/katilim-muzakerelerinde-mevcut-durum_65.html].

Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye-AB Gümrük Birliği,[Erişim: 15 aralık 2018, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa>].

Doğan, M. (2015). Avrupa Birliği ve Türkiye Ekonomik İlişkileri. *Marmara Coğrafya Dergisi*(32), 306-325.

DTM. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Ankara: DTM Yayını.

Dura, C., & Atik, H. (2003). *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye* (2.baskı b.). Ankara: Nobel Basımevi.

Dura, C., & Atik, H. (2007). *Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayınları.

Dünya Ekonomik Forumu (2018), Raporlar, [Erişim: 21 Nisan 2019, <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/country-economy-profiles/#economy=TUR>].

Ekdi, B. (2003). Gümrük Birliği Çerçevesinde Damping ve Yıkıcı Fiyat Uygulamaları. *Rekabet Kurumu*. Ankara: Rekabet Kurumu.

El-Agraa, A. (2004). The European Union Economics and Policies, in *Measuring the Impact of Economic Integration*, Grimwade N.

Erçakar, M. (2004). Serbest Bölgelerin ÜlkemizEkonomisindeki Yeri ve Önemi. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları*, 6(2), 142-153.

Erdem, M., & Mehter Aykın, S. (2003). *Avrupa Birliği ve Türkiye* (1.Baskı b.). Antalya: Ezgi Kitapevi.

Ertürk , E. (1996). *Uluslararası İktisat*. Bursa: Ekin Kitapevi.

Ertürk, E. (1998). *uluslararası İktisat*. İstanbul: Alfa-Aktüel.

Ertürk, E. (2002). *Uluslararası İktisadi Birleşmeler* (3.Baskı b.). Bursa: Vipaş Yayınları.

Gelir İdaresi Başkanlığı, Mevzuat, Uluslararası Mevzuat, [Erişim: 21 Temmuz 2019, https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/uluslararasi_mevzuat/gatt95.pdf].

- Göçmen, İ. (2016). Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki Gümrük Birliğinin Güncellenmesinin Yöntemi ve Usulü:Avrupa Birliği Açısından Bir Bakış. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 15(1), 85-115.
- Gökdemir, L., & Kahraman, E. (2008). Onuncu Yılında Gümrük Birliği: Ne Beklendi ? Ne Beklenti. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 277-296.
- Gümrükçü, H. (2002). *Türkiye ve Avrupa Birliği*. İstanbul: Beta Basım.
- Günüğur, H. (1995). *Avrupa Birliğinin Kurucu Anlaşmaları, Gümrük Birliği ve Tek Pazar*. Ankara: T.C. Merkez Bankası Yayını.
- Güran, N. (1999). *Uluslararası Ekonomik Bütünleşmeler ve Avrupa Birliği*. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- İktisadi Kalkınma Vakfı, Gümrük Birliği, [Erişim: 17 Aralık 2018, <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=38>].
- İktisadi Kalkınma Vakfı, Türkiye-AB, Gümrük Birliği, [Erişim: 30 Kasım 2018, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=4&id=38&anahtar=AB%20ile%20olan%20ticari%20ili%C5%9Fkilerim].
- İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği, Temel Belgeler, [Erişim:1 Temmuz 2019, https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?ust_id=3&id=34].
- İktisadi Kalkınma Vakfı, (2000, Mart). Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri. *İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı)*,(159), 37-40.
- İnanç, H. (2004). Avrupa Birliği Bütünleşmesi Sırasında Türkiye'nin Kimlik Sorunları, *Ekonomik ve Sosyal Araştırma Dergisi*(6), 33-62
- İncekara, A. (1995). *Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri*. İstanbul: İTO Yayınları.
- İstanbul Uluslararası Hukuk Merkezi, (2018, 16 Mart 2018), Avrupa Birliği Müktesebatı Fasılların Bloke Edilmesi – Süreç ve Sebepler, [Erişim: 6 Nisan 2019, <http://icil.org.tr/avrupa-birligi-muktesebati-fasillarin-bloke-edilmesi-surec-ve-sebepler/>].
- İyibozkurt, E. (1996). *Türkiye AB-Gümrük Birliği*. Bursa: Ezgi Kitapevi.

Kamu İhale Kurumu, Kamu ihale mevzuatı, [Erişim: 2 Mart 2019, <https://www.ihale.gov.tr/Mevzuat.aspx>].

Karluk , R. (2007). *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar*. İstanbul: Beta Yayınları.

Karluk, R. (1994). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. Eskişehir: Birlik Matbaası.

Karluk, R. (1996). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: İMKB Borsası Yayınları.

Karluk, R. (1996). *Uluslararası ekonomi*. İstanbul: Beta Yayınları.

Karluk, R. (1998). *Avrupa Birliği ve Türkiye (5.baskı b.)*. İstanbul: Beta Yayınları.

Karluk, R. (2002). *Uluslararası Ekonomi (6 b.)*. İstanbul: Beta Yayınları.

Karluk, R. (2002). *Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika (6.Baskı b.)*. İstanbul: Beta Yayınları.

Karluk, R. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. İstanbul: Beta Basım.

Karluk, R. (2009). *Uluslararası Ekonomi Teori-Politika (9.Baskı)*. İstanbul: Beta Yayınları.

Kazgan, G. (2006). *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi (3.baskı)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kılıç, R. (2005). *Türkiye -AB İlişkileri ve Gümrük Birliği*. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Kırdar, D. (2005). *Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Küçükahmetoğlu, O. (2000). *Türkiye-AB Gümrük Birliğinin İktisadi Etkileri*. *İktisat Dergisi*, 408, 34-35.

Lipsey, R. (1960, Sep.). *The Theory of Customs Unions A General Survey*. *The Economic Journal*, s. pp.496-523.

Lüle, Z. (2003, Ocak). *Üyelik Süreci Kopenhag'da Rayına Oturdu*. *Görüş Dergisi*(Avrupa Birliği Özel Sayısı), 14-19.

Manisalı, E. (1971). *Uluslararası Ekonomi-Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi*. İstanbul: Sermet Matbaa.

- Manisalı, E. (1994). *Avrupa Birliğine Alınmayan Türkiye'yi gümrük Birliğinde Bekleyen Sorunlar*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Özen, Ç. (2002). *Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri*. İzmir: Ceylan Yayınları.
- Özdemir, Y, Koç Aytekin G. (2016). Avrupa Birliği (AB) Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45-59
- Parlak, Z., & Aykaç, M. (2002). *Türkiye ile AB İlişkileri ve Gümrük Birliği*. İstanbul: Elif Kitapevi.
- Pelkmans, J. (2001). *European Integration:Methods And Economic*. Harlow,England-New York: Financial Times.
- Reçber, K. (2004). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*. İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Sanem, B., & Tuğrul, A. (2002). *AB'le İlişkiler, Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Scott, A. (2002). *Theories of Regional Economic Integration and Global Economy, The European Union Handbook* (2.baskı b.). (J. G. Thomson, Çev.) Londra.
- Seyidoğlu , H. (2003). *uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama* (15.baskı b.). İstanbul: Güzem Yayınları.
- Seyidoğlu , H. (2007). *Uluslararası İktisat:Teori,Politika ve uygulama* (16 b.). İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Şahinöz, A. (2004). AB-Türkiye:Ticari İlişkiler ve Gümrük Birliği. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 219, 28-45.
- Tecer, M. (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye Sorular-Yanıtlar*. Ankara: TODAİE Masaüstü Yayıncılık.
- Tekeli, İ & İlkin, S. (2000). *Türkiye ve Avrupa Birliği, Ulus Devleti Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı*. Ankara: Ümit Yayınları.
- Temiz, D. (2009). Gümrük Birliği İle Birlikte Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Değişimler Oldu mu? *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8, 115-138.

TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı) (07 Mart 2017), Gümrük Birliği'nin Geleceği Brüksel'de Ele Alındı, [Erişim: 05 Aralık 2018, <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4177>].

Ticaret Bakanlığı (2019), Dış Ticaret İstatistikleri, [Erişim: 25 Mayıs 2019, <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>]

Ticaret Bakanlığı, AB ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü (2018), Dünya Ticaret Örgütü, [Erişim: 22 Aralık 2018, <https://ab.gtb.gov.tr/uluslararası-orgutler/dunya-ticaret-orgutu>].

Ticaret Bakanlığı, Dış İlişkiler, Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, Gümrük Birliği Kapsamında Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları, [Erişim: 13 Nisan 2019, <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/gumruk-birligi>].

Ticaret Bakanlığı (2019, Ocak-Mayıs), Dış Ticaret İstatistikleri, [Erişim: 20 Mayıs 2019, <https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>].

Ticaret Bakanlığı, Dış İlişkiler, Avrupa Birliği, Yanı Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği, [Erişim: 21 Mayıs 2019, <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yani-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi>].

Ticaret Odası, İ. (2004). *Türkiye AB İlişkileri ve Gümrük Birliği*.

Topal, Ç. (2009). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. S. Aktekin, P. Harnett, M. Öztürk, & D. Smartt içinde, *Çok Kültürlü Bir Avrupa İçin Tarih ve Sosyal Bilgiler Eğitimi* (s. 19). Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Kanunlar, [Erişim: 01 Ocak 2019, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc047/kanuntbmmc047/kanuntbmmc04700397.pdf].

Türkiye Büyük Millet Meclis, Genel Bilgiler Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu (KPK), [Erişim: 15 Nisan 2019, https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/genelbilgiler.htm].

Türkiye İstatistik Kurumu (2019), Dış Ticaret İstatistikleri, İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama, Dış Ticaret İstatistikleri, [Erişim: 17 Mayıs 2019, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>]

Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (28 Kasım 2018), Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması 2017, Haber Bültenleri, [Erişim: 1 Haziran 2019, <http://www.tuik.gov.tr/OncekiHBArama.>].

Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (2019), Dış Ticaret İstatistikleri, [Erişim: 16 Mayıs 2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046].

Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (Mayıs 2019), Dış Ticaret İstatistikleri, [Erişim: 25 Mayıs 2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046].

Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (Mayıs 2019), Dış Ticaret İstatistikleri, İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama, [Erişim: 21 Mayıs 2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046].

Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı (Haziran 2019), Dış Ticaret Endeksleri, İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama, [Erişim: 10 Haziran 2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1054].

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (12 Temmuz 2019), Avrupa Birliği Başkanlığı, Ortaklık Komitesi, [Erişim: 12 Temmuz 2019, https://www.ab.gov.tr/ortaklik-komitesi_273.html].

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, (9 Nisan 2019), Ab İle İlişkiler / Kurumsal Yapı / Karma Parlamento Komisyonu,[Erişim: 9 Nisan 2019, https://www.ab.gov.tr/karma-parlamento-komisyonu_271.html].

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, (12 Şubat 2019), Avrupa Birliği, Anlaşmalar,[Erişim:12Şubat2019,https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1_avrupa_birligi/1_3_antlasmalar/1_3_8_gumruk_birligi/turkiye_gumruk_birligi_karari_1995.pdf].

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (12 Temmuz 2019), Tek Pazar ve Ticaret Daire Başkanlığı / 29) Gümrük Birliği,[Erişim: 14 Temmuz 2019, https://www.ab.gov.tr/29-gumruk-birligi_94.html].

T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (12 Temmuz 2019), Avrupa Birliği Başkanlığı, [Erişim: 15 Temmuz 2019, https://www.ab.gov.tr/gumruk-birligi_46234.html].

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği (TUİÇ Akademi) (3 Temmuz 2014), Konular, Temel Kavramlar, Roma Anlaşması (1957), [Erişim: 19 Haziran 2019, <http://www.tuicakademi.org/roma-antlasmasi-1957/>].

Uluslararası Yatırımcılar Derneği (2018), Yayınlar ve Raporlar, [Erişim: 15 Haziran 2019, <https://www.yased.org.tr/tr/yayinlar-ve-raporlar/birlesmis-milletler-ticaret-ve-kalkinma-orgutu-unctad-dunya-yatirim-raporu-ve-yased-dunya-yatirim-raporu-turkiye-sunumu>].

Uyar, S. (2001). Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. *Dış Ticaret Dergisi* (20), 43-51

Uysal, C. (2001). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Tarihsel Süreci ve Son Gelişmeler. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, 140-153.

Ülgen, S & Yenigün Dilek, P. (2015). *Gümrük Birliği'nde Yeni Dönem ve İş Dünyası*. Tüsiad. İstanbul: İmak Ofset.

Ünsal, E. (2005). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Yalçınkaya, M. (1997). Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayisinin Rekabet Gücü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 3, 403-436.

Yılmaz, A. (2012). AB Gümrük Birliğine Üyeliğin Türkiye Ekonomisine Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Niğde.

ÖZGEÇMİŞ

Veysel Koyuncu, 7 Şubat 1986 yılında Konya’da doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Konya Kurtuşağı Köyü Şehit Mustafa Erdil İlk Öğretim Okulu’nda, lise eğitimini ise, Konya Yunak Çok Programlı Lisesinde tamamladı. 2010 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümünden mezun oldu. 2012 yılında Bilecik Defterdarlığına Gelir Uzman Yardımcısı olarak atandı, 2019 tarihi itibariyle de Kütahya Defterdarlığı’nda Gelir Uzmanı olarak görevine devam etmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır.